

magazin istoric

ANUL XIII Nr. 2 (143) FEBRUARIE 1979

magazin istoric

COPERTELE NOASTRE

Revistă de cultură istorică

Anul XIII - Nr. 2 (143)

februarie 1979

Redactor șef

CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjunct

NICOLAE MINEI

Colegiul redacției

DUMITRU ALMAȘ

CONSTANTIN ANTIPI

ADOLF ARMBRUSTER

VIRGIL CÂDEA

NICOLAE COPOIU

LUDOVIC DEMÉNY

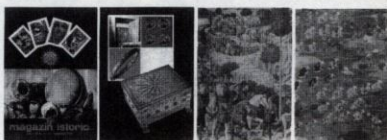
TITU GEORGESCU

DINU C. GIURESCU

ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DIMBOVIȚA

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

①

① Filip II și cea de-a patra soție a sa, Olympia, în dublă ipostază: a și e — portretele din fildeș descoperite în cavoul de la Vergina; b și d — chipurile lor sculptate de Leocareas în aur, după victoria de la Cheronea (338 î.e.n). În mijloc — emblema celebrei familii regale. Jos — vase și armuri purtând patina secolelor, așa cum au fost găsite de prof. Andronikos într-un colț al încăperii principale a monumentului funerar. Printre ele, armurile pentru picioare, diadema din aur, scutul, un burete încă elastic

④

④ a) „...ridicând lespedea ce acoperea sarcofagul...“; b) capetele de lei, aurite, care împodobeau platosa; c) diadema ajustabilă asemănătoare celor purtate — cum rezultă din portretele ce s-au păstrat — de Antigonos Gonatas, Antiochus III și Attalus III, tustrei stăpînitori ai regatelor elenistice după moartea lui Alexandru cel Mare; d) caseta din aur masiv conținînd, după toate presupunerile, oasele calcinate ale lui Filip II (Taina unui mormînt celebru, p. 12)

②

② Doi dintre membrii familiei Medici, Cosimo II (cu veșminte albastre) și fiul său, Piero (în spatele său, pe un cal alb), în viziunea pictorului Benozzo Gozzoli (Familia Medici, p. 23)

③

③ Tărani japonezi muncind într-o orezărie. Pictură pe hîrtie de la începutul secolului XVII (Japonia între șogun și împărat, p. 49)

sumar

În zilele Unirii de la 1859 (II): I.M. ȘTEFAN	2
Iulie-august 1660 — Cele 46 zile memorabile ale cetății Oradea: LIVIU BORCEA	7
1879-1979. Ștefan Gheorghiu — un veac de la naștere: GEORGETA TUDORAN	10
Vergina — Grecia. Taina unui mormînt celebru: MANOLIS ANDRONICOS ..	12
O regiune bogată în istorie: ION BANU	16
Costache Conachi — poet și om politic iluminist: ALEXANDRU CERNATONI ..	18
Familia Medici guvernează Florența: DUMITRU ALMAȘ	23
Istorie în cărțile unei vechi biblioteci: MARIUS ANDONE	31
Regi și căpetenii geto-dacice (II)	33
Războiul tablourilor (II): RUTH și MAX SEYDEWITZ	35
Disparația normanzilor din Groenlanda: GHENRIH ANOHIN	41
Ecaterina Varga — șapte ani printre moși: CONSTANTIN UCRAIN	46
Japonia între șogun și împărat: SUZUKI MANABU	49
Nume de cod, „Pointblank“ (II): ANTHONY CAVE BROWN	52
„Afacerea Strousberg“ (I): VICTOR SLĂVESCU; COSTIN MURGESCU	58

● Concursul Magazin istoric, ediția 1979... 34 ● Cărți sosite la redacție...57

● Poșta Magazin istoric... 63

CALENDARUL

UNIREI

ÎN ZILELE UNIRII DE LA 1859 (II)

I. M. ȘTEFAN

În noiembrie-decembrie 1858, noile Căimăcămil numite în Muntenia și Moldova, conform hotărîrilor luate de Convenția de la Paris (7/19 august 1858), pregătesc alegerile pentru Adunările electivă, care urmează să aleagă noli domnitori. Continuăm să publicăm, în relatarea publicistului I.M. Ștefan, desfășurarea evenimentelor din cele două principate care au dus la alegerea lui Alexandru I. Cuza, de către cele două Adunări electivă, la 5 și 24 ianuarie, ca domn în ambele țări.

Poporul tot e în picioare

În ziua de 2 ianuarie, la Iași, căimacumul Anastase Panu convoacă în locuința lui Costache Bolla o consfătuire a partidel, la care vin V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, P. Mavrogheni, I.A. Cantacuzino, Lascăr Catargiu, C. Negri, V. Sturdza, A.I. Cuza, Lascăr Rosetti și alții. Panu le cere tuturor să înăduie discordia privind candidatul la domnie, propunând să se revină la ideea promovată în Divanurile ad-hoc: înfăptuirea Unirii depline, sub prinț străin. Kogălniceanu, Mavrogheni și Cantacuzino îi susțin.

Apoi Panu își expune întreg planul său curajos (dar destul de riscant), ținând la Unirea imediată și integrată: 1. Proclamarea Unirii Principatelor sub un domn străin; 2. Comunicarea acestei hotărîri cerurilor liberale din Muntenia, pentru obținerea acordului lor; 3. Când guvernul moldovean va afla că Adunarea munte-

nă s-a pronunțat pentru Unire, amindouă guvernele să se întrunească la Focșani, spre a alcătui un guvern unio; 4. Suspendarea lucrărilor Adunărilor electivă din Moldova, pînă la aflarea hotărîrii celei din Tara Românească; 5. Proclamarea unei noi legi electorale de către guvernul unio de la Focșani; 6. Alegerea unei noi Adunări, pentru ambele principate, care să desemneze domnul străin; 7. Guvernul provizoriu să aducă la cunoștință noua hotărîre Puterilor garante. În sfîrșit, planul mai prevedea ca maiorul C. Adrian să plece, în fruntea unor detașamente ale oștirii moldovene, la Focșani și apoi la București, pentru a produce fraternizarea nemîrlizată a celor două oștiri.

Era o „soluție forțată”, o propunere extremă, caracteristică pentru înfăptuirea unor uniuni, pe care A. Panu o va menține și ulterior, în diferite forme. Dar cum era de prevăzut, planul a înfrînat rezistența acelor care prevedeau complicațiile diplo-

matice pe care le va provoca: era aproape sigur că Puterile garante vor vedea în el o încălcare flagrantă a Convenției. C. Negri declară că nu e de acord, căci dorește fericirea țării „prin calm și liniște”. M. Costache-Epureanu consideră planul „utopic” și cere să se rela eforturile spre alegerea unui domn corespunzător stipulațiilor Convenției. Căimacumul V. Sturdza arată că proiectul este nerealizabil, iar colonelul Cuza declară că se va opune ca armata să la parte la o asemenea acțiune aventuroasă.

zi chele — 3 ianuarie — cînd au loc mai multe întruniri. Dar cea hotărîtoare, care a decis candidatul, se desfășoară la „clubul uniuniștilor”, în apartamentul răposatului Dimitrie Rallet. Locuința acestuia se afla în clădirea Muzeului Societății de Medicină și

Naturaliști din Iași, întemeiat de Iacob Cihac. Aparamentul era situat în apropierea sălii unde se găsea expus scheletul unui elefant. Așa s-a ajuns, observă Vasile Alecsandri, ca gruparea partidului să fie periclitată „Societatea Elefantului”. Aici, la „Elefant”, cum i se spunea pe scurt locului, s-a luat marea hotărâre.

Toată lumea era conștientă de gravitatea situației, acum când, cum frumos povestește N. Gane, „întreg poporul făcea un vir, pentru că inițial dată, după așteptările de anul, el reîntra în drepturile sale de a-și alege Domn din libera sa voință”. Nu mai era posibil să se avanseze devize vagi ca „principiile, nu oamenii” sau „alegeți deputați buni, o Adunare bună, iar ei ne vor da un Domn bun și legi noi”. Partida se afla în ceasul al doilea, zecerea și încă nu își hotărâse alesul, în timp ce conservatorii aveau doi: Mihail și Grigore Sturdza.

Unii deputați, având simțământul că nu va se ajunge la nimic, au început să plece. S-a petrecut atunci o scenă dramatică: A.D. Xenopol scrie că Lascăr Rosetti s-a repezit asupra ușii și a ferecat-o, spunând că nimeni nu va mai pleca până ce nu se va hotărî candidatul. Radu Rosetti confirmă în amintirile sale acest lucru, scriind că „moșul meu” a făcut zăvorărea.

Au urmat clipe de consternare. Era ca și cum cel 25 deputați rămași în încăperile primăriei — sau își dăduseră un ultimatum. A început apoi să vorbească N. Pîșcochi (cele mai multe surse contemporane se opresc asupra lui). El a propus să fie desemnat colonelul Alecu Cuza, un bărbat respectat de toți, deși deocamdată mai puțin ilustru decât mulți dintre cei al căror nume fusese rostit pînă atunci. Apărinea micilor boierimi. Faptul că nu se bucura de faima oratorică a lui Kogălniceanu, de celebritatea barbului de la Mircești și nici de prestigiul lui Negri, îl ferea de invidiu prea mari. Era atrăgător, frumos, inteligent. „Moderat”, observă Gane în amintirile sale, nu se temeau că va comite „excese”, iar boierii micii și mijlociile se bucurau că nu face parte din asazia „aristocrație de pe vremea aceea”. Propunerea, cu totul neașteptată, a produs un mare interes, dar nu a potolit patimile și nu a dus de la început la unanimitate în favoarea sa. Spre a se pune capăt discuțiilor s-a recurs la vot. Au fost necesare nu mai puțin de trei scrutături. Iată desfășurarea lor: Primul scrutin: Negri = 11 voturi; Cuza = 7; Mavrogheni = 6; Lascăr Rosetti = 1. Hotărându-se să se procedeze prin eliminare, trebuia ales contracandidatul lui Negri, recurgându-se la un balotaj între Cuza și Mavrogheni. Al doilea scrutin: Cuza = 20 voturi; Mavrogheni = 5. Deci Mavrogheni fusese eliminat, deoarece prietenii lui Negri, al deputaților celor mai radicali și chiar al lui Lascăr Catargiu, și-au dat voturile lui Cuza. A urmat votul final, între Negri și Cuza. Al treilea scrutin: Cuza = 19 voturi; C. Negri = 6. După cit se pare, susținătorii lui Mavrogheni au votat de astădată pentru Cuza.

La 3 ianuarie, în Tara Românească, D. Bontintineanu, îl avertizează în ziarul Dimbovița pe românii din ambele Principate să nu se încredă prea mult în marile puteri, în sprijinul lor. „Să nu uităm dar un singur minut că Unirea ce are să fie, că conformitatea ce se cere de Convenție între legile țării, lucrările Camerelor și ale guvernelor sînt nu între Valahia și Franța, nici între Viena și Moldova, ci între Moldova și Valahia”.

Vești din București aflăm și dintr-o scrisoare a consulului francez L. Bédard către ministrul său, Walewski. „Fracțiunea radicală”, avind în frunte pe N. Goleacu, I. Brătianu și C.A. Rosetti, deloc agreată de consuli (ca de altfel nici de consulul general al Rusiei, N.K. Giers), pare încurajată de veștile transmise de la Paris de D. Brătianu. După audiența obținută la împărat, D. Brătianu l-a trimis lui Rosetti o scrisoare, pe care acesta s-a grăbit s-o publice în Românul. În esență, mîșiva spune că treburile merg bine, că există serioase temeliuri pentru încredere în izbândă. Din Berlin, același D. Brătianu se arată, de asemenea, optimist, după întvederile avute acolo: „din dovadă de temeritate, țelul va fi atins” — scrie el. În parida națională însă crește curentul în favoarea abținerii de la vot, căi mulți cred că acum conservatorii, au datorită abuzurilor Călmăciei, victoria asigurată. Actele semnează o nouă petiție a unor alegători din Valahia, adresată ministrului de Externe al Franței, semnată de 80 alegători (număr apreciabil față de acela al statului cu drept de vot), în care, protestînd împotriva restricțiilor electorale, intimidărilor și imixtiunilor, aceștia arată că „în asemenea condiții” nu vor lua parte la scrutin, spre a nu deveni complici violărilor. Un alt protest e adresat de mai mulți alegători din Prahova consulului Prusiei. El semnaleză că, de la București, prefectul de Prahova l-au fost puse la dispoziție trupe spre a înăbuși protestele celor chemați să voteze. În sfîrșit, un alt document semnaleză că guvernul a dat dispoziții secrete administratorilor de a insera, din oficiu, o serie de alegători, neîndreptățiți, în timp ce în unele districte, nici un alegător cu drept de vot nu a obținut să fie înscris.

W enise ceasul cel mare al Moldovei. N. Gane își amintește că, la 5 ianuarie, era o zi frumoasă, cu mult soare. „Toți soldații erau sub arme, orașul întreg în picioare”, notează într-o scrisoare a sa din 20 ianuarie Alecsandri. Este cea de-a șasea sedință a Adunării și ea se deschide pe la orele 12, sub președinția mitropolitului Sofronie Miclesu. Asistă și tot corpul diplomatic, cu excepția consulului austriac, Gûdel-Lannoy, care nici măcar nu a trimis scuze pentru absența sa, nici vreun înlocuitor. Secretarul Adunării, Al. Grigoriu, dă citire, precum ne spune Monitorul, apelului nominal, constîndu-se prezența a 49 deputați.

Se citește procesul verbal al ședinței anterioare, care e aprobat fără modificări. C. Hurmuzachi citește apoi proiectul amendat al unui memoriu către Puterile garante. Adunarea

electivă exprimîndu-și recunoștința față de puteri „pentru recunoașterea și garantarea drepturilor Principatelor române înscrise în capitulațiile lor cu Imperiul otoman” declară, „înaltale lui Dumnezeu și a oamenilor”, că dorința cea mai vie, mai aprinsă, mai generală a nației române, așa cum a fost cerută și de Divanurile ad-hoc, este „Unirea Principatelor într-un singur stat și sub un principat străin din familiile domnitoare ale Europei”.

Adunarea regretă că această mare dorință nu a fost îndeplinită, dar preluște și îmbrățișează „Constituția” dată la Paris, deoarece cuprinde elemente corespunzînd unor năzuințe permanente ale nației. Totodată, speră că Europa, în dreptatea sa, va ține seama de dorințele rostite în așteptarea și cu atîta stăruință. Această declarație, frumoasă și demnă (e drept, doar umbra planului curajos al lui Panu din 2 ianuarie) produce o profundă impresie; pusă la vot, este adoptată, cu numai două abțineri.

Între timp, pe băncile deputaților se aflase vestea că mare. În tribuna începuse să răsună numele colonelului Cuza. Deputații grigoriani — cel mai numeros grup conservator — începuseră să sovie. Propriul lor conducător, energicul și ambițiosul belzadea Grigore, fusese respins de Adunare în ce privește candidatura la domnie și nici nu era de față; între Mihail Sturdza și Alexandru Cuza, îl preferau pe cel de-al doilea, mai ales că destul fuseseră alături de el în '48. Cel cițiva mîhăleni din Adunare începuseră să-și facă și ei socoteli. Cauza alegerii „Măriei Sale” prințul Mihalache Sturdza era, evident, compromisă.

Ceprenomonul s-a desfășurat mai departe. Deputatul Grigore Balș (grigorian) s-a urcat la tribună și a declarat că el și alții regretă că prințul Grigore Sturdza nu a fost admis candidatul la domnie, dar „pentru a forța de amestecările străinilor”, va vota pentru acel deputat ce va fi susținut de Adunare. Iată și concluziile unui fin observator, istoricul american T.W. Riker. El se întreabă cum de capitalasăra atît de total conservatorii. Și tot el răspunde: Dindu-și seama că partida este pierdută, unii dintre ei au absentat de la sedință și alții nu s-au sîfîșit să urnească atît de se ridică. Și observă că niciunul dintre ei nu s-a încredințat cel puțin să propună un alt candidat.

M itropolitul se scoală în picioare și declară: „Ziua pentru a se alege Domnul Țării a sosit”. Pe rând, deputații depun jurămîntul. Apoi se alege patru „scrutatori”. Chemați în ordine alfabetică, deputații se apropie de biroul alegerii și votează „în glas mare”, apoi își înscrisu votul în rubrica respectivă a tabloului. Primul este Vasile Alecsandri, care rostește cu voce puternică numele lui Cuza. Cei alții îi urmează pîlda. Mitropolitul rostește o scurtă cuvîntare, încheiată cu vorbele: „...Împreună cu toată Adunarea, votăm și subscriem pentru Domnul Stăpînitor al Moldovei”. Unanimitatea era înăfăptuită: 48 voturi pentru Cuza (el însuși s-a abținut). Iar Gane își amintește că strigătele de

bucurie care au izbuinit atunci din toate plecturile au fost de nedescris, zguduind zidurile: era „o primă plătită aşteptată în temelile statului român”.

Iar unanimitatea însemna o demonstraţie naţională pentru Moldova, pentru Moldo-Valahia, pentru românii de peste munte, pentru străinatate. „Grigorienei şi mihailenei ne-au dat mină...” notează Alecsandri.

Bucuria ce a cuprins Iaşii la aflarea marilor veşti a fost extraordinară. Vasile Alecsandri i-a scris fratelui său Iancu Alecsandri: „A-ţi spune entuziasmul produs de această alegere e imposibil. Bucuria de a fi scăpat de cei doi Sturdza a fost aşa de spontană, aşa de mare, încât timp de trei zile populaţia Iaşului s-a dedat la adevărate nebunii. Mulţimea, purtând torie, parcă curgea străzile strigând: „Trăiască principele! Trăiască deputaţii! Jos trîgîlul, moarte lui Mihail Sturdza! Numai în Piaţa Palatului, îl serie D.A. Sturdza lui A.G. Golescu, se adunaseră vreo zece mii de oameni. Principala arteră a oraşului, Uliţa Mare, era plină de cetăţeni care îşi manifestau nestăvilul bucuria. Strigătele multitudini au durat ore în şir, iar Cuza avea lacrimi în ochi. Şi Panu, nu numai prinţul, a făcut obiectul manifestaţiilor, fiind chiar purtat în braţe. Seara, luminaţia a fost feerică şi procesiunile entuziaste nu se mai sfîrşeau. „Partida naţională a triumfat”, observă Dimitrie A. Sturdza. Felicitările au început să curgă de pretutindeni, de la oameni de rînd, de la neguţători, preoţi, boieri. Pošta leşeană era copleşită de multimea telegramelor care seseau.

Comitetul electoral din Bucureşti a trimis şi el o telegramă de felicitare, chiar în ziua alegerii. Iar C.A. Rosetti exprimă cu obişnuita-i forţă simţămîntele naţiei, cînd scrie în Românul: „Fie-ne iertat şi nouă, în numele presei celte libere, a strigat: Să trăiască prinţul Alexandru! Numele domnului a fost acclamat în toată România „cu un singur vîers: să trăiască Alexandru Cuza, alesul românilor!”. Pe prima pagină a Dimboviţei apare telegrama lui Kogălniceanu către Bolintineanu: „Adunarea Naţională a ales în unanimitate domn pe colonelul Alexandru Cuza”. Urmează o scurtă prezentare a alesului. Naţionalul se bucură şi el că Moldova a ales un nou om, ieşit din popor, învăţat şi iubitor de progres, un luptător „pentru emanciparea patriei sale”.

Şi presa românească din Ardeal a primit vestea cu însufleţire, publicînd pe larg documentele alegerii. Comentariile fălşie nu erau îngăduite. Despre noul ales, Gazeta Transilvaniei scrie că este de „vîrstă curat română”. Toţi Cuzestii au fost patrioţi buni şi iubitori de ştiinţe. Al.I. Cuza este acum de 40 ani, soldat din creştet pînă în tîmpi. Şi foala nu uită să amintească demnitatea naţională de care totdeauna dăduse dovadă. De menţionat că, nu întotdeauna, după 5 ianuarie Steaua Dunării este oprită a mai intra în Transilvania.

n ziua de 8 ianuarie, în Tara Românească încep alegerile. Consulul britanic Colquhoun, îl serie ambasadorul Bulwer, la Constantinopol, despre ilegalităţile calmacacilor Manu şi Băleanu, dar găseşte o şi mai mare vină opoziţiei liberale (!) acuzînd-o că „crească înadinsă dificultăţi guvernului provizoriu prin protestele neconveniente împotriva abuzurilor. Baronul Karl von Eder îl informează pe ministrul de Externe Buol că alegerea lui Cuza în Moldova a produs „o puternică impresie” la Bucureşti, informîndu-l şi superiorul că se zvoneste că Al. I. Cuza va fi propus şi pentru domnia Tării Româneşti. Dar apoi revine parţial asupra avertimentului. Asemenea intenţii, scrie el, chiar dacă au fost cîndva exprimate, „nu trebuie luate în serios”.

În aceeaşi zi, C.A. Rosetti, printr-un articol fulminant în Românul, cheamă pe alegătorii de a hotărî să aibă propria lor patrie, să nu fie „clăcaşii altor naţii. Ca o expresie a acestei demnităţi, marea om politic şi publicist formulează un program în zece puncte, exprimînd marile năzuinţe ale patriei.

În Muntenia, alegerile au durat, ca şi în Moldova, patru zile şi s-au încheiat la 12 ianuarie. Deşi fără simpatii pentru partida naţională, consulul L. Bédard observă: „Încă din prima zi s-au comis, aşa cum era de prevăzută, ilegalităţi care au oferit prilejul unor proteste violente”. Presiunea armatei şi poliţiei, remarcă el, s-a făcut puternic resimţită. În mai multe locuri, prefeceji şi subprefeceji au refuzat pur şi simplu să preimească la vot pe cei reînregistraţi în liste în baza hotărîrilor judecătoreşti. Au fost şi cazuri în care alegătorii s-au retras din sălile de vot ca protest faţă de violările condiţiilor de imparţialitate prescise.

Cu toate acestea, uniuniştii au înregistrat o răsunătoare victorie la Bucureşti, unde s-au ales numai reprezentanţii partidei naţionale: C.A. Rosetti, Nicolae Golescu şi Vasile Boerescu. Şi în cîteva alte oraşe marie curentul „progresului”, cum i se spunea adesea pe atunci, a obţinut succese. Dar, pe ansamblul Tării Româneşti, ingerinţele autorităţilor şi-au spus cuvîntul. „Alibi”, favorizaţi de Manu şi Băleanu, oamenii lui Bibescu şi Ştirbei, au dobîndit majoritatea.

În acest timp, aripa stîngă a partidei naţionale, aşa-zisii „liberali radicali”, adesea numiţi de adversarii lor „roşii”, au început a activa masele largi din Bucureşti şi alte oraşe, care erau trup şi suflet de partea lor. De altfel, Capitala ţării, care fusese în 1848 inima revoluţiei, nu se împăca deloc cu gîndul ca în fruntea ţării să ajungă un domn potrivnic idealurilor paşoptiste. Ziarele patriotice făceau totul ca fierberea oraşului în care avea să se deschidă Adunarea electivă să crească, spre a dovedi deputaţilor că mai există o forţă: forţa poporului. Propaganda uniuniştă înlîina pretutindeni un teren prielnic, purtătorii ei de cuvînt fiind tineri „tribuni”, ca N.T. Orăsanu, Grigore Serurie, I.G. Valentinianu, aflaţi în contact cu fruntaşii partidei naţionale.

La 14 ianuarie, a sosit la Bucureşti delegaţia moldovenească (C. Negri, N. Catargiu, N. Mavrichi), în drum spre Constantinopol spre a obţine investitura lui Cuza. Primirea muntienilor a fost foarte călduroasă şi „deputaţia” a rămas mai multe zile în capitala Tării Româneşti. I-a oferit şi un banchet, la care s-au rostit discursuri înflăcărâte de idealurile Unirii. Românul scrie că o „sinceră şi frumoasă veselie a domnit pe toate feţele” şi ziarul regretă că la banchet nu au asistat şi consuli de la Bucureşti, ca să înţeleagă în sfîrşit că „nici o putere omenească nu va mai putea în viitor despăşii ceea ce va mai putea a unit pentru eternitate”.

Banchetul nu a fost însă evenimentul principal al întîlnirii acestor fruntaşi uniunişti. Mai multe izvoare, printre care biografia pe care D. Bolintineanu i-a consacrat-o lui Cuza Vodă, spun că moldovenii aveau mînsnea să-i sîndeze pe uniuniştii muntieni asupra realizării marelui deziderat, pe calea alegerii lui Alexandru Moldovei în Tara Românească. Un alt contemporan, I.G. Valentinianu, spune şi el că delegaţia moldovenească a sugerat „unirea ţărilor surori” prin alegerea lui Cuza şi la Bucureşti.

Adevărul este că, încă de la 5 ianuarie, mulţi se gîndeau la o dublă alegere a lui Cuza. O corespondenţă din 15 ianuarie a ziarului Tomesvarer Zeitung (de orientare prorusă), arată că în capitala Moldovei „circulă ideea ca să-l propună pe Alexandru Ioan pentru alegere” şi în Adunarea de la Bucureşti.

Fruntaşii politici din Moldova urmăresc în desaproape evenimentele din Tara Românească. A.G. Golescu primeşte, prin curier special, o scrisoare consemnată de fruntaşii uniunişti moldoveni D.A. Sturdza. Relatîndu-i despre evenimentele care au dus la alegerea lui Cuza în Moldova, Sturdza îl trimite procesele verbale ale Adunării electivă şi regulamentul adoptat de aceasta, cu gîndul că ar putea fi de folos muntienilor. Vasile Alecsandri scrie altui fruntaş uniuniştă din Tara Românească, George Sion. Semnificativă acestei scrisori trebuie citită printre rînduri. Alecsandri îl anunţă că nu s-a făcut nimic în ce priveşte postul de reprezentant al Moldovei la Bucureşti şi se va vedea mai tîrziu, „cînd se va hotărî soarta Tării Româneşti, de va fi nevoie sau nu de un asemenea post”.

Este o aluzie la posibilitatea unei soluţii uniuniştă, care era avută în vedere, deşi nu se hotărise încă nimic.

La 22 ianuarie, s-a deschis Adunarea electivă a Tării Româneşti. Multe ateliere şi prăvălii au tras obloanele, iar meseriaşii, cafele, neguţătorii şi alţi oameni au început a se scurge către Mitropolie, spre sediul Adunării. Ziarul Românul trecea din mîină în mîină, cei cuprindînd îndemnul lui Rosetti, care zugrăvea gravitatea momentului: „Românii, veghiere, inimă şi înţelepciune! Să păzim... a noastră autonomie, cum păzeşte muma pe pruncu ei în leagăn, ca niciun fluture măcar să s-atingă de dînsul. Să fie apărate drepturile naţiei, să fie zdrobite toate uneltirile”.

№		договор		срок		сумма	
Предвар.	30	30	195	10	10	10	10
А. 1000	30	30	195	10	10	10	10

[illegible]

După o discuție tumultuoasă, se hotărăște ca nici armata, nici mulțimea

Există numeroase alte mărturii despre acest „asediul”. Corresponsul unui ziar din Odessa, A. Elisfin, scrie că mulțimea stătea îngrămădită în jurul Mitropoliei de dimineață până seara, „ținând sub control și presiunea ei Aduanarea”. Consulul Belgiei la București aprecia că poporul român a exercitat presiuni asupra deputaților, deoarece a vrut să realizeze Unirea cu orice preț. La barierile orașului, scrie el, „se aflau țărani înarmați, pregătiți să intervină dacă nu s-ar fi ales un om nou, simpatizant al Unirii”. Temesvarer Zeitung, favorabil lui Bibescu, arată cum curtea Mitropoliei și sala unde se ținea Aduanarea erau clesite de „un număr

↑
n seara zilei de 22
ianuarie, Manu și Bă-
leanu au pregătit o
lovitură de stat. Ne-
spune Gradowicz în-
tro scrisoare către
Alléon. Volau să folo-
sească armata pentru a forța
Adunarea să proclame pe Bibescu
domnitor al Valahiei, desigur în înfele-
gere cu acesta. Numai înfierbântarea
multimii îl făcea să existe. Totul era
pregătit și pentru arestări masive de
frunțișii uniunii, la Arad, la Arșeni, cu-
nă în memoriile inedită, scrie că
superiorii Mănăstirilor Motru și Tis-
mana primiseră dispoziții să-și pri-
mească, în calitate de deținuți, pe
Nicolae și Stefan Goleacu, C.A. Rose-

să nu mai fie admise pe viitor în curtea Mitropoliei. Nici în tribune nu se va mai permite acestul, decât doar pe bază de bilete date de deputați.

Înlepe dezbaterile. Dar strigătele multimii din jurul Mitropoliei devin tot mai insuportabile. Conservatorii cer președintelui să ridice sedința. I. Brătianu și D. Ghica ies din nou în curte, ca să-l liniștească pe oamenii adunați. El află că detașamentul de soldați, care a strinit atîta revoltă, nu a plecat cu totul, ci doar s-a îndepărtat puțin, ceea ce a produs nouă val de agitație. Dar Brătianu calmase și larăși spiritele.

Președintele adunărilor, arată mai departe Băclărd, ridică sedința. I. Brătianu, revenit în sală, se precipită spre tribună și-l cere să revină asupra deciziei sale. De la îndemn, susține consuliul, trece la amenințări. El avertizează că poporul este exasperat. Dacă i se va spune că într-o sedință întreagă nu s-a făcut nimic, nu crede că-l va mai putea ține în frâu. În sfârșit, cererea imperativă a lui I. Brătianu este primită, arată Băclărd. Lucrările se reiau. În această sedință, nu s-a ajuns la examinarea validărilor mandatelor; a fost mai mult o sedință a disputelor decât a unor lucrări bine rînduite. De fapt, nici conservatorii, nici partidul național nu se fixaseră asupra unui candidat unic.

Dacă în dimineața de 23 Ianuarie, principala eveniment politic la București a fost frîmțata sedință a Adunării electivă, după-amiaza și noaptea au fost consacrate mai ales întrunirilor „salilor” și „aleilor”, pentru a-și stabili un candidat.

Mal întâi se întrunesc deputații majorității conservatoare, în Sala „Oțeteșeanu”, de lângă vechiul Teatru Național. În acest timp din stradă se aud vociferările multimii, care manifestă pe lângă partidul național și îl acclamă pe N. Gheorghe. După evenimentele din ultimele două zile, unii deputați conservatori intraseră în panică. Mai mulți îi propun să nici nu mai la parte la sedința de a doua zi, cînd era de așteptat să se treacă la alegerea noului domn. Frunțașul conservator Barbu Catargiu înștințase pe consuli putilor garante de această intenție, dar ei nu găsiseră oportunită „holocostarea” unei Camere instituite de Convenția de la Paris. Doar baronul Eder sugerase mutarea lucrărilor într-un alt oraș decât București, sperînd că, acolo, presunea poporului nu se va mai face simțită. Celălalt consuli nu l-au susținut însă și nici nu mai era timp pentru așa ceva.

Partida națională, în rîndul ei, își ține întrunirile hotărîtoare într-o sală a Hotelului „Concordia”, de pe fosta stradă Germană (devenită în 1878 strada Smîrdan). Dezbaterile secrete s-au prelungit pînă foarte tîrziu. Atunci, în sală, au fost pronunțate cuvintele hotărîtoare: Dimitrie Ghica a propus ca Alexandru Ioan Cuza să fie ales domn și al Țării Românești. Nu este sigur că numele a fost pronunțat de D. Ghica (deși multe izvoare o spun); A.D. Xenopol ocolește între acesta și C. Boliac, iar Cornelia Bodea sugerează trei nume: D. Ghica, C. Boliac și N. Opran. În orice caz, la București, ca și la Iași, hotărîrea s-a luat după dezbateri care s-au prelungit pînă noaptea tîrziu.

Partida și-a hotărît apoi, cu grija, strategia pentru 24 Ianuarie. Asemenea arată mai multe surse, I. C. Brătianu a luat contact cu generalul Barbu Vlădolanu. Cînd frunțașul

unionist a venit la el, acesta a întrebat:

— Ce vreți de la mine? Cine vă este candidatul? Este Gheorghe!

— Nu. Este domnul Moldovei. Atunci Vlădolanu l-a strins mîna, în semn că vor merge împreună. În același timp, s-a hotărît că armata să fie retrasă a doua zi departe de curtea Mitropoliei. Aceeași înțelegere s-a stabilit și cu colonelul Garagea, prefectul Poliției. Totodată, a fost stabilită o altă măsură, tot atît de importantă: s-a luat contact cu frunțașii maselor populare, decidîndu-se ca multimea să se grupeze mai departe de Adunarea electivă, ca „rezervă”, care să intervină numai la nevoie.

În noaptea de 23 spre 24 Ianuarie, înima orașului a bătut cu deosebită putere. Diplomații Jacques Comy erau relaționați, într-o scrisoare către ministrul de Externe belgian, despre insuficiența mișcare populară. Oamenii coborîseră în mare număr în stradă, iar în piețele publice se organizau spontan adunări. „Pretutindeni se striga: „Trăiască Unirea! Jos vechiul regim!”

În dimineața de 24 Ianuarie, sîmbătă, oamenii înundaseră din nou străzile. Cel mai mulți se țineau departe de sediul Adunării, așa cum le ceruseră tribuna și grupul care mai conștient pînd strîns pe dealul Filaretului. Cu toții erau insuficienți de același creș, așa cum și va exprima atît de frumos corespondentul Stelei Dunării din București: „Jată a treia zi și poporul e tot în plicioare! Dumnezeu, ce popor este poporul român! Cînd se inspiră de vreo idee... uită toate interesele private și se consacră numai pentru triumful cauzei comune”. Cîți erau în memorile sale manuscrite, I. Bălăceanu evaluase multimea la 40 000 oameni și adaugă că bucoreștenii „erau hotărîți să arunce pe ferestre majoritatea [conservatoare a] deputaților dacă s-ar fi încumetat să voteze pentru candidatul acestuia, ex-prințul Gheorghe Bibescu”. Evaluarea la 50 mii (decît cam jumătate din populația Bucureștilor din acea vreme) aparține sîbrului ziar Naționalul din ziua următoare alegerii. Multe ateliere, multe prăvălii țineau de trez zile închise.

Cînd consuli au venit la Adunare, au fost întîmpinați de o linistă adîncă, fost deosebite de tumultul zilelor precedente, și au consensat cu surprindere acest lucru în rapoartele lor. Deși partidul național prefera ca totul să se desfășoare în mod legal — prin ralierea deputaților majoritari la minoritate fără presunerea populară din zilele de 22 și 23 —, unioniștii mai pregătiseră și un alt plan. I.G. Valentinianu arată că multimea fusese grupată în două tabere, gata să-și dea chiar viața: o tabără mai mică, pe dealul și în curtea Mitropoliei, condusă de el, și o alta, considerabilă, adevărată armată populară, avînd în frunte pe N.T. Orășanu, adunată în Cîmpia Libertății de la Filaret. Împreună cu frunțașii partidului se hotărîse ca, îndată ce conservatorii ar părăsi la alegerea lui Bibescu, „poporul din dealul și curtea Mitropoliei, unit cu poporul din Filaret, să năvălească în Cameră”, spre a o sili să

proclame pe alesul Moldovei. Mai mult, arată tot Valentinianu, se stabilise și modul cum să fie înștințată multimea din afara sălii, semnalul constînd din două batiste, una albă și alta roșie, încredințate deputatului Ion C. Brătianu. De va arăta batista roșie, însemna că învinșeră conservatorii și poporul era chemat să părăind în Cameră. Cea albă trebuia să vestească victoria liberalilor „precum și Unirea, adică: proclamarea lui Alexandru Ioan Cuza de domn al Moldovei și Țării Românești”.

Sedința s-a deschis la orele 11 dimineața, cu formule obliguente. După apelul nominal și adoptarea procesului verbal al sedinței precedente, a urmat primul act al planului elaborat de unioniști: Deputatul Vasile Boerescu, din partidul național, a cerut președintele o „seanță secretă”, avînd a face o propunere. Cererea a fost aprobată. „Se suspendă sedința publică și Adunarea se trage în deosebită sală”.

Și din nou a fost Boerescu cuvîntul. Discursul său a fost într-un total remarcabil. Flecare dintre cele două tabere, arată el, vrea să-și impună un candidat la domnie și-și-a vădă înfrînt pe candidatul celeilalte părți. Aceasta înseamnă discordie, discredît, anarhie, în timp ce „inamicul e în plicioa noastră”. Și, totuși, există un mijloc de scăpare, căci principii Unirii a fost acceptat de toți, încă de la Divanul ad-hoc. „A ne uni asupra principului Unirii este și a ne uni asupra persoanei ce reprezintă acest principiu. Aști penasă este Alexandru Ioan Cuza, Domnul Moldovei! Să ne unim ca frații asupra acestui nume și posteritatea ne va binecuvînta, țara ne va întinde mîinile și conștiința noastră va fi împăcată”.

La capătul unei sedințe de o oră și jumătate s-a întocmit un act, semnat sub prestare de jurămint, prin care toți deputații s-au angajat să voteze pe Cuza.

Deputații au revenit după aceea în sala principală și totul a decurs fără nici o greutate. Postul calmacem Constantin Cantacuzino, acum vicepreședinte al Adunării, a luat cuvîntul și a subliniat că stipulațiile Convenției stergînd deosebirile dintre „unșii și moldovei”, „cîmpul alegerii” se lăgăse mai mult ca orînd. Și cînd a cerut ca Alexandru Cuza să fie înșcris pe lista candidaților, consuli — care nu șiau desigur ce s-a întîmplat în „seanță secretă” a Adunării și de jurămint au aflișat — au priceput despre ce este vorba: temerile anglo-turco-austriace se confirmau.

S-a trecut la vot: apoi într-o tăcere mormîntală, la despușarea scrutiniului secret: în cele 64 buletine de vot era înșcris un singur nume, al domnului Moldovei! Uneori înșofii și de orare de pildă „Spre fericirea românilor”, „Spre fericirea patriei!” și altele. Cînd se declară unanimitate și se proclamă de către mitropoliei noul ales, talazul lui al acclamărilor răscolește întreaga clădire. Toată lumea se ridică în plicioare, tribunele se cutremură de urale.

La din nou cuvîntul Vasile Boerescu: „O are nouă se deschide pentru noi! Aceasta ar este aceea a regenerării noastre! Voi veți avea mîndria a spune nepoților voștri că ați pus pe cap de-întîia pîlărit la acest nou edificiu și accentele voștri recunștințelor lor vor transmite răsîndind din generație în generație!”

Iulie-august 1660

Oradea în timpul asediului otoman din 1660. Stampă contemporană evenimentului.

CELE 46 ZILE MEMORABILE ALE CETĂȚII ORADEA

LIVIU BORCEA

Așezată pe malul stîng al Crișului Repede, cetatea Oradiei a fost construită între 1570-1620, pe locul unei fortificații mai vechi, existentă de pe vremea marii năvăliri a mongolilor (1241). Noua construcție, concepută după planurile unor arhitecți italieni, dar zidită prin munca efectivă a țărănilor iobagi, români și maghiari (documentele atestă că meșteri din toată Transilvania au venit să lucreze la ridicarea zidurilor și bastioanelor sale), avea drept principală destinație apărarea principatului autonom al Transilvaniei, atât împotriva amenințării otomane, cît și a celei habsburgice.

Dealtfel, înșiși turcii erau conștienți că înălțarea cetății avea drept scop lupta pentru apărarea autonomiei. Potrivit unei relatări din 1574, făcută de călătorul francez Pierre Lescapier, sultanul ar fi afirmat că întărirea cetății de pe Criș era „o lucrare pornită spre vătămarea și înfricoșarea garnizoanelor turcești care erau în Ungaria, în partea aceea”.

Cetatea Oradea și-a dovedit din plin invincibilitatea în timpul asediilor la care a fost

supusă în 1598 și 1658. Cu primul prilej, orașul a fost salvat și datorită energiei acțiunii a lui Mihai Viteazul, care, atacînd la Nicopole, a determinat retragerea trupelor otomane ce impresuraseră cetatea și aducerea lor în ajutorul garnizoanelor din Sudul Dunării, greu încercate de ostile Țării Românești. Viteazul voievod a și fost oaspete al cetății în decembrie 1600, cînd se afla în drum spre Praga¹. În 1658, Oradea a fost din

nou supusă unui asediu otoman. Conflictul a fost determinat de criza transilvano-otomană, intervenită în urma abdicării în 1657 a lui Gheorghe Rákóczy II (abdicare dictată de Poartă), a alegerii lui Francisc Rhédey și apoi a revenirii lui Rákóczy la tron, în toamna aceluiași an. În august 1658, ostile otomane, conduse de însuși marele vizir Mehmed Köprülü, au pornit împotriva lui Rákóczy II (retras în Nord-Vestul Transilvaniei), asediind ce-

¹ Magazin istoric, nr. 8/1976.

tatea Ineu, socotită „lăcătul țărilor ghiaure“, pe care au cucerit-o.

După cucerirea cetății Ineu, marele vizir i-a acordat lui Acațiu Barcsai însemnele de domnie și a cerut reprezentanților Dietei transilvane cedarea cetăților Lugoj, Caransebeș și Oradea, precum și sporirea tributului la 40 000 galbeni și acoperirea cheltuielilor expediției otomane — cheltuieli ce se ridicau la 500 000 galbeni. În fața refuzului delegației Dietei de a accepta aceste condiții ce contraveneau firmanului sultanului Soliman Magnificul prin care se fixase, în 1541, statutul Principatului Transilvaniei, Mehmed Köprülü l-a impus ca principe pe Acațiu Barcsai. Lipsită de posibilitatea unei rezistențe armate, Dieta a fost nevoită să aprobe detronarea lui Rákóczy și a prestat jurământ de credință lui Barcsai. Deși detronat, Rákóczy II a continuat să stăpânească cetățile și partea de Nord a Transilvaniei.

În această situație el a reluat în ianuarie 1659 tratativele cu imperialii, în vederea alungării, în comun, a otomanilor.

Pentru a împiedica desfășurarea unor noi lupte pe teritoriul Transilvaniei, Barcsai a intrat în tratative cu Rákóczy, căutînd să-l convingă că orice tulburare internă ar putea constitui pretextul unei noi intervenții otomane, dar tratativele au eșuat, ceea ce a determinat sporirea presiunilor împăratului habsburgic de a folosi situația lui Rákóczy ca o posibilitate de infiltrare în Transilvania.

Rákóczy II a ales calea împotrivrării armate față de Poartă. Cu sprijinul românilor, maghiarilor, sașilor, el a reîntreat la 30 august 1659, în Oradea și după aceea în Cluj, iar la 24 septembrie a deschis lucrările Dietei din Tg. Mureș, în cadrul căreia s-au pus bazele planului comun de luptă antiotomană, împreună cu voievozii români Mihnea III (Mihail Radu) și Constantin Șerban.

Din nefericire, lupta comună antiotomană a Țărilor române s-a încheiat cu un eșec. Rănit în bătălia de

la Feneșul Săsesc, principele s-a retras la Oradea, unde în iunie 1660, a încetat din viață.

850 împotriva a 40 000

Otomanii și-au continuat însă ofensiva pentru distrugerea totală a celui „cuib de rebeli“, cum denumeau ei Oradea și zonele înconjurătoare din comitatul Bihorului. La 13 iulie 1660, oștile otomane conduse de cei mai pricepuți comandanți ai imperiului (între care beilerbeul de Rumelia și Sinan pașa, principele de Adana) au pătruns în oraș. Comandant suprem al oștirii, ce număra 40 000 oameni, a fost desemnat serdarul Ali pașa Kôse, căpitanul cetății Ineu. Armata era puternică, bine înzestrată și dispunea de artileriei genoveze, venețieni și germani — buni cunosători ai artei războiului. Turcia dorea cu orice chip cucerirea Oradiei, despre care cronicarul turc Hasan Vegihi nota că erau „foarte puternică și întărită cu turnuri mari de piatră, care se înălțau pînă la cer; jumătate din ea fiind pe un rîu mare, zidurile fortăreței era pe trei rînduri, toate construite din cărămizi și ciment. Lățimea șanțului din jurul ei era de o sută de arșini [un arșin = 0,68 m], iar adîncimea lui de doi arșini și era plin de apă... Toate acestea înconjurau cetatea dîndu-i forma unui balaur. Nimeni nu putea să treacă peste apa aceea. Pînă și o pasăre, în zbor, nu putea să o atingă cu aripa ei“.

Un alt cronicar, Solakzade Mehmed Hemdemi, scria că „orașul Oradea are vîi și grădini frumoase și întinse... ca și vile și grădinile Adrianopolului. În împrejurimile orașului erau atîtea cirezi și turme de vite, încît oastea islamică s-a săturat de carne de oaie, de berbec și de bou“.

În fața acestor forțe se aflau doar vreo 850 apărători, majoritatea locuitori ai orașului, bărbați, femei, copii, meșteșugari, „studenți“ la „Schuola“ din oraș, români, maghiari — oameni cu îndeletniciri diferite care, cu excepția căpitanului Mihai Ibrani, nu

participaseră la nici un asediu. Garnizoana cetății alcătuită din oșteni de meserie lipsea, întrucât plecase să-l însoțească pe ultimul drum pe defunctul Gheorghe Rákóczy II. Apărătorii nu aveau nici un tunar, nici un artificier, dar toți, de la tînră la bătrîn, români și maghiari laolaltă erau hotărîți să reziste cu toată înverșunarea, sperînd că oștile imperiale comandate de generalul De Souchés și aflate în fortificațiile de la Rakamaz, pe malul Tisei, le vor veni în ajutor.

În tabăra otomană se aflau, ca prizonieri, principele Acațiu Barcsai și Gabriel Haller, fost mare căpitan al cetății Oradea. Inițial, Ali pașa a încercat să obțină predarea cetății fără luptă, fiind convins că în spatele groaselor ziduri se ascundeau cel puțin 4-5 000 luptători. În ziua de 15 iulie, el i-a obligat pe Barcsai și Haller să scrie o scrisoare asediaților, îndrumîndu-i să abandoneze ideea rezistenței. Cei doi prizonieri au găsit totuși o soluție pentru a avertiza pe orădeni asupra condițiilor în care a fost redactată scrisoarea. În locul formulei latinești de încheiere a scrisorilor, obișnuită în acea vreme, ei au folosit expresia „*datum ex metu* [dat (scris) de forță]“.

Femei și copii înfruntă dușmanul

Lupte izolate izbucniseră încă cu două zile mai devreme, cînd otomanii, cu împuscături, au încercat să-i intimideze pe cei dinăuntru. Asediații au răspuns prompt, vreme de o oră, împîrșind pe otomani cu ghiulele. Mai tîrziu, profîind de întunecimea nopții au scos pe o poartă lăturalnică dinspre strada Velența pe vicecomitele Martin Boldvai. Într-o barcă, acesta a străbătut șanțul pînă pe malul opus, unde îl așteptau doi cai odihniți. În aceeași noapte, în veșminte turcești, el a luat drumul Vienei. Din nefericire, misiunea sa a fost zadarnică, căpitanul nereușind să obțină sprijin.

Orădenii au refuzat să se conformeze solicitării cuprinse în scrisoarea lui Barcsai și

Haller de a preda cetatea; ca atare, ostilitățile au re izbucnit. De pe dealurile din apropierea cetății, țăarii din armata turcă trăgeau atît de precis incit, cum povestește un martor ocular, „era un fleac pentru ei să nimerească găurile cazemate și ușile bastioanelor... Loveau cu atîta măiestrie că, îndată ce ghiuleaua trecea de zidul interior, cădea jos și astfel făcea mare pagubă între oameni”. Principalul efort al asediatorilor se îndrepta împotriva bastioanelor Roșu și Aurit, unde Ali pașa plănuia lovitură principală. Pentru a mina bastioanele, era însă nevoie de evacuarea apei din șanțul care, cum am arătat, era larg și destul de adînc. Otomanii au încercat soluția săpării unui canal pînă la Criș, care să permită scurgerea apei din șanț. Timp de trei săptămîni, sub focul celor din cetate, asediatorii au terminat șanțul, dar apa nu a scăzut decît cu vreo doi coți. Același rezultat l-a avut și săparea unui canal dinspre bastionul Bethlen. Otomanii n-au putut cucerii cetatea decît după ce-au aflat, prin presiuni, secretul evacuării apei (secret pe care cronicarul Silahdar Fındıklı Mehmed aga omite însă să-l destăinuie). Astfel, într-o dimineață, asediații s-au trezit în strigătele de bucurie ale otomanilor. Șanțul fusese golit de apă! În primele zile ale lunii august, asediatorii și-au întezit asalturile asupra bastioanelor Roșu și Aurit, precum și asupra curții din dreapta, mai ales că, între timp, le sosiseră și întăriri: 8 000 țăari și 10 000 oșteni din Anatolia, trimiși de Mehmed Köprülü; otomanii n-au făcut economie nici la muniții. Cum spuneau cei ce au scăpat cu viață după asediu, „cu cîte ghiulele am strîns în grămezi pe bastioane, de ici, de colo, am umplut un colț al casei căpitanului [cetății] pînă sus... E drept că nu le-am putut număra, dar vor fi fost laolaltă zece mii, fără a mai socoti cîte vor fi rămas prin spărturi, ici, colo, prin pereții de piatră, sau au trecut peste cetate în toate direcțiile”.

Încercările asediatorilor de a pătrunde prin spărturile zi-

dului au fost respinse de orădeni cu pierderi grele. Au căzut Ștefan Manciuc, Ioan Raț, Toma Horvath, Ștefan Crainic — români și maghiari cu rosturi de frunte în apărarea bastioanelor. Neșansa a făcut ca, în ziua de 14 august, pîrcălabul cetății, Ioan Kürti, să provoace din greșeală o explozie la pulberărie, aruncînd în aer aproape un bastion întreg. Sub dărmături au rămas peste o sută de oameni. Chiar tabăra turcească, speriată, s-a retras din jurul cetății. După ce totul s-a liniștit, asediatorii au încercat un nou asalt, dar fără rezultat. Lup-tau și femeile și copiii „de parcă — scrie un martor ocular — ar fi fost oșteni de cînd e lumea”.

„Inima Ardealului”

Rîndurile apărătorilor cetății se răreau însă tot mai mult. Capacitatea defensivă a scăzut și datorită bolilor care au început să facă ravagii. În același timp, asediații au aflat de la un ienicer luat prizonier de căpitanul Mihai Manciuc, fratele lui Ștefan Manciuc, vestea demoralizatoare că tabăra lui Ali pașa fusese vizitată de un sol al generalului austriac De Souchés. Acesta dăduse asigurări otomanilor că dacă „picioarele cailor turcești nu vor atinge hotarul împărăției romano-germane, oștile imperiale nu le vor face nici un rău”. Atitudinea lui De Souchés reflecta opinia Curții din Viena. Aceasta, deși recunoștea că „așezarea [Oradea] este importantă și n-ar vrea să cadă în mîni atît de periculoase [respectiv ale turcilor]”, recomandase, totuși, garnizoanei austriace din Rakamaz să intervină, dacă se poate, „fără cînociri”.

Ultimul episod al rezistenței cetății a avut loc la 24 august, cînd otomanii au reușit să sape un tunel pe sub șanțul cetății și să mineze unul din bastioane. În fața acestei situații, asediații au ridicat drapelul alb. După trei zile de tratative, la 27 august, în a patruzeci și șasea zi a asediului, în schimbul asigurării că vor fi conduși pînă la cel mai apropiat oraș, că-și vor putea lua bunurile cele mai de preț între care și tiparnița orădea-

nă, cei aproximativ 400 supra-viețuitori au părăsit cetatea sub privirile oștenilor turci, strînși să vadă pe cei ce li se împotriviseră atîtea zile. Cum își amintea, mai tîrziu, unul din asediați „chiar în ziua cînd se duceau tratativele cu vizirul despre predarea cetății, [turcii] încă mai credeau despre noi că am fi patru mii de bărbați în stare a ține arma în mînă; cînd ne-au vă-zut ieșind, ne priviră uimiți”.

La rîndul lor, otomanii n-au conținut să elogieze succesul: „Cînd [vestea] a ajuns la auzul ștanului cel mare... de bucurie a poruncit ca în tot Imperiul otoman să fie gătire și veselie”, scria Hasan Veqihi, iar alt cronicar Mehmed Halif adăuga că atunci „cînd vestea îmbucurătoare sosi... la preafericitul nostru padișah și la musulmani, în inima lui s-a produs o mare bucurie, ca un leac împotriva amărăciunii și tristeții pricinuite de incendiile din Istanbul. Atunci au fost trimise porunci strălucite în fiecare oraș, pentru a le împodobi timp de trei zile și trei nopți...”

Prin ocuparea Oradei, otomanii au intrat în stăpînirea uneia dintre cele mai importante cetăți de margine ale principatului Transilvaniei, despre care călătorul turc Evlia Celebi scrisese că e „inima Ardealului”. Cetatea oferea un spectacol deplorabil: toate bastioanele suferiseră importante stricăciuni, șanțul era plin de moloz, statuile făurite de meșterii clujeni Martin și Gheorghe (sec. XIV) fuseseră distruse. Cucerirea ei era una dintre ultimele operații de expansiune ale Imperiului otoman. După aceea, turcii au mai ocupat Candia (în Creta — 1669) și Cămenia (în Podolia — 1672). În cei 32 ani de existență, pașalcul de la Oradea și-a extins dominația asupra a cinci comitate: Bihor, Zarand, Crasna, Solnocul de Mijloc și Solnocul din Lăuntru. Otomanii au părăsit definitiv Bihorul în 1692, locul lor fiind însă luat de armata austriacă. Aceasta a cucerit cetatea tot prin golirea șanțului de apă, modalitatea fiindu-le destăinuită de un martor ocular la asediul din 1660 — cel mai dramatic și eroic moment din istoria medievală a Oradei.

„Un foc nestins îl ardea parcă: o dorință nepotolită îl înflăcăra. Idealul luminos și sublim al socialismului îi luminase calea și mintea... Flămînd de dreptate și ideal a cutreierat țara în lung și lat. Oriunde a fost un cîmp de luptă a alergat și a intrat în rînduri. Și peste tot locul el a aruncat, cu o stăruință și o căldură fără de pereche, sămînța adevărului și dezrobirii...”

(România muncitoare, 9 martie 1914)

1879 - 1979

ȘTEFAN GHEORGHIU **un veac de la naștere**

Dr. GEORGETA TUDORAN

A fost una din acele ființe umane care nu și-au îngăduit răgazuri, nici ezitări, un revoluționar al cărui devotament față de cauza celor mulți a mers pînă la sacrificiul suprem. Tribun înflăcărat, propagandist prin vocație, organizator și conducător cu mare autoritate și forță de polarizare a maselor, Ștefan Gheorghiu¹ s-a impus ca una dintre cele mai luminoase figuri ale mișcării noastre muncitorești de la începutul secolului XX.

S-a născut la Ploiești, în ziua de 15 ianuarie 1879 și a intrat în mișcarea revoluționară încă de la sfîrșitul veacului trecut. S-a situat

în rîndul celor care, depășind numeroasele greutăți ale epocii, și-au manifestat credința neclintită în triumful nobilului ideal socialist. La începutul veacului nostru, numele său era cunoscut și apreciat de muncitorimea din întreaga țară. S-a ridicat cu hotărîre împotriva corporațiilor — organizații profesionale patronale create în 1902, prin legea Misir, pentru a abate proletariatul de pe făgașul luptei de clasă. În perioada 1905-1907 a lucrat în mai multe localități din Valea Prahovei, cunoscînd direct viața grea a muncitorilor petroliști. Convinș de necesitatea unirii muncitorilor în lupta împotriva exploatării, Ștefan Gheorghiu a militat cu ener-

¹ Despre el, *Magazin istoric* a scris în repetate rînduri: nr. 6/1968, 1/1969 și 7/1972.

gie pentru crearea unor sindicate revoluționare, bazate pe principiul luptei de clasă. Ca urmare a eforturilor sale, la Ploiești, Cîmpina, Bușteni, Comarnic au luat ființă astfel de organizații. La prima conferință pe țară, din august 1906, care a consfințit organizarea pe plan național a mișcării sindicale din România, Ștefan Gheorghiu a participat ca delegat al muncitorilor din Cîmpina.

Popularitatea și stima de care se bucura în rândul muncitorimii s-au manifestat în mod deosebit în anul 1907, cînd a fost arestat și interzis de către autoritățile burghezo-moșierești, care-l considerau un periculos agitator revoluționar. În acea perioadă, muncitorii din întreaga țară au protestat energic împotriva condițiilor grele la care militantul revoluționar era supus în închisoarea militară din Galați, delegații din mai multe orașe prezentîndu-se autorităților locale și cerînd eliberarea lui.

Deși nu a participat la cea de-a doua conferință sindicală, desfășurată în 1907, delegații l-au ales ca membru al Comisiei generale a sindicatelor. La conferința organizațiilor muncitorești din ianuarie 1908 a devenit membru supleant în Comitetul Central al Uniunii Socialiste din România. Ștefan Gheorghiu s-a aflat printre cei mai activi militanți în vederea reorganizării partidului clasei muncitoare, fiind convins că „...nu-mai partidul de clasă al muncitorilor va fi în stare să smulgă din minile politicianismului hrăpăreț și legi economice mai bune și legi politice mai drepte”.

După congresul din 1910 al Partidului Social-Democrat, principala sa preocupare a fost mobilizarea muncitorilor din porturile dunărene și întărirea organizațiilor lor sindicale și politice. În acest scop, s-a aflat de multe ori în mijlocul muncitorilor din Galați, Brăila, Turnu Severin, Tulcea, Călărași, Sulina. Mișcarea sindicală din țara noastră a avut în Ștefan Gheorghiu un mare organizator și îndrumător. El a publicat zeci de articole în care sublinia rolul pe care aceste organizații trebuiau să-l joace în viața muncitorimii, în organizarea luptei sale pentru drepturi economice, pentru educarea revoluționară și ridicarea nivelului de cultură al maselor muncitoare. Într-un articol apărut în *România muncitoare*, din 13 iunie 1910, Ștefan Gheorghiu se adresa astfel muncitorimii brăilene: „...Sînt aproape 10 luni de cînd muncitorii și căruțașii din port s-au organizat în sindicat. La început, stăpînitorii nu au dat nici o importanță acestui fapt, deoarece ei își formaseră convingerea că mai curînd se va putea face puține peste mare decît muncitorii din port să ajungă la înțelegerea de a se uni și înfrăți. Cînd au văzut însă că minunea s-a înfăptuit și că ea se tot întinde din zi în zi, au lăsat totul la o parte și s-au năpustit cu o furie oarbă și sălbatică asupra voastră. Toți cățelușii, dulăii și toate javrele de care dispune clasa stăpînitoare, au fost asmuțite asupra voastră, crezînd că vor putea să vă oprească de pe drumul apucat... Cîte nu v-au fost date să auziți! Că

sindicalismul nu are rost în țara românească, că sindicalistii vor să distrugă proprietatea, familia, biserica, școala, armata, că sindicalistii vor să distrugă statul, că ei nu au patrie și că dacă și la noi au luat naștere organizațiile sindicale, apoi asta se datorește numai unor străini de neam și de țară și care nu au nimic sînt pe lumea asta de sub soare. Dar la sindicat vi s-a vorbit de ce muncitorii din țara românească se organizează în sindicate, vi s-a mai arătat ce rost au față de voi școala, religia, armata, poliția, judecătorii, tribunalul, asemenea vi s-a mai spus ce este proprietatea individuală și mai cu seamă ce este statul...”

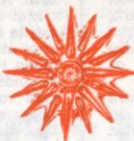
Autoritățile au continuat să-l urmărească, arestîndu-l și interzîndu-l de nenumărate ori (numai poliția din Cîmpina l-a reținut de 16 ori). Referindu-se la atitudinea autorităților, el scria, în 1910, într-un articol publicat în *România muncitoare*: „Întrebîndu-l pe d. Anghel, prefect de Prahova, pe baza cărui articol de lege mă consideră ca surghiunit (deoarece nu pot să părăsesc Ploiești...) d-sa, drept orice răspuns, îmi citește rapoartele trimise de poliția din Cîmpina și din care reiese că eu îndemn pe muncitori la grevă și la revoltă, spunîndu-mi totdeauna, că atît timp cît mă voi ocupa de propaganda sindicalistă, nu-mi va fi îngăduit să lucrez la Cîmpina, deoarece în privința mea sînt ordine speciale date de la Ministerul de Interne”.

Nimic însă nu i-a putut înfrînge elanul revoluționar. Într-o declarație a sa din 1911, spunea că partidul „se poate bizui nu numai pe modestul meu concurs, dar chiar și pe viața mea”.

În 1913, Ștefan Gheorghiu era secretar al Uniunii sindicale a muncitorilor din transporturile pe apă și uscat. Se stabilise la Brăila, muncind neobosit pentru activizarea sindicatelor din porturi și editarea regulată a publicației *Tribuna transporturilor*. Boala contractată în 1907, în timpul detenției sale la închisoarea militară din Galați, s-a agravat. La sfîrșitul anului s-a internat în Spitalul Filaret, unde, la 19 martie 1914, a încetat din viață.

La moartea sa, *Tribuna transporturilor* publica un articol exprimînd sentimentele de înaltă prețuire ale întregului proletariat român față de marele dispărut: „Nimeni altul ca Ștefan Gheorghiu n-a putut să pătrundă mai mult în sufletul clasei muncitoare, înțelegîndu-i durerile și aspirațiile, nimeni altul ca el, cu graiul lui plin de miez, cu vorbele lui spuse cu tălc, cu pildele lui — adevărate capodopere de cugetare și închegare a tuturor adevărilor cuprinse în idealul socialist — nimeni ca el n-a putut să caute și să dezmoștească din somnul ignoranței muncitorimea din România, al cărei apostol a fost... Ca prieten era icona via a sincerității și loialității. Cu calitățile lui crea în juru-i un mediu ambiant a cărui atmosferă... răspîndea raze de speranțe și convergeri care ucideau tot ce mai era stricat, rău și corupt...”

VERGINA - GRECIA

TAINA UNUI MORMÎNT CELEBRU

Prof. dr. MANOLIS ANDRONICOS
Universitatea din Salonic

*Profesorul
Manolis Andronicos
căutând să dezlege
un mister ce stăruie
de 2.300 ani*

*După mai bine
de două milenii,
pot fi admirate
din nou culorile,
aproape șterse,
ale acestei fresce*

8 noiembrie 1977, orele 15.00. Adînc emoționați, prof. Manolis Andronicos, împreună cu asistentele sale, Styliani Dro-gou și Chrysoula Palladelli, se pregătesc să pătrundă în interiorul unui mormînt antic de mari dimensiuni. Un mormînt neajfuit din perioada secolului IV î.e.n., de cînd se pare că datează construcția, ar reprezenta o descoperire unică!

Scena se petrece în localitatea Vergina, din Nordul Greciei, unde a fost identificată o străveche necropolă regală.

Este vorba de una dintre cele mai excepționale descoperiri arheologice, un complex de morminte vechi de 2.300 ani unde au fost găsite splendide măturii datînd din timpul lui Filip II, tatăl lui

Alexandru cel Mare. Printre acestea se numără minunate picturi murale, precum și o casetă din aur, conținând presupusele oseminte ale lui Filip însuși¹.

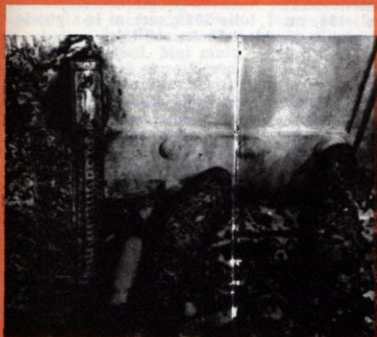
Ca rege, el a intrat în contact cu lumea strămoșilor noștri geto-daci; în anul 341 î.e.n. a cucerit regatul odrisilor², stăpânirea sa ajungând până la Dunăre, pentru ca, doi ani mai târziu, ca o replică dată invaziilor sciților, să-și extindă dominația în Dobrogea și peste colonile grecești de la Pontul Euxin. Celebru său flu, Alexandru, a dovedit aceeași preocupare pentru regiunile danubiano-pontice, legăturile stabilite cu această zonă continuând și sub alți conducători ai lumii elenistice.

După ce și-a realizat visul de a ajunge în fruntea grecilor, Filip II și-a îndreptat atenția către invadarea Asiei Mici. În primăvara anului 336 î.e.n., el a trimis spre Persia o puternică armată de avangardă, compusă din 10 000 soldați, avertându-și plecarea până după căsătoria fiicei sale, care urma să aibă loc în vara aceluiași an. În timpul ceremoniei, a fost însă

lizațiilor trecute. Din China în Grecia, din America Latină în România, o adevărată perioadă de aur a început pentru științele istorice prin intermediul arheologiei.

Între cele mai recente și mai spectaculoase „premiere” arheologice se numără și cea a profesorului de la Universitatea din Salonic, ale cărui cercetări și rezultate au fost pe larg comentate atât de presa mondială (în țara noastră, revista Lumea, nr. 2, ianuarie 1978, a publicat o relatare asupra lor), cât și de cercurile științifice de specialitate (inclusiv la cel de-al XI-lea Congres internațional de arheologie clasică, de la Londra, care le-a situat în cadrul preocupărilor sale).

Istoricul săpăturilor arheologice, din această regiune a Greciei, începe în jurul anilor 1850, când cunoscutul savant francez Léon Heuzey³ a dat la iveală ruinele unui impunător palat cu colonade, situat în Nordul colinelor de la poalele Munților Pieriei. În 1861, arheologul francez a revenit pe aceleași locuri, în zona satului Palatitsia, în apropierea Golfului Thermikos. La capătul investigațiilor sale, Léon

O tolbă de săgeți, din aur masiv, bogat împodobită; alături — două armuri pentru picioare, una ceva mai scurtă și cu forma ușor modificată...

înjunghiat în inimă cu un pumnal, căzând, probabil, victima unei conspirații de palat.

* * *

După cel de-al doilea război mondial, cercetările arheologice au pus la dispoziția lumii contemporane multe imagini concrete ale civil-

¹ Filip II a domnit 23 ani, și-a pierdut un ochi și un picior pe câmpul de luptă; era mare amator de petreceri. Lunga sa domnie a început în anul 359 î.e.n. ca regent al vârului său Amyntas IV. Om de mare curaj și conducător înzestrat, Filip a fost nu numai un politician de prim rang, ci și un om de cultură, înconjurat de savanți, artiști, scriitori, oameni de teatru. Neînduplecat, deși uneori putea fi mărinimos, el a reușit, fie prin luptă dreaptă, fie prin viclenie, să domine aproape în întregime lumea greacă. Demostene (384-322 î.e.n.) a fost unul dintre fruntașii atenienți care i-au denunțat dominația.

² Magazin Istorie, nr. 7/1976.

Răpirea Persephonei de către Pluto, zeul împărăției subpământene, împodobește peretele interior, dinspre Nord, al cavoului mic (fotografii realizate de Spyros Tsadarakoglou și reproduse din revista National Geographic Magazine)

Heuzey a reușit să pună în evidență, în întregime, o aripă a palatului datînd din sec. III î.e.n., precum și un cavou care, deși prădat din antichitate, păstrase intactă o minunată fațadă dorică. După închiderea șantierului arheologului francez, cercetările au fost sistate.

În 1937, profesorul Konstantin A. Rhomaios de la Universitatea din Salonic, împreună cu asistentul său, tinărul Manolis Andronicos, au deschis un nou front de săpături în satul

³ Léon Heuzey (1831-1922), profesor de arheologie la Școala națională superioară de arte frumoase (1874), conservator de antichități orientale și ceramică antică la Muzeul Luvru (1885). A publicat *Les origines orientales de l'art* (Originile orientale ale artei — 1891-1915) și *Histoire du costume antique* (Istoria costumului antic — 1923).

Vergina, lângă străvechiul palat descoperit de Léon Heuzey. În urma lucrărilor efectuate în 1938-1939 a fost identificată o construcție malestuoasă, care măsoară 100 metri în lungime și aproximativ tot atât în lățime. În perioada anilor 1952-1961, profesorul Rhomaios (care a lucrat doar un timp pe șantier), împreună cu profesorii George Bakalakis și Manolis Andronikos au terminat de excavat ruinele întregului palat, care s-a dovedit a fi fost una dintre cele mai splendide clădiri ale perioadei elenistice timpurii.

Începând din 1962, după catalogarea vestigiilor palatului de la Vergina, profesorul Andronikos și-a continuat activitatea într-o zonă învecinată. Atenția lui fusese atrasă, cu mai mulți ani în urmă, de un gorgan înconjurat de pini, înalt de 12,5 m și lat de vreo 110 m, pe care încă Léon Heuzey îl remarcase. Un fel de crater se găsea în vârful acestui mare tumul, ceea ce a născut ipoteza unei posibile prăbușiri de teren care acoperise bolta — năruită între timp — a unei construcții îngropate. Primele escavații făcute în gorganul din marginea satului Vergina au întărit convingerea arheologului că se află în fața unei construcții făcute de om. Cu atât mai mult cu cât întreaga cimpie din partea de Nord-Vest a localității respective se găsea presărată cu moviile de pământ, alcătuind un întins cimitir, unic în întreaga

Grecie. Deschizând 32 asemenea tumuli, prof. Andronikos a descoperit un întreg tezaur de vase din lut, arme de fier și — într-o serie de morminte aparținând unor femei — podoabe din bronz. Rezultatele obținute la „Cimitirul dintre dîmburi” au fost prezentate și analizate în volumul Vergina I, consacrat descoperirii acestor obiecte datînd din perioada 1000-700 î.e.n.

Continuînd cercetările în profunzimea marelui tumul, arheologul grec a găsit bucăți de marmură provenind de la pietre funerare dintr-un cimitir. În toamna anului 1976, echipa condusă de prof. Andronikos a atacat zona din jurul centrului gorganului. Curînd, așteptările au început să fie răsplătite: 33 fragmente dintr-un monument funerar au fost descoperite și asamblate; ele formau o piatră de mormînt cu un minunat basorelieu întruchipînd un atlet, precum și o inscripție; alte bucăți de ceramică aveau înscris numele celor dispăruți. Toate aceste fragmente au fost datate ca aparținînd sec. IV sau începutului sec. III î.e.n.

Publicăm, în acest număr, articolul în care Manolis Andronikos derulează filmul descoperirii sale; articolul și imaginile au apărut în revista americană The National Geographic Magazine, vol. 154, nr. 1, iulie 1978, care ni le-a pus la dispoziție cu colegială amabilitate.

H.D.

Cine oare ar fi putut să comită sacrilegiul de a fi sfărîmat pietrele de mormînt? Observat de această întrebare, mi-am reamintit teoria savantului englez, Nicholas Hammond. El susținea că prima capitală a regelui lui Filip, Aegae, nu s-ar fi aflat așa cum era îndeobște acceptat, la Edessa de azi, ci la Vergina.

Am cercetat vechile surse folosite de Hammond. Astfel, în Plutarh (cca. 46-cca. 120 e.n.) am citit că Pyrrhos, regele Epirului, l-a învins pe Antigonus Gonatas cucerind mai multe orașe — printre care și străvechia capitală Aegae, locul unde, după cum spune tradiția, erau înmormîntați regii.

Pyrrhos a lăsat acolo o garnizoană de mercenari din Galia. Și Plutarh continuă: „fiind avizi de bogății”, ei au săpat pînă au dat de mormintele regilor, pe care le-au jefuit, risipind „cu obraznicie” rămășițele lor pămîntești în cele patru zări.

Aici se afla cheia de neprețuit a dezlegării întregii taine. M-am gîndit că galii nu se multumeau numai să jefuiască mormintele regiștii, ei distrugeau și cimitirele. Într-adevăr, toate pietrele de mor-

mînt descoperite erau dinaintea de anul 274 î.e.n., an în care se petrecuse devastarea. Așadar, Hammond avusese dreptate, iar Vergina putea fi identificată cu localitatea Aegae.

Putem presupune că Antigonus a avut tot interesul să restaureze mormintele regale atunci cînd, în anul următor și-a recucerit capitala. De asemenea, era firesc să se fi gîndit cum să împiedice pe viitor jefuirea altor morminte, precum și a propriului său loc de veci. Așa că, el a ordonat, probabil, ca întreaga necropolă să fie acoperită cu pămînt, după moartea sa, pînă la o înălțime de 12 m. În 1976 scriam: „... dacă ipotezele mele se vor dovedi corecte... putem spera că lucrările următoare ne vor conduce la mormintele regale”.

Nădejdiile mele erau aceleași la 30 august 1977, cînd am reînceput săpăturile. După 35 zile de muncă, 18 000 m³ pămînt escavat — în greutate de 40 000 tone — am ajuns în centrul tumulului la nivelul solului. În continuare, nimic. Terenul era neatinș, fără urmă de construcție sau altă activitate umană.

Profund dezamăgit, mă resemnasem să aștept pînă în

vara următoare. Pregăteam terenul pentru viitoarele săpături cînd, deodată, am remarcat că partea dinspre Sud-Vest a tumulului acoperea un alt gorgan, mai vechi și mai mic. Săpînd, am dat de colțul unui perete acoperit cu o urmă de tencuială de var pe una din laturi și în partea superioară, pe o porțiune foarte îngustă. În cele din urmă, din această imensă masă de pămînt, a apărut un edificiu intact!

Din împrejurimi, am scos la iveală șiruri de pietroaie, bine conturate, care reprezentau, fără îndoială, fundația unei alte construcții. Cercetînd în continuare locurile din apropiere, am descoperit o altă structură, un mic mormînt zidit.

Răpirea Persephonei

Găsisem trei structuri alăturate! Una fusese distrusă, cu excepția fundației, dar în imediata vecinătate, se găseau bucăți de marmură, minunat sculptate, rămășițe din partea superioară. Toate acestea constituiau baza materială a ipotezelor mele, în sensul că fuseseră făcute unele încercări de ordine în haosul provocat de mercenarii gali.

Mormîntul mic era mai bine păstrat. Fusese deschis și părea jefuit. Eram convins că hoții de morminte l-au luat drept adevăratul și singurul mormînt din tumul. Au greșit oprindu-și scotocelile și nemișcînd astfel mormîntul despre care eu consider că ar fi al lui Filip. Degropînd cavoul cel mic, am trăit o mare bucurie. Pe întreaga suprafață a peretelui interior, cel orientat spre Nord, era înfățișată o frescă minunată. Un personaj, cu o ținută aristocratică avînd în mînă un sceptru, conduce un car de război sau o cavadrigă, iar cu cealaltă ține o față care se străduie să scape din strînsoare. Nu există nici un dubiu asupra temei: răpirea Persephonei de către Pluto, zeul împărăției subpămîntene.

Am fost profund impresionat de puterea de sugestie a desenului, de compoziția absolut uimitoare și de coloritul deosebit de subtil. Mai mult, admiram o frescă murală greacă, una dintre foarte puținele rămase datînd din sec. IV î.e.n., reprezentînd un stil artistic care i-a încîntat în așa măsură pe romani încît l-au reproduș adevsea pe pereții și mozaicurile lor. Din scrierile lui Pliniu cel Bătrîn (24-79 e.n.) știm că această temă a fost tratată de Nicomachus, renumitul artist din sec. IV î.e.n. Cred că avem toate motivele să-i atribuim lui această pictură fără seamăn. Ceilalți doi pereți ai mormîntului erau și ei împodobiți cu picturi; pe un perete, o femeie sezînd, pe celălalt, un grup de trei siluete feminine. Personajul unic ar putea fi răposata din mormînt, sau, poate, zeița Demeter, mama lui Persephone. Prezența, în același loc, a atîtor chipuri feminine, precum și descoperirea unor fragmente dintr-un pieptene de sîdef, mi-au întărit convingerea că, într-adevăr, era vorba de mormîntul unei femei.

Cînd am început să degzolim perețele întîlnit mai întîi, am găsit o grămadă de cioburi de vase și oase calcinate aparținînd, cîndva, unor animale mici, probabil, unor păsări.

Cioburile proveneau de la vase datînd din anii 340-330 î.e.n.; construcția peretelui era și ea tipică pentru aceeași peri-

oadă. Aveam certitudinea că ne aflăm în fața unui mormînt de mari dimensiuni.

În timp ce ti descopeream fațada, a ieșit la lumina zilei un fragment dintr-o frescă. După ce pămîntul a fost înlăturat, în fața ochilor noștri s-a ivit o altă compoziție greacă, înfățișînd o vînatore de porci mistreți și lei. Trei vînători, ținînd în mîini sulite și alți cinci călăreți cu cinii lor vinează într-un peisaj hibernal, anotimpul fiind sugerat de trei copaci desfrunziți. Veridicitatea chipurilor, perspectiva excelent redată, precum și coloritul nuanțat, dezvăluiesc talentul unui mare artist — probabil Philoxenus din Eretria, elevul lui Nicomachus.

Pînă la aceste emoționante descoperiri, erau cunoscute doar foarte puține picturi murale grecești din perioada respectivă. Valoarea lor estetică era sugerată numai de cîteva imitații găsite la Pompei, Herculaneum și Boscoreale. Semnificația, execuția și amploarea acestor fresce, luate ca atare, ne spuneau că mormintele pe care le împodobeau aparținuseră unor regi.

Pe măsură ce fațada a fost curățată de pămînt au apărut metopele¹ și triglifele², acestea din urmă colorate într-un albastru strălucitor. Partea de deasupra fațadei, care susținea frontispiciul, se sprijinea pe două coloane dorice și pe doi pilastri, din calcar, acoperiți cu o tencuială de ipsos de un alb imaculat.

Tactica jefuitorilor de morminte

Cînd am ajuns la intrarea principală, am observat cu satisfacție că elegantul portal din marmură era ermetic închis. Gradul de probabilitate ca mormîntul să nu fi fost spart, sporis în mod evident!

Cu toate acestea, intrarea în mormînt punea o problemă. Ușile masive puteau fi deschise numai din interior și numai dacă fațada ar fi fost în între-

¹ Metopă, element al frizei unui templu doric, cuprins între triglife, constînd dintr-o placă, de obicei decorată cu basorelieful.

² Triglif, element decorativ al frizei unui templu doric, de forma unei plăci dreptunghiulare din piatră, ornată cu trei creste în relief. Triglifele se repetă la intervale egale, alterînd cu metopele.

gime escavată. Ne-am decis ca mai degrabă să degajăm acoperișul, iar apoi să ne măsurăm forțele cu acelea ale anticilor jefuitori de morminte: urma să pătrundem prin bolta cavoului.

În imediata apropiere a intrării, am găsit cărămizi provenite de la o împrejurare de formă pătrată care se prăbușise sub greutatea pămîntului. Am scos din moloz două săbii din fier, virful unei sulite și fragmente de căpestre și frîie, toate arse. Tradiția homerică spune că armele și harnașamentele răposatului, recuperate din rugul funerar, trebuiau depuse în mormînt imediat după incinerare.

În cele din urmă, am spart mormîntul și am intrat. Eram cuprinși de sentimente amestecate; uimire și adîncă bucurie! Ca și la alte cavouri bolțite, încăperea principală, în acest caz avînd o suprafață de 4,46 m², comunica cu o anticameră, ceva mai mică, prin uși de marmură ferecate cu zăvoare de bronz.

Am fost primul care a cercetat interiorul cu ajutorul lanternei: am zărit încăperea de formă pătrată, avînd în partea opusă o ușă de marmură care ducea dîncolo, spre anticameră.

Dedesubtul meu, se aflau două grămezi de obiecte — vase și arme din bronz într-un colț, vase de argint în celălalt. Pe podea, zăceau resturi din lemn și din altele materiale intrate în descompunere, printre care scliffeau frunzulite din aur. Chiar la intrare, am deslușit o lespede ce acoperea un sarcofag de marmură.

Ardeam de nerăbdare să privesc mai îndeaproape toate aceste obiecte fenomenale. Atît scara cît și celelalte trebuiau reparate de urgență. Obiectele funerare erau așezate pe ambele părți ale sarcofagului. În fața lui zăceau risipite resturile unor piese de mobilier din lemn. Printre aceste fragmente, care formaseră cîndva un pat, am găsit plăcuțe de fildeş. Poate că alcătuiseră un motiv ornamental, pe una din laturile patului. Din aceeași sursă sau, poate de pe vreo lădiță de lemn care fusese pe pat, căzuseră figurine umane din aur și fildeş, înalte de 15 cm, dacă ne ghidăm după

O regiune bogată în istorie

ION BANU

Congresul mondial Aristotel, desfășurat în august 1978, în Grecia la Salonic (sau Thessaloniki, după numele surorii lui Alexandru cel Mare), a oferit participanților prilejul să cunoască atât cele mai noi studii dedicate gloriei și personalității Stagiritului, cât și locurile pe unde, în urmă cu douăzeci și trei de secole, și-a petrecut o parte a vieții marele filozof grec.

Secolul în care a trăit Aristotel, ca și alte două personalități ale lumii antice, Filip II și Alexandru Macedon, a devenit cunoscut prin descoperiri mai vechi, la care se adaugă cea recentă, de însemnată

epocală, a tezaurului arheologic de la Vergina. Participanții la Congresul din august au vizitat aceste locuri, precum și vechile localități Pella, Leucadia și împrejurimile Naussel.

Pella a fost a doua capitală a regatului lui Filip, după Aegae (probabil Vergina de azi). Aici s-a născut Alexandru în 356 î.e.n., aici avea să poposească, prin 343-342 î.e.n., Aristotel, venit spre a lua în primire elevul princiar. Relicvele găsite în urma săpăturilor efectuate sînt bogate. O mare parte din ele, pot fi văzute la muzeul din apropiere, în curs

de amenajare, dar deschis publicului; celelalte au fost transportate la Muzeul din Salonic, inaugurat în zilele Congresului. Ne plimbăm pe străzile anticei Pella, printre vestigii de locuințe și temple. O alee, pavată cu pietre rotunde de riu, a fost cîndva străjuită, de o parte și de alta, de importante edificii. Pedeaua unuia dintre acestea ne reține atenția: un mozaic de proporții relativ însemnate, cu reprezentări umane și animale în culori de o rafinată paloare.

Detaliu tehnico-urbanistic: Pella cunoscută canalizarea, ba chiar una prevăzută cu un sistem „anti-poluant”; la distanțe egale, nu prea mari, apa care circula prin conducta subterană, întâlnea amfore, avînd o adîncime de peste un metru sub gura canalului. Impuritățile cădeau pe fundul amforei, iar apa trecea mai departe, tot mai curată.

Sîntem conduși la Leucadia de către profesorul Manolis Andronicos.

dimensiunea capetelor, păstrate intacte, măsurînd 2 cm.

Am găsit obiectele de uz personal ale dispărutului: armura de corp, sandalele, cne-midele (armurile pentru picioare), sabia, sceptrul și — foarte semnificativ — diadema regală. Toate acestea vor fi căzut de pe pat atunci cînd lemnul a început să putrezească.

Stînd cu spatele către ușă am zărit în colțul stîng al încăperii o îngrămădire de vase din bronz, iar lîngă peretele din dreapta, altele, foarte multe din argint. Am mai găsit în afară de vasele și armura celui înmormîntat, un scut, vîrfuri de lăncii și sulite — unul din vîrfuri încă înfipt în perete — precum și o cască din fier. Într-o teacă din lemn, incrustat cu fildeș, era o minunată sabie. Platoșa și scutul sînt fără asemănare, absolut unice. Platoșa este în întregime împodobită cu mici zale, plăcuțe strălucitoare din aur, înfățișînd-o, în relief, pe Atena, opt capete de lei, și ele aurite, banderole și inele sculptoare din aur.

Decoratia acestei relicve inestimabile este completată cu franjuri din piele, terminate cu 56 ciucuri și palmete delicate, tot din aur. În timp ce platoșa

a rezistat mileniilor, păstrîndu-se într-o stare relativ bună, scutul, în schimb, construit din lemn acoperit cu piele, s-a dezintegrat aproape în întregime. Am dedus acest lucru din bucățele care au mai rămas; cercul exterior al scutului fusese lucrat din fildeș incrustat cu un motiv ondulat, din sticlă opacă, închisă la culoare. Concentric dispusă și în paralel cu acesta, se afla o bandă aurită, iar în centru o figurină în relief din aur și fildeș, înfățișînd-o pe zeița Victoriei. Mînerul scutului este din argint placat cu aur și ornăt cu palmete. În partea de sus a obiectului pot fi văzute două Victorii înaripate.

Marea surpriză

Bogăția armelor dovedea că mormîntul nu ar fi putut fi al unui om de rînd; piesele găsite erau de o mare valoare, lucrate cu o tehnică și un talent cu totul deosebite. Aceași bogăție și aceași calitate se remarcău și la vasele de argint. În afară de rozete, mulaje ondulate (sau kymatia), și palmete, la baza mînerelor există mici capete decorative, în relief, ale lui Herakles (Hercule), Pan, Silen și ale altor zei,

toate reprezentînd măiestrite exemple ale artei grecești de prelucrare a metalului din sec. IV î.e.n.

În prima zi după descoperirea mormîntului, asistenții mei și cu mine n-am făcut altceva decît să ne minunăm și să admirăm toate splendorile. În ziua următoare, încercînd să nu mișcăm absolut nimic din loc, am executat măsurători, am făcut schițe și fotografii. De-abia în ziua a treia am deschis sarcofagul de marmură. Am dat la o parte lăspeda, simțînd cum mi se taie răsuf-larea; în fața noastră era o urnă. În ea se afla un larnax sau o casetă din aur masiv, măsurînd, fără să socotim piciorușele, 40 cm lungime, 33,5 cm lățime și 17 cm înălțime. Casetă și conținutul ei cîntăreau 10,800 kg. Pe capac se afla, gravată în relief, o emblema în formă de soare, sau stea, cu raze, avînd marginile bogat ornamentate cu palmete, rozete și frunze de viță.

În interior, osemintele calcinate ale celui decedat așteptau la fel de curate ca și cum ar fi fost spălate de curînd; erau acoperite cu o coroană din frunze și ghinde de aur, din ștejarul sacru al lui Zeus. Doi dinți, un molar și o masea de mînte cercetați de către un

Întâlnim aici o construcție de curînd descoperită, un gen de „cavou”, în stare destul de bună, liberat acum de pămîntul ce-l acoperise. Un mormînt al notabilității vechiului regat. Arheologul grec ne dă descrierea prin intermediul unor texte platoniciene selecționate din dialogurile Gorgias și Legile. Urmărim textele și privim construcția sepulcrală. Concordanța e adinc turburătoare. Platon vorbește despre felul în care urmează să fie durate mormintele „membrilor celor mai de vază ai Cetății”. El scrie: „Mormîntul va fi construit pe pămînt și va fi format dintr-o boltă alungită, făcută din piatră spongioasă, care să reziste încercărilor timpului; în acest mormînt vor fi așezate paralel sicrie de piatră, iar într-unul din ele va fi depus trupul celui ce a dobîndit fericirea. Apoi, după ce bolta va fi acoperită peste tot cu pămînt, de jur împrejur se vor planta arbori, cu excepția uneia din extremitățile

axe, astfel încît să fie posibilă, pentru a fi depuse și alte corpuri, o extindere a cavoului într-o direcție care, nici în viitor nu va fi acoperită cu pămînt” (Legile, XII, 947d). Totul coincide, pînă și natura spongioasă a pietrei (ca să absoarbă apa)! Peretele din față al micului edificiu (cam 2 1/2 metri înălțime și 3 lățime) este, în jurul ușii centrale de acces, acoperit cu picturi, destul de bine conservate, predominant ocru și albastru deschis. Sînt reprezentați judecătorii infernului. Descrierea înfățișării lor e lăsată de Andronicos tot pe seama lui Platon: „Aceleași lucruri, exact la fel, face Aiaokos¹. Și unul și celălalt judecă ținînd în mînă o vargă. Iar Minos², fiind supraveghetor, șade jos. Numai dînsul ține în mînă sceptrul de aur”. (Gorgias, 526cd).

^{1,2} Aiaokos, Minos și Rhadamanthus ajunseseră, datorită spiritului lor de dreptate, judecători din Hades al sufletelor celor morți.

Mergem spre Naussa, denu-mit în vechime Mieza. Relatînd despre chemarea adresată de Filip lui Aristotel, pentru a veni să conducă învățătura vîrstărilor regal, Plutarh spune: „El [Filip] stabili ca studiile și celelalte lucrări ale fiului său să se desfășoare în locul numit Nymphæum, lângă Mieza, unde azi încă [pe timpul lui Plutarh — n.n.] se mai văd băncile de piatră pe care le instalase Aristotel, cum și aleile acoperite ce îngăduiau plimbări la umbră”.

O potecă abruptă ne conduce în munte către o incintă ale cărei ziduri, săpate în stîncă, s-au mai păstrat. Ca și urmele, probabil, ale unor bănci de piatră. Deșiul verde ascunde toate asperitățile, făcînd loc cărării șerpuitoare ce duce la pîrlul aflat cîteva zeci de metri mai jos. Dacă aici va fi fost refugiu de învățătură descris de Plutarh, cel ce l-a ales ca sălaş al Nymphæumului n-a greșit deloc.

antropolog, au fost apreciați ca aparținînd unui bărbat trecut de 32 ani (Filip a murit în vîrstă de 46 ani). Unele oase erau de un albastru închis, iar fundul casetei avea o nuanță purpurie; expertizii noștri au afirmat că aceste culori proveneau din dezintegrarea giulgiului de purpură care înfășurase cîndva osemintele.

Cu siguranță, descoperirile noastre ajunseseră la apogeu! Dar încă o surpriză ne aștepta: am spus mai înainte că patul de lemn, sau lădița de pe el, era decorat cu figurine din aur și fildeş, fapt dedus din fragmentele de capete, brațe și picioare recuperate din molozi. La început, am privit superficial aceste relicve, dar, examinînd mai atent un chip nu mi-a venit să-mi cred ochilor: era un portret extrem de reușit al lui Filip. Reprezenta un bărbat în puterea vîrstei, cu expresia feței întrucîtva obosită, rănit la un ochi și exprîmînd în mod evident, o mare forță de caracter.

Impresionat profund de descoperirea mea, am cercetat cu mare atenție un al doilea cap. Părea imposibil să mă fi înșelat; era cea mai minunată sculptură pe care o văzusem vreodată, imaginîndu-l pe Alexandru cel Mare: avea ți-

nuta încordată, cu capul întors spre spate, privirea îndreptată în sus. Un al treilea cap, era cel al unei femei. S-ar putea s-o înfățișeze pe Olympia (375-316 î.e.n.) mama lui Alexandru. Celelalte două erau ale unui bărbat și ale unei femei, chipuri autoritare, dar aparent, necunoscute. M-am dus înapoi cu gîndul la statuile din aur și fildeş ale lui Filip, și ale familiei sale, comandate, după hotărîtoarea victorie de la Chero-neea¹ (338 î.e.n.), sculptorului atenian Leochares. Din sanctuarul lui Zeus, de la Olimpia², au fost transferate la Philippeion, o clădire circulară destinată statuiilor familiei regale: Filip, Olimpia, Alexandru și prînzii lui Filip. Regele se simțea mîndru de fiul său care, la vîrsta de 18 ani, condusesese în mod strălucit cavaleria, în istorica bătălie.

Sînt convins că aceste miniaturi de fildeş au fost executate probabil de Leochares însuși, fiind cele mai reușite și autentice portrete ale lui Filip și Alexandru.

¹ Oraș străvechi din Beotia, unde oștile lui Filip II s-au înfruntat cu cele ale Atenei, Tebei și aliaților lor.

² Oraș în Grecia antică și centru religios vestit prin sanctuarele ridicate în cinstea Herei și a lui Zeus olimpi-anul.

Anticamera ne aștepta. Nu am reușit să deschidem ușa, am procedat din nou ca hoții, scofînd pietre din peretele despărțitor.

Diadema — o dovadă grăitoare

Chiar lingă perete se afla un al doilea sarcofag, din marmură, puțin mai mare decît cel din încăperea principală. Pe podea, lingă sarcofag, se afla o coroană elegantă de frunze și flori de mirt, toată din aur. Într-un colț, lingă ușa de legătură, am zărit, mut de uimire, un obiect din aur, minunat decorat cu scene în relief, care păreau să înfățișeze pustiirea unui oraș, poate Troia. Era o tolbă de săgeți în care se păstrasera nu numai vîrfurile de bronz ale săgeților, ci și părțile lor din lemn.

Sprișnînd de ușa, se afla o altă pereche de armuri pentru picioare. Erau și ele aurite, dar diferite ca dimensiuni: armura stîngă măsura 38 cm, iar dreapta 41,5 cm. Diferența de 3,5 cm nu putea fi atribuită neglijenței meșterilor, deoarece ele se deosebeau și prin conformația părții care acoperea fluierul piciorului.

(Continuare în p. 22)

Cei care l-au cunoscut au rămas impresionați de ciudata personalitate a marelui logofăt Costache Conachi. Alăturind diferite descrieri pe care ni le-au lăsat contemporanii săi, obținem portretul fizic și spiritual al unui om dotat cu multe însușiri, dar avînd și destule curiozități ori contradicții. Economistul și statisticianul Nicolae Suțu (1798-1871) povestește, în memoriile sale, că marele logofăt era „înzestrat cu un caracter ferm și loial, cu o judecată temeinică, cu o știință neobișnuită printre confracții săi și cu o experiență desăvîrșită în ce privește treburile țării”. Copil fiind, scriitorul și pașoptistul George Sion avea să-l cunoască într-o împrejurare de care își va aminti toată viața: „boierul Conachi, unul din cel mai bogați oameni din Moldova acelor timpuri, se afla în atelierul său de tipărire, în fața strungului pe care singur și-l construise”. Și povestește același Sion: „Pe atunci trecuse de șasezeci de ani. Era nalt de statură, uscățiv la corp și la figură. Ochii săi negri, înfundați, răspindeau scintile de inteligență. Avea barba lungă, rară și cărunță. Portul său era oriental... adoptase pantalonii căzăcești și cisma europeană, iar pentru cap își făcuse o căciulă de fantase cum nu mai avea nimeni în Iași... Era sobru ca un filosof. Nu căuta luxul nici în mobilă, nici în exterior, nici la mîncare”.

COSTACHE CONACHI

poetul și omul politic

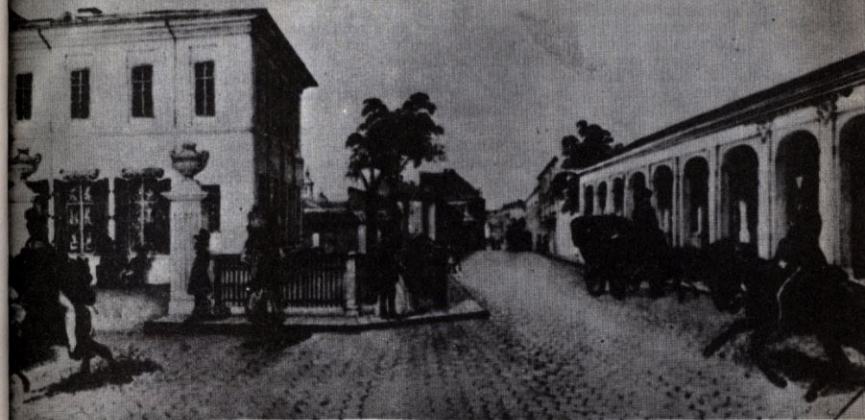
iluminist

ALEXANDRU CERNATONI

Tot despre el scria și consulul francez, baronul de Boisle-Compte, în 1834: „Sub înfățișarea lui blindă, mîngietoare și sfioasă ascunde învătătură și un spirit îndeajuns de pătrunzător”. În sfîrșit, alt consul francez, Cachet, relatînd într-un raport convorbirile avute la Iași cu boierii moldoveni, menționa despre Conachi: „...Îmi fusese prezentat ca fiind unul din acei oameni a căror părere ar putea să mă lămurească mai bine asupra stării de lucruri din Moldova... Am văzut în el un om cu o purtare simplă, la început foarte rezervat și care mi-a arătat apoi o mare încredere”.

La rîndul său, publicistul și omul politic francez Saint-Marc Girardin (1801-1873), care l-a cunoscut pe Conachi în 1832, la Iași, îl zugrăvea cu aceste cuvinte, în alge sale *Souvenirs de voyage et d'études* (Amintiri de călătorie și de studii): „Nu voi uita niciodată chipul și atitudinea pe care le avea în timp ce îmi vorbea. Era unul din acele chipuri uscățive și urte, dar pline de expresivitate... așa cum mi le închipui pe acelea din secolul XVIII; nici un pic de entuziasm, nici urmă de afectare; un aer zeflemitor și sardonnic, dar sarcasmul său era îndreptat împotriva viciului... În timp ce-mi vorbea pe acest ton caustic și sec, învîrtea între degete un șirag de mătănii din boabe de chihlimbar... păstrase portul de modă orientală, astfel că, privindu-l pe jumătate culcat pe divan, învăluit în faldurile robei de mătase și ale surtucului său de blană, calm și aproape nemișcat, în afara mîinilor aflate într-o joacă ușoară la care nu lua seama, cu ochii mici și cenușii, care scăpărau din cînd în cînd, cu buzele stringîndu-se spre a ascunde un zîmbet, această figură batjocoritoare și intrutotul europeană, se afla într-un contrast neobișnuit și picant cu atitudinea, costumul și mătăniile sale orientale”.

O stradă din Iași la începutul sec. XIX (Biblioteca Academiei R.S. România)

„Din gura oamenilor, Costachi“

Boierii Conăchești erau coborâtori din neamul numeros și puternic al acelor Goești sau Golăești pe care îi întâlnim destul de des în documentele veacurilor XV-XVII. Într-un urtic de la Ștefan cel Mare, din 1460, se pomenește pentru prima dată un Goea vornicul, iar întiiul Conachi pe care îl cunoaștem este marele comis Anghel. După o veche tradiție de familie, la obârșia numelui Conachi s-ar afla porecla acestui mare comis care, din porunca domniei, îndeplinea slujba de *conacciu*, adică rînduitor al locurilor de popas pentru oastea turcească aflată, în anul 1672, în trecere prin Moldova. Ioan, unul din cei doi fii ai săi, a pierit în 1711, cînd după bătălia de la Stănilești, purtată de Petru cel Mare și voievodul Dimitrie Cantemir împotriva otomanilor, Țara de Jos a Moldovei a fost prădată și prîjolită de tătari. Celălalt

fiu, Constantin vistiernicul, a avut un mare merit în înfrîngerea la Iași a unui detașament austriac, care în ianuarie 1717, în timpul războiului ruso-austro-turc din 1716-1718, a pătruns pe teritoriul Moldovei, încercînd să-l facă prizonier pe domnitorul Mihai Racoviță. Pentru faptele sale, domnitorul l-a dăruit cu o moșie în părțile Hotinului. Urmașul vistiernicului, numit de asemenea Constantin, era vornic în 1775, atunci cînd își așeza scăriștura, alături de a altor mari boieri, pe anaforaua către Grigore Ghica, prin care se cerea voievodului să-și ridice glasul împotriva răpirii de către austriaci a Bucovinei. Emanuil sau Manolachi, întiiul născut al vornicului Constantin, a urcat pînă la treptele cele mai înalte ale boieriei. Acesta este tatăl poetului Conachi. Cît despre mama sa, Ileana, care venea din neamul ilustru al Cantacuzinilor, zilele ei s-au sfîrșit tocmai cînd ale poetului abia începeau, după cum ne încredințează Conachi în-

suși într-una din primele sale poeme cu dată certă.

Mult timp s-a crezut că logofătul Conachi s-ar fi născut în anul 1777. Așa rezultă și dintr-o inscripție aflată pe o piatră de mormînt în care sînt înșirate numele cîtorva răposați ai familiei lui Manolachi și așa afirma și Vogoride-Conachi, nepotul de fiică al poetului, într-o prefață scrisă în 1886 la a doua ediție a operei literare aparținînd lui Conachi. În numeroase lucrări de diferite genuri, inclusiv în mari istorii ale literaturii române și în unele dicționare, momentul nașterii poetului a rămas să fie acesta, în ciuda unei prețioase precizări aduse încă din 1908 de către neobositul cercetător G.T. Kirileanu. În testamentul olograf dat la iveală de Kirileanu, poetul, ajuns la vîrsta de aproape 70 ani, vorbește și despre moșia sa Țigănești, de lîngă riul Bîrladului, adăugînd: „Aice sînt născut, pe malurile aceștii ape, la anu' 1778 septmiv. 14". În locul ultimei cifre șapte din

cadru datei anului, aceeași mână și cu aceeași cerneală pusesse cifra opt... Într-un pomelnic, găsit tot de același cercetător și scris la persoana întâi se pot citi următoarele: „Alecsandru, poreclit Costachi, înscrisoriul. Născut din Vornic Manolachi Conachi și din maiică-mă Elena Cantacuzini, la 1778 săptăm. 14”. Iar, pe o pecete a poetului se vede scrisă legenda: „Costachi Conachi logofăt 1778 septv. 14”. Această dată este confirmată și de către Alexandru Teodorescu, pe baza informațiilor dintr-o scrisoare a poetului, document pe care îl semnaleză în prefața ultimei ediții a operei lui Costachi Conachi, din 1965.

Din cele de mai sus putem reține, de asemenea, că deși prenumele poetului era Alexandru, întreaga viață i s-a spus Costachi. „Alecsandru din botez iar din gura oamenilor Costachi”, avea să scrie el pe traducerea romanului *Malvina* al doamnei Cottin.

Plin de rivnă în tot timpul

Conachi a primit în casa părinților o creștere aleasă. S-a bucurat de cei mai buni profesori din Moldova acelor timpuri, pe care îi uimea prin sprinteneala minții și setea de învățătură. Probabil că încă din tinerețe a dobândit temeinice cunoștințe juridice, lucru altfel obișnuit în marile familii boierești.

În 1806 a intrat în viața publică, ocupînd, pînă în 1812, funcția mai mărunță de ispravnic de Tecuci; în 1814 a fost numit vornic de politie la Iași, un fel de prefect al Capitalei. Vreme de cîtiva ani a colaborat la întocmirea *Codului Callimachi*¹ care a rămas în vigoare în Moldova mai bine de jumătate de veac, constituind, de fapt, prima legiuire modernă în istoria Principatelor. În timpul epidemiei de ciumă din 1817 a avut prilejul să se remarcă prin marele său curaj și neîntrerutul spirit de inițiativă,

spitalul de la Hlincea fiind organizat sub supravegherea sa. Vodă Callimachi îl va lăuda pentru toate acestea într-un hrisov dat un an mai tîrziu.

Ascensiunea sa a continuat, cîtiva ani îndeplinind slujba de vornic de aprozi, supraveghînd aducerea la îndeplinire a hotărîrilor judecătorești rămase definitive.

Activitatea sa din anii 1812-1822 este destul de puțin cunoscută. Știm doar că, la fel ca Iordache și Nicolae Rosetti Roznovanu, Sandu și Grigore Sturdza, Iordache Balș și Șerban Negel, era un simpatizant al Eteriei și nădăjduia în eliberarea Principatelor române cu sprijinul Rusiei țariste. S-a spus despre Conachi că ar fi scris ecteniile (rugăciuni) în limba greacă, în care se invocă victoria Eteriei. „Un singur sentiment, acela de a sfărîma un jug nesuferit, însușește toate popoarele supuse sultanului”, își amintea mai tîrziu Nicolae Rosetti Roznovanu. O bună bucată de vreme, asemenea altor boieri, a fost nevoit și el să stea peste hotare. După cum rezultă din scrisorile amănunțite ale vornicului Negel către mitropolitul Veniamin Costachi, Conachi lua parte activă la întrunirile boierilor fugiți din Moldova. Dintr-o astfel de scrisoare, datată 12 aprilie 1822, aflăm că, în urma veștilor pe care Conachi le primise de la Viena, „s-au făcut mare consult la vistiernicul Roznovan”, Negel informează în continuare asupra activității unor patrioți însuflețiți de idei novatoare, pe care îi numește „cărbutari”, adăugînd apoi că „legăturile lor asupra boierilor ar fi pînă la cel mai de sus grad”.

Cea mai însemnată dintre problemele care îi preocupau pe acești boieri era, fără îndoială, abrogarea regimului turcofanariot și restabilirea în Principate a domniilor pămîntene. Roadele acestor eforturi s-au vădit în scurtă vreme, cînd Ioniță Sandu Sturdza a fost urcat în scaunul Moldovei, după mai bine de un veac de domnii fanariote. Semnificația istorică a momentului nu putea scăpa lui Conachi, el aflîndu-se între frunzașii miș-

cării pentru înlăturarea domniilor străine. Ni s-a păstrat scrisoarea pe care a adresat-o noului domn, îndemnîndu-l să fie un vrednic urmaș ai marilor bărbați de stat ai Moldovei. „Un nou vîeleac se deschide supt ochii noștri — scria Conachi. Altele au fost puterile stăpînirii supt cei vitregi și altele au a fi aceste de acum supt stăpînirea unui pămîntean”. Țara așteaptă de la domnitor să fie „un înnoitor dreptăților unui norod întreg”; autorul scrisorii își exprima totodată convingerea că „fericirea nației este și va fi cea întai putere covârșitoare împotriva prigonirilor și singur ea poate să astupe gurile vrăjmașilor mari și puternici”.

„Deosăbirea întru niamurile lumii... nici una dintre aceste nu văd mijlocînd între valahi și între moldoveni”

Ascensiunea lui Conachi spre cele mai înalte dregătorii a fost acum foarte rapidă. A făcut parte din comisia de trei însărcinată cu administrarea finanțelor țării; a devenit apoi logofăt, încredințîndu-i-se și conducerea Departamentului Afacerilor Străine.

Dar realizările cele mai de seamă ale acestei perioade, care marchează apogeul activității social-politice a logofătului, se leagă de întocmirea și aplicarea în practică a Regulamentelor organice. După cum se știe, dincolo de limitele lor de altfel considerabile, regulamentele au jucat rolul unor adevărate constituții ale Principatelor române. Redactate sub supravegherea generalului Pavel Kiseleff, ele au fost concepute într-un spirit reformator, pe care țarul și sfetnicii săi nu îndrăzniseră nicodată să-l manifeste înăuntrul Imperiului țarist.

După războiul ruso-turc din 1829, încheiat cu Pacea de la Adrianopol, Conachi a fost chemat în comisia de patru a Moldovei, în vederea întocmirii proiectului; în 1829, la București, lucra la de-

¹ *Codul lui Callimachi* (4 volume) a fost tipărit la Iași și reprezenta o culegere de legi, inspirată în mare parte de codul civil austriac.

finitivarea regulamentelor. Cu aceste privilegii, el a urmărit să determine o înăsătoşire a justiţiei.

Demn de remarcat este mai ales faptul că articolele 371 şi, respectiv, 425 din Regulamente, conţinând idei prielnice Unirii, par a fi redactate sub influenţa sa. Iată, de altfel, opinia lui în această chestiune esenţială: „Deosebirea întru niamurile lumii după cel întâi cuvânt fiind lege(a), limba voroaiei şi depărtarea locuinţii — iar după al doilea portul, obiceiurile şi stăpînirea — nici una dintre aceste nu vād mijlocind între valahii şi între moldovenii”.

Această idee l-a preocupat îndeaproape pe Costache Conachi, ea regăsindu-se cu aceeaşi claritate şi în scrisoarea adresată vărului său, metropolitul Veniamin Costachi, la 13 ianuarie 1837: „Ar fi o mare greşeală politică să de a se lua altă marşă spre luminare aice în Moldova şi alta în soţia ei Valachia, cînd tot cuvîntul cere a ne strînge şi a ne apropia în grai şi în pravile pe chiar duhul Reglementului”.

Procesul de elaborare a Regulamentelor organice a durat pînă în 1831, an în care, mărurie a reputaţiei sale de jurist, Conachi a fost numit mare logofăt al Dreptăţii. Timp de aproape doi ani, cît s-a aflat în fruntea departamentului Justiţiei, a dovedit o excepţională putere de muncă şi un spirit organizatoric ieşit din comun, oferind imaginea lămuritoare a înaltului funcţionar credincios slujirii intereselor superioare ale obşteii. În lipsa unui local potrivit pentru departamentul respectiv, a oferit casele sale de la Copou. De asemenea, a luat măsuri pentru înfiinţarea tribunalelor de judeţ şi a Curţii superioare. Peste 30 000 dosare uitate în depozitele Curţii Domneşti au fost distribuite spre cercetare şi soluţionare instanţelor îndrituite. El însuşi se scula la 4 dimineaţa lucrînd la diferitele „pricini” aflate în curs, dînd dispoziţii şi lămuriri funcţionarilor din subordine. Tot în acest răstimp, a organizat pe baze moderne arhivele de-

partamentului Dreptăţii şi Arhivele Statului, supraveghînd pînă la cele mai mici detalii desfăşurarea acţiunii.

Lui Costache Conachi i-a revenit şi meritul de a fi iniţiatorul traducerea şi tipărirea, în cursul anului 1832 a *Codului Callimachi*. Tot el a verificat şi traducerea efectuată de Iacovache Veisa, a *Codului comercial francez*, adoptat în Moldova îndată după aceea.

În 1834, Conachi a candidat, fără succes, la tronul Moldovei, tron care, în ciuda petiţiei adresate lui Ahmed paşa de către cei 60 notabili moldoveni, între care şi Conachi, tocmai în scopul de a preveni o asemenea posibilitate, a fost acordat lui Mihail Sturdza. După 1835 s-a retras din viaţa publică, rămînd însă după cum o dovedesc documentele vremii, unul din oamenii cei mai influenţi din Moldova. A făcut în continuare o opoziţie activă lui Mihail Sturdza, denunţîndu-i abuzurile şi învinuindu-l că este „opresor al drepturilor şi libertăţilor ţării”.

Puterea spiritului naţional

Mare dregător, neîntrecut jurist, candidat la domnia Moldovei, Costache Conachi a fost şi un remarcabil om de cultură; poet, autor al unui manual de poetică, al unor mici piese versificate, traducător din literatura străină... Activitatea sa literară se întinde pe o perioadă de peste patru decenii. În acest domeniu, el poate fi considerat un deschizător de drumuri, călăuză pentru alţii ce au venit în urma lui. Conachi a militat pentru dezvoltarea culturii în limba ţării. Cele aproximativ o sută de poezii pe care ni le-a lăsat îi conferă dreptul incontestabil de a fi aşezat între întemeietorii poeziei culte româneşti. De la 1812 pînă la 1828, ne încredinţează George Sion, „improvizaţiile lui, abia ieşite din pană sa, eradestul să treacă în mîna unui admira-tor şi îndată se transcriau în sute de exemplare şi se comunicau prin palate şi bordeie”.

Marele logofăt a fost autorul primului tratat de versifi-

caţie românesc, intitulat *Meş-teşugul stihurilor româneşti*. Numele lui este legat, de asemenea, şi de începuturile teatrului românesc. În comedile sale erau ridiculizate moravurile boierimii moldoveneşti.

Se cuvine a fi adăugată şi bogata activitate de traducător a lui Conachi, mult apreciată în epocă şi care, alături de producţia originală a acestuia, a contribuit la formarea gustului literar şi a limbii române literare. „Limba noastră — afirma el în scrisoarea din ianuarie 1837 adresată metropolitului Veniamin Costachi — pe pruba maicei sale latine, este lesnicioasă în întocmirea frazelor prin care o idee se poate în multe feluri spune şi grai..., deosebitele tălmăciri, atît în versuri cit şi în proză, mai din cuvînt în cuvînt cu texturile scau dovadă de bunătaţea limbei...”. În aceeaşi scrisoare, sînt expuse concepţiile sale clare în ceea ce priveşte organizarea învăţămîntului în limba naţională.

Relevant pentru profilul politic al logofătului este între altele faptul că a tradus o lucrare intitulată *Privire politică asupra Europei toate din anul 1825* care cuprinde o serie de idei revoluţionare pentru vremea aceea. Manuscrisul amintit conţine adnotări ample făcute de Conachi. El considera — rezultă din aceste adnotări — că răspunderea pentru suferinţele pe care le îndurau popoarele o poartă „toată sistema boiriască, scutită şi înălţată peste norod”. După el, „un stăpînitor trebui să fii supus la legiuri”, puterea sa întemeindu-se pe Constituţie. Ca orice spirit iluminist, logofătul se pronunţa pentru propăşirea poporului prin învăţătură; după cum rezultă din corespondenţa cu Veniamin Costachi, el nu era un adept al ideilor „nepipăite ale metafizicii, adică a zgomotului de cuvinte fără de fapte”, căci, „orice luminare de ştiinţă nu aduce pe cel adevărat folos dacă nu este întemeiată pe folosul noroadelor, care sînt două: unul al agriculturii şi altul al negoţitoriei”. Potrivit concepţiei sale, statele care cunosc un regim constituţional autentic n-ar mai

fi expuse războiului, căci războiul „nu spânzură atunci de voința stăpînitorilor, ci de hotărîrile țării toate”. De asemenea, sporirea forțelor militare ale unor state nu constituie decât un reflex al politicii despote. În asemenea țări, adăuga el, „dreptății sînt pe voea stăpînitorilor”.

Ideologia iluministă a marului logofăt reprezintă deci adevărata cheie a personalității sale, Conachi fiind după cum remarcă George Ivașcu în *Istoria literaturii române*, „una din figurile cele mai originale, prin contrastul tipic perioadei de tranziție între Orient și Occident, pe pragul epocii moderne”. Spirit mereu deschis către nou, s-a interesat, cu prilejul unei călătorii în strălătate de metodele avansate de exploatare a pămîntului. Între preocupările sale, s-a aflat și posibilitatea înființării unei legături pe apă între Galați și Triest, precum și importul din Austria a unor mașini moderne. A achiziționat, cu 1000 galbeni, un telescop pe care apoi, împreună cu alte instrumente, l-a lăsat prin testament statului, în vederea întemeierii unui observator astronomic.

A fost epítrop al așezămintelor de la Sfîntul Spiridon, încercînd, între altele, să determine construirea unui spítal nou, în care scop a donat un teren al său aflat pe Dealul Copoului. A fost membru al Societății medicilor și naturalistilor din capitala Moldovei.

În anii dinaintea morții, deși suferind, nu a pregetat să inițieze prima exploatare a minereului de fier din Moldova, eerînd diferite înlesniri din partea domniei, „nu numai ca pentru un lucru al meu, ci și ca pentru o lucrare ce cuprinde o mare viitoare folosință și lauda prințipatului...”. De asemenea, este printre primii care s-au gîndit să organizeze exploatarea izvoarelor de ape minerale.

Prin toată activitatea desfășurată de-a lungul vieții, el a lucrat fără preget la luminarea poporului său și la propășirea țării sale, îndelung încercate.

TAINA UNUI MORMÎNT CELEBRU

(Urmare din p. 17)

Ridicînd lespedea ce acoperea sarcofagul, am putut vedea o altă casetă din aur, ceva mai mică și mai simplă decât prima, avînd pe capac același motiv al soarelui. Deschizînd acest osuar de neprețuit, am observat că osemintele cuprinse în el erau învelite într-o sumptuoasă țesătură de purpură întrețesută cu fire de aur. Deasupra lor se afla o superbă diademă împletită din crenguțe și flori de aur, care aparținuse cîndva unei femei. Oare osemintele să fi fost ale Cleopatrei, ultima soție a lui Filip?

Prețioasele noastre descoperiri au fost transportate la Muzeul din Salonic pentru a fi restaurate și conservate. Va fi nevoie de timp pentru a se ajunge la interpretări și concluzii definitive.

Apreciez că descoperirile acestor escavări sînt de mare valoare; fără egal sînt picturile murale create de artiști de mare talent. Vasele din argint, ornate cu chipuri umane în relief, oferă un material de studiu prețios în ceea ce privește tehnica sculpturii și a prelucrării metalului. Fascinantele portrete din fildeș, precum și cele două case din aur, sînt de o valoare inestimabilă, iar cavoul propriu-zis, cu strălucitoarele-i fresce în culori, bine conservate, ne prezintă un exemplu important de arhitectură antică grecească.

Lăsînd modestia la o parte, voi sugera că descoperirile de la Vergina se numără, în mod cert, printre cele mai importante din perioada post-belică. Poate că acest lucru ar trebui să ne fie îndeajuns. Totuși, ca arheolog, trebuie să pun o întrebare cheie: cui a aparținut mormîntul? Unui om foarte bogat sau unui înalt demnitar?

Mai înainte, am menționat un obiect — circular, ajustabil, ale cărui capete, rotunde, intră unul în altul — pe care l-am considerat a fi o diademă. Una din părți e decorată cu niște coșite împletite în relief. În portretele ce s-au păstrat pînă acum, o diademă asemănătoare a fost purtată de Anti-

gonus Gonatas (276-239 î.e.n.), Antiochus III cel Mare (223-187 î.e.n.) al Siriei și Attalus III Philometor (138-133 î.e.n.) al Pergamului.

După moartea lui Alexandru cel Mare, survenită în anul 323 î.e.n., aceștia i-au stăpînit pe rînd imperiul. În unele portrete, Alexandru însuși este înfățișat purtînd o astfel de diademă.

Concluzia, cred eu, se impune de la sine: este o diademă regală. Lîngă diademă am găsit urmele unui sceptru intrat în descompunere. Apoi mai există pe casetă și acel motiv al soarelui — o emblemă specifică monezilor și scuturilor statului lui Filip.

Absolut tot ce am descoperit vine să întărească ipoteza că mormîntul era al unui rege. Acceptînd această presupunere, precum și datarea mormîntului între anii 350-325 î.e.n., ajungem la o concluzie extrem de importantă: în tot acest interval de timp nu a murit (336 î.e.n.) decât un singur rege, care ar fi putut fi înmormîntat acolo, și anume, Filip II. După toate probabilitățile, acesta ar trebui să-i fie mormîntul. Opinia mea este întărită și de prezența portretelor lui Filip și Alexandru cel Mare. Sînt convins că nimeni altcineva n-ar fi putut poseda o mobilă împodobită cu aceste două chipuri.

Singurul contracandidat posibil, Antipater, a murit în anul 319 î.e.n., dar el a fost regent și nu rege; sînt sigur că mormîntul găsit de noi precede data morții acestuia cu cel puțin 5 ani.

Și, să mai notăm un argument: poate fi considerată ca fiind accidentală diferența observată în dimensiunile acelei perechi de cnemide, care ne reamintesc că Filip II era șchiop? Toate măturile par a-l indica. Totuși, ca om de știință, știu că numai o inscripție, de exemplu, ar putea să ne dea o certitudine absolută.

Dacă cercetările noastre vor scoate la iveală alte dovezi ce vor duce la concluzii diferite, voi fi primul care le voi publica fără întîrziere, pentru ca adevărul, țelul final al tuturor cercetărilor științifice, să devină cunoscut.

Traducere de
Nadia PANDREA-CUTCUTACHE

asa vă place istoria?

FAMILIA MEDICI GUVERNEAZĂ FLORENȚA

DUMITRU ALMAȘ

Centru al unei regiuni pitorești și fertile, străbătută de fluviul Arno, Republica Florența a intrat în evul mediu cu o bogată și străveche moștenire de civilizație etruscă, întărită cu un solid element etnic și cultural roman¹. Trăind din agricultură, producție manufacturieră, comerț și zăvălie, burghezia florentină, asemenea aceleia din Veneția, Genova, Sienna sau Bologna, a promovat la conducerea republicii o oligarhie de

bancheri, comercianți și industriași. În prima jumătate a veacului XIV, după cum arată istoricul italian Giovanni Villani, Florența avea cam 100 000 locuitori, 110 biserici, 30 spitale și peste 10 000 copii știutori de carte. Producția textilă manufacturieră se efectua în 200 ateliere, țesându-se anual 70 000-80 000 bucăți de postav. Funcționau 40 bănci, care manevrau sume importante în întreaga Europă, de la Constantinopol la Lisabona. Compania Bardi, de pildă, avea 346 „comisionari” repartizați în 25 filiale.

¹ Magazin istoric, nr. 12/1974.

„Primul stat modern al lumii“

Viața politică prezenta oarecare asemănări cu cea a Veneției. Ca și acolo, la Florența domina „il comune“ sau „il popolo grasso“ (poporul gras sau bogat), deținător principal al bunurilor și al drepturilor civile și politice. Restul populației, „popolo minuto“ (poporul slab sau sărac), era manevrat de cei cu stare. Conducerea statului era încredințată Senioriei sau Colegiului staroștilor breslelor, aleși din rîndul celor peste 20 bresle ale negustorilor și meșteșugarilor. Dar, deși se socoteau reprezentanții poporului, membrii Senioriei nu dețineau adevăratele pîrghii ale conducerii. În exercitarea magistraturii, erau obligați să consulte pe „înțelepți“ (sapientes juris), adică pe experții atașați pe lîngă fiecare breaslă, cam în felul juriconsultilor de astăzi. Orice decizie importantă trebuia votată, în aceeași zi, de Consiliul celor o sută și de cele două Consilii ale căpităniei. Această conducere bazată pe principiul colectivității l-a îndrituit pe celebrul istoric german Jacob Burckhardt să numească Florența „primul stat modern al lumii“.

În veacul XIV și în primele decade ale celui următor, viața publică a Florenței a fost frîmțită de rivalitatea dintre familiile Ricci și Albizzi, un fel de reeditare a vechiului și sîngerosului conflict dintre guelfi și ghibelini (negri și albi)¹. Împîși de mizerie, lucrătorii lînari, numiți *ciompi*, s-au ridicat la luptă în anul 1378, conduși de Michele di Lando, un dărcitor de lîmă. El a pus stăpînire pe Seniorie, proclamîndu-se gonfalonier al dreptății². Dar vic-

toria răsculaților a fost de scurtă vreme: patru ani. În această vreme, în culise, un rol principal l-a jucat un oarecare *Salaestro* Medici, negustor cu stare, dar ostil „grașilor“. În 1382, „grașii“ au preluat puterea, datorită mai ales celor din familia Albizzi. De fapt, de viața orașului dispunea un număr foarte mic de familii: Ricci, Albizzi, Alberti, Medici și încă vreo cîteva. Ele erau dezbinat de rivalități crîncene și se perindau la conducerea orașului după împrejurări. Făcînd totuși abstracție de fluc-

gat-o din oraș. Dar, în umbra și în timpul acestor frîmțări, familia Medici a reușit totuși să se îmbogățească.

Profitînd de știrbirea ulterioară a prestigiului Albizilor, Medici au revenit la Florența și, sprijinindu-se pe „partidul“ poporului, și-au continuat ascensiunea spre putere. Au așizat la început o atitudine de cînstă, de morală austeră și de evlavie creștinească, camuflaj abil al demagogiei, spre a se face simpatici de mulțime. Inteligenti și șireți, unul dintre ei, *Giovanni* de Medici, zis *di Bicci* și-a mărit considerabil averea prin comerț și cămătă; a împrumutat bani Republicii florentine în momentele de criză și a ajuns apoi chiar bancherul papei. Bogăția a devenit trambulina Medicilor spre puterea politică, spre conducerea Florenței. *Giovanni* și-a menținut popularitatea prin daruri făcute celor săraci. De asemenea a sprijinit pe marii artiști ai vremii și l-a angajat pe arhitectul Brunelleschi să clădească sacristia bisericii San Lorenzo. Sub privegherea sa, ca membru al Senioriei, între anii 1418 și 1429 Florența a trăit în pace și prosperitate. În războaiele care s-au succedat în peninsula la sfîrșitul sec. XIV și în care republica a avut, de regulă, ca aliat Veneția și ca dușman Milanul, Florența a manevrat abil, în ciuda cronicii ei inferioarității militare, reușind să obțină importante sporuri teritoriale; Pisa, în 1406, care a asigurat republicii mult rîvnită ieșire la mare, Arezzo, Cortona și Livorno. Prin dea contur ceea ce avea să fie în viitor marelă ducat de Toscana. Deocamdată el semăna mai mult cu o federație de cetăți, puse sub tutela unui „oraș dominant“.

Cosimo cel Bătrîn, cel pe care Florența l-a onorat cu titlul de pater patriae
În p. 23: arborele genealogic al familiei Medici, după un desen florentin de la începutul sec. XVI

tuările politice și de familii, conducerea Florenței, începînd din 1382, n-a încetat să fie monopolul unei oligarhii restrînsse de patricieni și bancheri. Sub raport social, orașul avea o guvernare relativ stabilă și omogenă. În anii următori, Albizzi au exercitat o adevărată dictatură în Florența. Ei au persecutat familia Medici, i-au confiscat averile și au alun-

Cosimo cel Bătrîn — un „tiran“ dibaci

Fiul mai mare al lui Giovanni di Bicci, *Cosimo*, zis *cel Bătrîn*, a călătorit mult în interes de afaceri, dar și cu dorința de a cunoaște oamenii de seamă ai vremii. Populari-

¹ Cunoscuta dispută lungă de trei secole (XII-XV) între gruparea politică a guelfilor (mai ales păturile comerciale și meșteșugărești) și cea a ghibelinilor (seniorii feudali) a avut la bază lupta dintre papă și împărații germani (primii îl sprijineau pe papă, ceilalți pe împărații germani).

² Pe lîngă instituțiile amintite, în Florența funcționau și gonfalonierii (stegarii) companiilor și breslelor, demnitari onorifici, cu excepția gonfalonierului dreptății, care avea în subordine poliția.

tatea lui, deosebit de mare l-a adus în fruntea opoziției față de conducerea republicii. Aceasta a neliniștit familia Albizzi, care i-a înscenat un proces de deturnare de fonduri, după care l-a exilat, pe zece ani, la Padova. Era în anul 1433. Bancherul Cosimo Medici avea sucursale în multe orașe din Italia și din Europa. Exilat fiind, a fost bine primit pretutindeni și, mai ales, la Veneția, care vedea în el un adversar al politicii practicate de republica rivală. Înscenarea de deturnare de fonduri a fost repede demascată. Cosimo s-a întors la Florența după un an, în 1434, fiind primit în triumf, iar „Parlamentul” florentin i-a proscris pe Albizzi și pe colaboratorii lor. Cu o dibăcie genială, Cosimo Medici, a făcut să fie ales gonfalonier al dreptății. Astfel a practicat, vreme de 30 ani (1434-1464), plină la moarte, o formă inedită de „tiranie”. Lozinca lui era: pace, prosperitate, cultură.

În istoria Florenței, Cosimo s-a înscris ca un bancher cultivat, ca un om politic, și diplomat de o neîntrecută dibăcie și ca un mecena. Papa Nicolae V l-a făcut pe prea iscusitul florentin bancher al Sfântului Scaun, situație foarte mult rîvnită. Printre clienții lui Cosimo au figurat și unii regi ai Europei, ca, de pildă, Eduard IV al Angliei. Ca negustor a organizat transporturi regulate la Bruges, Rhodos, Constantinopol. O bună parte dintre veniturile realizate au fost depuse la Monte del dotti, o bancă prin care se făceau împrumuturi pentru construcții de palate, vile, poduri, fortărețe, biserici etc. A protejat pe savanții și artiștii care aveau talent sau geniu. Mare iubitor al antichității greco-romane, admirator al filozofiei lui Platon, el a chemat la Florența pe helenistul Argyropulo și pe umanistul și filozoful Marsilio Ficino, pentru care a fondat Academia platoniană din Florența. I-a încredințat arhitectului și sculptorului Mi-

chelozzo construcția palatului său din Via Larga, precum și reclădirea Mănăstirii San Marco și importante restaurări în Palatul Senioriei. În 1436, Filippo Brunelleschi a terminat cupola Catedralei Santa Maria del Fiore, capodoperă de artă și tehnică renascentistă. Arhitectul, pictorul și sculptorul Leone Battista Alberti, sculptorul Donato di Betto Bardi, zis Donatello, pictorii Domenico di Tommaso Bigordi, zis Ghirlandajo, Filippo Lippi și Fra Angelico, toți s-au bucurat,

Lorenzo Magnifico, supranumit, pentru talentul său diplomatic, „acul balanței”...

într-un fel sau altul, de sprijinul material al lui Cosimo.

În domeniul politic, Cosimo cel Bătrîn a strunit cu discreție Florența. Ca să domine, s-a folosit de cele mai subtile intrigi, de avere, de mîndria florentinilor și de ambiția lor de a nu fi mai prejos decît venețienii sau milanezii. Ca să-și doboare rivalii, a atras, cu mare pricepere, de partea lui, poporul de jos, pe care a

știut să-l înșele cu mare artă. Florența s-a lăsat oblăduită de acest om foarte abil — care i-a supus și pe „grazi” și pe „slabi” — și i-a onorat cu titlul de *pater patriae*.

Cosimo a avut doi fii: Giovanni și Piero. Primul a murit cu un an înaintea tatălui său, în 1463; al doilea i-a urmat la conducere, cu titlul de gonfalonier. Prestigiul bătrînelui era așa de mare, încît fiul, deși suferea grav de gută (i s-a spus Piero Gutosul), a condus Florența, aproape fără a ieși din casă. Politica sa a reprezentat o continuare a aceleia inițiată de Cosimo, dar a avut de întîmpinat împotrivirea taberei lui Lucca Pitti, un alt mare bancher. Adversarii lui Piero au tocmît chiar ucigași cu simbrăie să-l omoare, în 1466, și, dacă fiul său, Lorenzo, n-ar fi descoperit complotul, ei ar fi făcut-o. Poporul chemat la „Parlament” l-a surghiunit pe Luca Pitti și i-a dat lui Piero puterea pe zece ani. El n-a putut-o însă exercita decît trei, pînă în 1469, cînd s-a stins măcinat de boală.

Piero Medici și soția sa, frumoasa Lucrezia Tornabuoni, au lăsat Florenței doi fii: Lorenzo și Giuliano, înzestrați cu deosebite calități fizice și morale, educați cu mare grijă. Lorenzo a vizitat curțile princiere din Milano, Napoli, Veneția, Ferrara, pentru a se iniția în moravurile vremii și a se forma ca om politic. Apoi s-a căsătorit cu Clarissa Orsini, descendentă din nobila familie princiară a Romei. Era încă un pas spre aristocratizare, spre pătrundere în rîndul principilor de sînge.

Spre dinastie

Îndată după moartea prematură a lui Piero Medici, fruntașii cetății au cerut lui Lorenzo și lui Giuliano (primul avea 21, iar celălalt 16 ani) să primească conducerea republicii. Propunerea dovedea nu numai popularitatea familiei Medici, ci și deteriorarea sistemului republican,

în favoarea influenței tot mai puternice a unei singure familii în conducerea Florenței, a instaurării unei dinastii Medici.

Dacă privim tabloul lui Botticelli, intitulat „*Primăvara*”, în care Giuliano intruchipează pe zeul Mercur, înțelegem că, oricât l-ar fi idealizat artistul, acesta era un tânăr fermecător. În schimb, Lorenzo moștenise un chip urât, dar se remarcă prin strălucirea gândirii și gustul artistic, priceperea cu care izbutea să-și cucerească simpatii și stimă. Învățase latina și elina, iubea antichitatea clasică, dar cultiva, în egală măsură, limba italiană și arta vremii lui. Și dacă Giuliano a știut să facămece înalta societate, Lorenzo a cucerit întreaga Florență, având instinctul și știința de a se face cel mai popular om din cetate. Prin el, al treilea Medici chemat la conducere, dictatura dibace camuflată a lui Cosimo cel Bătrîn s-a transformat, cu încetul, într-o conducere dinastică. Lorenzo a fost conducătorul celei mai mari bănci din lumea acelei vremi, protector și prieten al artiștilor, literaților și filozofilor Renașterii florentine și italiene. A colecționat opere antice și moderne; îi plăceau pictura, sculptura, arhitectura, muzica și poezia. Artiști ca Botticelli, Verrocchio ori Ghirlandaio l-au pictat, înfățișându-l strălucitor de inteligentă, în urîșenia lui. A dus o politică atât de abilă, încât a urcat Florența la treapta de stat foarte influent în Italia și cu o înflăcărare resimțită de întreaga Europă. Lui i se datorește alianța din 1474 cu Veneția și cu Milano.

Sub îndrumarea celor doi tineri, Lorenzo și Giuliano, Florența a trăit câțiva ani o viață liniștită și prosperă. Dar sub această strălucitoare pînză de iluzii, desopseau interese și tendințe divergente, ură și contradicții. Când papa Sixt IV a vrut să cumpere Imola de la ducele Milanului și a solicitat bancherului Pazzi un împrumut de 40 000 florini,

Lorenzo i-a cerut acestuia să refuze. Tânărul Medici urmărea în acest fel să împiedice ca acest oraș, așezat la granița Florenței, să ajungă sub stăpânirea papalității. Drept urmare, Sixt IV a îndemnat Pisa, Siena și Napoli să se ridice împotriva lui Lorenzo. În același timp, papa a pus la cale și un complot împotriva lui Lorenzo și Giuliano Medici. Conjurația a fost organizată sub conducerea bancherului Francesco Pazzi, care se erija în reprezentantul opoziției republicane față de puterea fără

...și frațele său, Giuliano, cel ucis cu năușprezece lovituri de pumnal

control a familiei Medici. O armată formată din trupe ale papei, regelui Neapoleului și ale orașului Siena se pregătea să intre în Toscana.

Lorenzo a încercat să reziste, folosind vechea alianță cu Veneția și Milano. Dar bancherul Francesco Pazzi, arhiepiscopul de Pisa, Francesco Salviati și mercenarul Gian Battista Montesecco s-au angajat să-i suprimă pe cei doi frați Medici, pentru a lichida, dintr-o lovitură, orice posibili-

tate de revenire la putere a acestei familii. La 6 aprilie 1478, în timpul unei somptuoase slujbe săvârșite în Catedrala Santa Maria del Fiore, doi membri ai familiei Pazzi l-au ucis pe Giuliano, aplicându-i nouăsprezece lovituri de pumnal. În aceeași clipă, doi preoți au încercat să-l omoare pe Lorenzo. Dar, sprinten și deprins cu lupta, acesta a tras spada, s-a apărut curajos, scăpând doar ușor rănit la gât, și s-a închis în sacristie. O adevărată „liturghie a pumnalelor”, într-una dintre cele mai impresionante și mai mari catedrale ale lumii.

Tot în acel moment, arhiepiscopul Salviati, cu o bandă de mercenari, a încercat să pună stăpânire pe Seniorie, dar gonfalonierul aflat acolo a dat alarma. Partizanii casei Medici au sărit în ajutorul lui Lorenzo. În câteva ceasuri, mulți dintre conspiratorii au fost masacrați de multimea furioasă. Represaliile au durat mai multe zile. Trei membri ai familiei Pazzi, precum și Francesco Salviati, au fost spânzurați de picioare la ferestrele Senioriei, oferind pictorului Sandro Botticelli prilejul de a lua schițe din această aspră pedepsire a conspiratorilor. Multe timp a atacat casele familiei Pazzi și ale partizanilor lor, prădându-le și uciugind pe cei amestecați în complot. S-au înregistrat peste 270 victime. Numele Pazzi a fost radiat din registre, iar cei care-l mai purtau au fost nevoiți să-și schimbe, ca să scape de oprobriul public.

Implicat pînă peste cap în această singeroasă afacere, papa Sixt IV n-a mai putut da înapoi. La 1 iunie 1478, l-a excomunicat pe Lorenzo și pe consilierii Florenței, care cuteseră să spânzure o înaltă față bisericească. Lorenzo Medici s-a arătat gata să lase conducerea și să plece din cetate. Dar populația s-a împotrivit: s-au solidarizat cu el, nu numai partizanii săi și „popolo grasso”, ci, mai ales, oamenii simpli. Toți au refuzat cu energie să cedeze în fața insolentei papale, considerînd că Florența și familia Medici formează un tot inseparabil.

Lorenzo Magnificul și bel vivere

În 1479, Lorenzo Magnificul a plecat la Napoli să trateze direct cu regele Ferdinand, cu care era într-un vechi conflict. A stat acolo cinci luni, plătind cu bani grei prietenia anturajului regelui, pe care l-a convins să accepte împăcarea și un tratat avantajos pentru ambele părți. Lorenzo a ieșit din Napoli nevătămat, ca „David din groapa cu lei”.

Ambitios și trușaf, papa Sixt IV ar fi vrut să-l vadă prosternându-se la picioarele lui. Dar Lorenzo știa că neutralizându-i spada — armata regelui napolitan — furia papală ar deveni inofensivă. Într-adevăr, curînd, Sixt IV a ridicat excomunicarea aruncată asupra familiei Medici.

În culmea puterii, prieten cu regele Franței, Ludovic XI, care-i scria numindu-l „dragă vere”, în raporturi bune cu Napoli, cu Milano, cu papalitatea, mai ales după alegerea ca papă a lui Inocențiu VIII, cu sprijinul căruia a redevenit bancherul Vaticanului, Lorenzo Medici era mult mai puternic decît înainte de conspirația Pazzi. Și-a măritat fiica, Maddalena, cu Franceschetto Cibo, fiul natural al papei; pe fiul său, Giovanni, l-a uns cardinal, deși avea doar 13 ani. Astfel, un Medici ajungea cel mai tînăr cardinal de pînă atunci. Machiavelli a numit, metaforic, aceste căsătorii și dregătorii ecleziastice, puse la cale de Lorenzo, „o scară pentru a ridica la cer Casa Medici”.

Din toate punctele de vedere, Florența ajunsese egala celor mai puternice state italiene. Prestigiul lui Lorenzo înăuntrul cetății și în întreaga Italie era la apogeu. Prin curaj, îndeminare și înțelepciune politică, a izbutit, timp de cîtiva ani, să stabilească un echilibru între statele italiene. I se spunea „acul balanței”, care ar fi putut înfăptui unirea tuturor principilor într-o ligă italiană, capabilă să se împotrivească oricărui cotropitor.

În urma conspirației Pazzi și a morții tragice a lui Giuliano, suspiciunea a devenit o stare de spirit pentru mulți florentini, iar răfuiala cu adversarii familiei Medici a căpătat un caracter deosebit de crud. Lorenzo, omul cel atît de iubit și de popular, nu mai circula fără pază, cum o făcuse pînă la conjurație; era însoțit pretutindeni de o adevărată gardă pretoriană. „Seniorul conducător” s-a metamorfozat în dictator fătîș. În 1480, a luat ființă Consiliul celor 70, care, deși poza în

frumusețarea orașului. Dar mai ales a avut grijă de poeți, de artiști, de filosofi, cărora le ținea casa deschisă. A continuat să-și joace, în mod strălucit, rolul de mecena, generos și luminat. Pentru burghezia bogată, pentru gloria Florenței înseși, deci, pînă la un punct, și pentru poporul de jos, guvernarea lui Lorenzo Medici a fost epoca de aur, epoca lui *bel vivere*, în care cetatea de pe Arno a strălucit, ca nicînd, prin cultură și artă, prin gîndire și poezie. Era Atena Renașterii, iar Lorenzo se putea compara cu Pericle. Oricum, dacă Renasterea a însemnat, cum arată Fr. Engels, „cea mai mare răsturnare progresistă din cîte trăise omenirea pînă atunci”, dacă în acea epocă au trăit și au creat „titani ai gîndirii, ai pasiunii și ai caracterului”, Lorenzo Magnificul se numără printre titanii care au ocrotit titani și le-au oferit posibilități de creație și afirmare.

După ce dominase Florența 28 ani, Lorenzo Medici, care își trăise viața cu patimă, arătă la 44 ani ca un moșneag. Ultimul leac cu care medicul a încercat în zadar să-l fortifice a fost adevătat originii sale bancherești: o licoare amestecată cu praf de diamante. S-a stins din viață la 8 aprilie 1492.

L-a urmat fiul mai mare, Piero Medici, un tînăr de 20 ani, puternic, sportiv — mai mîndru că se trăgea din baronii Orsini decît din Medici — cam ușuratic și nu prea inteligent. Încăunat sub numele de Piero II, era doar un fiu al numelui și al faimei părintești, un epigon. Primul dintre epigonii familiei Medici.

Două regine ale Franței: Caterina...

organ de conducere democratică, s-a comportat ca un instrument al despotului. Marile familii florentine au fost supuse unei stricte supravegheri, pentru a nu mai cuteza să comploteze.

Ca să-și mențină popularitatea, Lorenzo a avut, în continuare, mare grijă de buna dispoziție a Florenței; a sporit numărul petrecerilor, serbărilor, spectacolelor de stradă. A finanțat, adesea din fondurile publice, construcțiile, în-

Intrare în triumf sub standard străin

La începutul secolului XVI, Italia era grav amenințată de dușmani din afară. Regii din dinastia de Valois, casele domitoare de Anjou, Aragon sau Habsburg, papa, sultanii își țeseau intrigile, pentru a lua sub stăpînire înfloritoare cetăți italiene, Florența fiind

vizată — ca și Milano, Sienna ori Ferrara — în primul rînd. La decăderea ei, în veacul XVI, au contribuit dezvoltarea industriei textile engleze și a celei flamande, care au concurat-o pe cea italiană, deprecierea, mereu crescîndă, a valorii aurului, în urma descoperirii Americii, insolabilitatea regilor și a altor importanți debitori ai bancherilor italieni. Pe acest fundal nefavorabil s-a înscris însă și lipsa de valoare politică a succesorilor lui Cosimo și Lorenzo Medici. După moartea lui Lorenzo, alte mari familii s-au împotrivit, tot mai insistent, dictaturii Medicilor. Pentru a-și menține puterea, Piero II Medici a apelat la ajutorul francez. În septembrie 1494, armatele lui Carol VIII au năvălit în peninsula fără să întîmpine, practic, vreo rezistență. Încheind cu regele un acord rușinos, Piero II i-a cedat mai multe fortărețe-chei în apărarea Toscanei. Tratatul a provocat mari nemulțumiri în rîndurile tuturor păturilor sociale. De teama eventualelor tulburări, la 9 noiembrie 1494, Piero Medici a părăsit orașul. Au preluat puterea, în numele unei republici a libertății și dreptății ideale, adepții călugărului dominican Savonarola, care au încercat unele reforme îndreptate împotriva capitalului cămătăresc, a risipei, luxului și desfrului. Dar s-a dovedit, repede, că bătrînul Cosimo Medici avusese dreptate: „Nu cu «Tatăl nostru» se ocîrmuiesc statele”, spusese el. După patru ani de dezordine, incapacitatea politică a lui Savonarola de a conduce orașul a dus la spînzurarea și arderea lui în Piața Senioriei (1498).

În locul lui, florentinii au instaurat un guvern popular, republican, condus de Pietro Soderini, numit gonfalonier pe viață. Orașul a trăit cîțiva ani de prosperitate, dar și de reînviere a corupției și imoralității. La scurt timp, Medici, conduși de cardinalul *Giovanni*, fratele lui Piero, au declanșat lupte violente pen-

tru a reveni în Florența. Cu sprijinul trupelor spaniole ale lui Gonzalvo de Cordoba, înfrîngînd miliția cetății, cardinalul Giovanni Medici, fratele său, *Giuliano II*, și vărul lor, cardinalul *Giuliano*, au intrat în oraș. Conducerea cetății a fost luată de *Giuliano II*. Cît despre Piero II, el s-a zbatut și a uneltit zece ani, alături de francezi, pentru a recăpăta puterea în Florența. Urmiind armata franceză în regatul Napoli, a sîrșit în chip stupid, înecat în rîul Garigliano, lîngă Gaeta (1503).

...și Maria de Medici

Revenirea în cetate a Medicilor, sub stindard străin, i-a costat pe florentinii foarte scump: 150 000 ducăți, plăți spaniolilor lui Gonzalvo de Cordoba; totodată, cetatea a suferit mari stricăciuni și jafuri săvîrșite de mercenari. Dar afacerile bancare au fost reluate. În parte, și petrecerile și ocrotirea artelor, Medici s-au întors însă pentru a stăpîni orașul și a înmormînta definitiv republica. Prestigiul familiei a crescut

cînd, în martie 1513, cardinalul Giovanni Medici a fost ales papă, sub numele de Leon X. Scara pe care se urcau epigonii era acum din nou bine consolidată.

Primul cap incoronat — un bastard

Căsătorit cu Filiberta de Savoia, o mătușă a regelui francez Francisc I, sub stăpînirea căruia se afla Milano, *Giuliano II*, fiul mai mic al lui Lorenzo Magnificul, a primit titlul de duce la Nemours: s-a aristocratizat astfel în mod oficial. Ca să fie în notă, papa însuși a procurat, cu 500 000 florini, ducatul de Urbino, pentru nepotul său *Lorenzo* (fiul lui *Giuliano II*), pe care l-a făcut duce de Urbino. Sub numele de *Lorenzo II*, el avea să preia puterea în Florența, în 1516, după moartea lui *Giuliano II*. Ajutat de unchiul său, cardinalul *Giuliano*, *Lorenzo II* a reorganizat finanțele statului și a refăcut fortificațiile din jurul Florenței. Dar, în 1519, odată cu moartea lui, s-a stins spița directă și legitimă a familiei coboritoare din Cosimo cel Bătrîn. De acum, puterea avea să treacă în mîna rudelor colaterale și a bastarzilor. În 1521, cînd a murit papa Leon X, patronul cel mare al familiei, republicanii florentini au încercat o nouă lovitură de stat. Dar cardinalul *Giuliano* a reprimat-o în fașă, conducînd orașul aproape fără opoziție, pînă în 1523, cînd a fost ales papă sub numele de Clement VII. Iată, așadar, o adevărată dinastie de Medici și în scaunul Vaticanului. Sub epitropia acestui papă, Florența a fost condusă de *Alessandro*, bastard al lui Clement VII, împreună cu tinărul cardinal *Ippolito*, fiul natural al decedatului *Giuliano II*.

În timpul acesta, în Italia aveau loc confruntări armate între Francisc I și Carol Quintul. Regele Franței a fost înfrînt și făcut prizonier la Pavia, în februarie 1525. Ca

DE LA COSIMO CEL BĂTRÎN LA GIAN GASTONE

RAMURA VÎRSTNICĂ:

Cosimo zis cel Bătrîn (Florența, 27 IX 1389 — Careggia, 1 XIII 1464), fiul mai mare al lui Giovanni di Bicci (1360-1429).

Piero Gutosul (Florența, 1414 — Florența, 3 XII 1469), fiul lui Cosimo.

Lorenzo Magnificul (Florența, 1 I 1449 — Careggia, 8 IV 1492), fiu al lui Piero, ca și Giuliano (Florența, 1453—Florența, 26 IV 1478).

Pierro II (Florența, 15 II 1471 — Cassino, 28 XII 1503), fiul mai mare și succesorul lui Lorenzo.

Giuliano II (Florența, 1478 — Roma, 1516) fiul mai mic al lui Lorenzo Magnificul, duce de Nemours.

Ippolito (Urbino, 1511-Itri, 1535), fiul natural al lui Giuliano II.

Lorenzo II (Florența, 13 IX 1492 — Florența, 4 V 1519) fiul lui Piero II, i-a succedat, unchiului său Giuliano. A fost tatăl Caterinei de Medici, viitoarea regină a Franței.

Giuliano (1478-1534), papă sub numele de Clement VII, între anii 1523 și 1534.

Alessandro (cca. 1510 — Florența, ? 1537)

RAMURA MEZINĂ:

Pornește de la Lorenzo de Medici (1395-1440), fiul mai mic al gonfalonierului Giovanni di Bicci și frate al lui Cosimo cel Bătrîn.

Un nepot al lui Lorenzo, Giovanni, zis Giovanni delle Bande Nere (al Cetelor negre),

(1498 — Modena, 1526) a fost unul dintre marii condotieri ai Renașterii italiene.

Lorenzino, zis Lorenzaccio (Florența, 1514 — Veneția, 26 II 1548).

Cosimo I (Florența, 11 VI 1519) — lângă Florența, 21 IV 1574, fiul lui Giovanni delle Bande Nere.

Francesco (Florența, 25 III 1541 — Florența, 19 X 1587), fiul și succesorul lui Cosimo I, mare duce de Toscana (1574-1587). Fiica sa, Maria de Medici (1573-1642) a devenit regina Franței, ca soție a lui Henric IV.

Ferdinando (Florența, 1549 — Florența, 7 II 1609), fratele și succesorul lui Francesco, mare duce de Toscana (1587-1609), cardinal, începînd din 1563.

Cosimo II (Florența, 12 V 1590 — Florența, 28 II 1621), fiul lui Ferdinando, mare duce de Toscana (1609-1621).

Ferdinando II (Florența, 1610 — Florența, 24 V 1670), fiul și succesorul lui Cosimo II, mare duce de Toscana (1621-1670).

Cosimo III (Florența, 14 VIII 1642 — Florența, 31 X 1723), fiul și succesorul lui Ferdinando II, mare duce de Toscana (1670-1723).

Gian Gastone (Florența, 24 V 1671 — Florența 9 VII 1737), fiul și succesorul lui Cosimo III, mare duce de Toscana (1723-1737). Neavînd copii, a fost ultimul descendent de parte bărbătească al Medicilor.

(Tablou sinoptic reprodus după lucrarea lui Michel Mourre, *Dictionnaire d'histoire universelle*, vol. II, Paris, 1968.)

să se răzbune pe susținătorii italieni ai lui Francisc I, în mai 1527, Carol Quintul și-a trimis trupele să jefuiască Roma. Papa Clement VII a fost făcut prizonier. În acest moment greu pentru Medici, republicanii florentini, conduși de Niccolò Capponi, s-au răsulat și au restaurat republica. Dar subminată din lăuntru și lovită din afară de armatele lui Carol Quintul, republica florentină a fost din nou ingenuncheată.

După pacea de la Cambrai (august 1529), prin care Franța a renunțat la pretențiile asupra Italiei, Carol Quintul a rămas singur stăpîn pe această țară, împăcîndu-se cu papa, și-a putut plasa prietenii cum a dorit. La umbra halebardelor germano-spaniole, Medici s-au înapoiat la Florența. Conducerea cetății a luat-o un

alt Alessandro, fiu natural al lui Lorenzo II, duce de Urbino. El a căpătat titlul de duce al Florenței și protector al cetății. Acum, după trei veacuri de zbuciumată istorie, republica florentină-pierea irevocabilă. Alessandro purta sceptru și se socotea monarh între monarhii Italiei și ai Europei. Deși urît de popor, destrăbălat, risipitor, el a stăpînit cetatea pînă în 1537. S-a căsătorit cu Margareta de Parma, fiica naturală a lui Carol Quintul, domînd sub epitropia socrului și întrefînd o atmosferă de teroare. Prieten nedespărțit îl avea pe vărul său, Lorenzo di Pierfrancesco Medici, poreclit Lorenzino sau Popolani. Acest bastard, dintr-o ramură colaterală a Medicilor, s-a făcut cunoscut ca un personaj ciudat, extravagant. După ce a împărțit, o vreme,

puterea și desfătările cu Alessandro, a sfîrșit prin a-l asasina. Ar fi putut prelua puterea: era, totuși un Medici; iar unii florentini ar fi fost în stare să-l socotească drept un Brutus, salvator al republicii. Neavînd însă nici curaj și nici pricepere politică, a fugit din cetate, a peregrinat prin întreaga Italie, pe la Constantinopol, după care a călătorit la Paris, ca să sfîrșească și el tot asasinat, la Veneția. Viața lui a constituit tema piesei lui Musset, *Lorenzaccio*.

La vestea asasinării lui Alessandro, Medici l-au făcut suveran pe Cosimo, fiul condotierului Giovanni delle Bande Nere, din aceeași familie. El purta, ca și înaintașul său Alessandro, titlul de duce de Florența; din 1569, papa i-a acordat și pe cel de Granduca di Toscana.

pe care l-a purtat cu oarecare strălucire, până la moarte (1574). S-a impus la conducere cu sprijinul garnizoanei spaniole, trimise de Carol Quintul. Temându-se de amenințările republicanilor, conduși de familia Strozzi, a concentrat în mâinile sale toată puterea politică și economică a statului. Planul măreț de a face din Toscana centrul economic al Italiei nu i-a reușit, neavînd puterea de a-l realiza. În 1550 a transferat sediul guvernului din Palatul Senioriei în Palatul Pitti, preluat de Medici, unde, sub influența soției, Eleonora de Toledo, a introdus eticheta și fastul curții regale spaniole. Ca protector al artelor, a organizat Galleria degli Uffizi, a colecționat tablouri ale unor mari pictori și a creat în jurul Palatului Pitti celebra grădină Boboli. În 1570, papa Pius V l-a încoronat la Roma, în Catedrala Sf. Petru, cu mare ceremonie. Încă din 1560 și-a asociat la domnie pe fiul său *Francesco*, care, după moartea lui, a condus Florența, tot cu titlul de mare duce, până în 1587.

O Medici — regină

La jumătatea secolului XVI, o femeie din familia Medici a ajuns una dintre cele mai ambițioase regine ale Europei. Este vorba de *Caterina*, fiica lui Lorenzo II, duce de Urbino, și a Madeleinei de la Tour d'Auvergne. A fost căsătorită cu Henric, fiul lui Francisc I al Franței, nu numai pentru că era o Medici, dar mai ales pentru că era nepoata papei Clement VII. A ajuns regină Franței în 1547 și i-a zămislit lui Henric II zece copii. În 1559, Henric a murit într-un turnir, lăsînd-o văduvă. În timpul acesta, înfrîntă în lupta cu Habsburgii, Franța a renunțat la pretențiile asupra Italiei, prin Tratatul de la Cateau-Cambrésis, din 1559, încheiat în urma războiului franco-spaniol. După scurta domnie a fiului ei, Francisc II, *Caterina* a preluat conducerea țării, în timpul minoratului celui de-al doilea fiu, Carol IX. Foarte activă, inteligentă, lipsită de scrupule, șireată, a

dovedit uimitoare calități politice, puse în slujba asigurării tronului unei dinastii, în care intrase printr-o căsătorie morganatică, și a evitării conflictului dintre catolici și hughenoți. Ea nu a putut totuși zgăzui fanatismul religios, interesele și ambițiile prinților, care au dus la cele opt răboaie civile religioase din Franța, între 1562-1595. După 1563, fiul său, Carol IX, devenit rege, a intrat sub influența hughenotului Coligny¹. Regina *Caterina* s-a lăsat antrenată, convingîndu-l și pe rege să declanșeze odiosul masacru din Noaptea Sf. Bartolomeu². După moartea lui Carol IX (1574), i-a urmat Henric III. Sub domnia lui, deși era feciorul preferat, influența *Caterinei* a scăzut tot mai vizibil.

În Florența, marele duce *Francesco* a murit, în 1587, fără a lăsa moștenitori în linie bărbătească. Fratele său, *Ferdinando*, a renunțat la palăria de cardinal pentru coroana de mare duce al Toscanei. Între cei doi frați avuseseră loc dese conflicte. Cum cardinalul se voia mare duce, se crede că marele duce *Francesco* și amanta sa, frumoasa și energica *Bianca*, au fost otrăviți de *Ferdinando*. Noul conducător al Florenței a ieșit de sub tutela Habsburgilor și s-a apropiat de Franța. Și-a căsătorit nepoata, pe *Maria* de Medici³, fiica lui *Francesco*, cu regele Henric IV, care a pus capăt războaielor religioase din Franța. Această a doua regină din neamul Medici, mai tirziu regentă a Franței, ca și *Caterina*, a avut un cuvînt foarte important în istoria vremii sale.

Ferdinando este marele duce toscan la care au ajuns solii lui Mihai Viteazul, cu memoriul faptelor săvîrșite de acest apărător al Europei, la sfîrșitul veacului XVI. După moartea sa, în 1609, i-a urmat la tron *Cosimo II*. El a căutat să apere comerțul pe mare al florentinilor, mereu amenințat de otomani și de pirății

de pe coasta Africii de Nord. Dar tot el a închis banca Medici, socotind-o drept o învelnicire nedemnă de un suveran. Lipsit de voință, a fost dominat de mama sa, *Cristina* de Lorena, și apoi de soția sa, *Maria Magdalena* de Austria. În vremea lui, Toscana a avut parte de războaie, foamete, molime. Istoricii îl apreciază pe *Cosimo II* pentru un singur lucru: l-a protejat pe *Galileo Galilei*⁴, numindu-l „matematician extraordinar” și „filozof al Serenissimului mare duce”. Dar aceste titluri nu l-au putut apăra pe astronom de judecata inchiiziției⁵.

Cea mai lungă domnie dintre acești epigoni a avut-o fiul lui *Cosimo II*, *Ferdinando II* (mare duce de Toscana, între 1621 și 1670). În guvernare, ca și înaintașul său, s-a înconjurat de clerici, epoca lui ca și a succesorului său, *Cosimo III*, fiind dominată de un misticism religios care contravenea tradițiilor familiei Medici. *Gian Gastone*, fiul lui *Cosimo III* și al *Mariei Luisa*, a fost ultimul epigon din liniile directe și colaterale principale ale familiei Medici; el a condus Toscana din 1723 până în 1737.

Atunci cînd Habsburgii se ridicau tot mai puternici, cînd împăratul german Carol VI își intensifica politica de „expansiune” dinastică prin căsătorii, un „granduca” degenerat și fără urmași, cum era *Gian Gastone*, nu mai putea fi o piedică în calea lui Carol VI. De aceea, la moartea lui, în 1737, acesta, împreună cu *Ludovic XV*, regele Franței, au decis să acorde tronul Toscanei lui *Francisc III*, duce de Lorena, soful *Mariei Tereza*, împărăteasa Austriei, ajuns, mai tirziu, împărat sub numele de *Francisc I*.

După trei veacuri de cînd intrase în istoria italiană și în cea europeană, vigurosul neam al lui *Cosimo* ce Bătrîn se stinge fără strălucire. Cu mîndria de a ști însă că a contribuit, prin cei mai vrednici reprezentanți ai săi, ca Florența să devină Atena Renașterii.

¹ Gaspard de Coligny (1519-1572), amiral francez, unul dintre șefii protestanților. Ucis în Noaptea Sf. Bartolomeu, 24 august 1572.

² *Magazin istoric*, nr. 3/1973; 6/1970; 8/1970: 7-8/1969.

ISTORIE ÎN CĂRȚILE UNEI VECHI BIBLIOTECI

Colonel MARIUS ANDONE

„Pentru înlesnirea d-lor ofițeri, cadeți și subofițeri ai miliției¹, cari ar dori de a avea oarecare cunoștințe de științele militare, precum și despre arma în care se află slujind, am înființat o bibliotecă de uvrăgile cele mai nouă trebuitoare, de cei mai vestiți autori². Astfel definea generalul inspector comandant al oastei Moldovei, Dimitrie Sturdza, în 1845, menirea primei biblioteci militare românești, fondată la Iași, în același an. Este cea mai veche biblio-

tecă militară din țara noastră. Cîțiva ani mai târziu, în 1852, din inițiativa viitorului general și ministru de Război Ioan Emanoil Florescu, pe atunci colonel, s-a organizat și în Muntenia o bibliotecă similară, pe lângă Școala de ofițeri din București. În mai 1860, Alexandru Ioan Cuza a fondat Biblioteca Ministerului de Război — cu sediul pe actuala Cale a Victoriei, în fosta clădire „Meitany” — instituție care avea să funcționeze neîntrerupt, astăzi purtînd denumirea de Bibliotecă Centrală a Ministerului Apărării Naționale.

¹ Armatei.

² Porunca de zi, nr. 122 din anul 1845.

După Unirea Principatelor și unificarea Ministerelor de Război din Muntenia și Moldova, în august 1860, preocuparea pentru organizarea unei rețele de biblioteci ale armatei a devenit o temă frecvent înființată în paginile publicațiilor militare ale epocii. Existența acestor periodice este, de altfel, o expresie, pe de o parte, a nivelului de cultură spre care tindea armata română, pe de altă, a diversificării presei în România, la mijlocul sec. XIX. *Monitorul oastei*, *România militară* sau *Luptătorul*, iar mai târziu *Revista militară*, *Dorobanșul*, *Ostașul*, *Revista artileriei* și *Revista sanitară militară* subliniau, în articolele lor, utilitatea bibliotecilor militare ca instituții de cultură. Din inițiativa colonelului Ioan Logadi, la Craiova a luat ființă, în 1865, o primă bibliotecă de unitate, la Regimentul 2 infanterie de

linie. Între întemeietorii se afla și tânărul ofițer, pe atunci locotenent, Gh. Șonțu — eroul ce avea să cadă la 30 august/11 septembrie 1877, în timpul asaltului asupra redutei Gravița. Urmînd exemplul Craiovei, au început să apară tot mai multe biblioteci militare în regimente, divizii și cercuri militare, creîndu-se astfel posibilități sporite de a pune cartea la îndemîna ofițerului și soldatului, ca important mijloc de dezvoltare a conștiinței național-patriotice, de cunoaștere a istoriei patriei.

Încă din 1860, *Monitorul oastei* a publicat un îndemn de a se purcede la scrierea unor studii de istorie militară a României, dedicată educării patriotice a militarilor. În primele numere ale revistei *România militară*, apărută în 1864, Bogdan Petriceicu Hasdeu a semnat studiul *Ioan Vodă cel Cumplit*, urmat de

alte articole despre momente de seamă din istoria națională.

De-a lungul existenței acestui lăcaș de cultură, au lucrat ca bibliotecari sau au studiat în el B.P. Hasdeu, N. Denesușianu, Nerva Hodos, generalii Alexandru Tell (fiul lui Christian Tell), Radu Rosetti, savantul Nicolae Iorga și mulți alții. Se păstrează primele regulamente militare românești și primele cursuri ale școlilor de ofițeri.

În fondurile bibliotecii au intrat, de asemenea, numeroase cărți străine, unele unicate, cu referiri la istoria Țărilor române, cea mai veche datînd din sec. XVI. Este vorba despre lucrarea lui Martin Cromer, *De origine et rebus gestis Poloniarum*, apărută în 1554 și cuprinzînd 30 capitole, în care sînt descrise, între altele, luptele purtate de Ștefan cel Mare împotriva turcilor. De asemenea, *Theatrum europae-*

cum¹, 9 volume (din cele 21 care au apărut, între anii 1662 și 1732, la Frankfurt pe Main) este o istorie cu multe informații despre Radu Mihnea, Nicolae Pătrașcu, Alexandru Mavrocordat Exaportitul și cu o amplă relatare a bătăliei de la Stănilești, din 1711. Biblioteca deține, de asemenea, *Analele*, un veritabil tratat de istorie universală antică și medievală, datînd din sec. XII, ale istoricului bizantin Ioan Zonaras, într-o ediție bilingvă (elină-latină) din 1729, apărută la Veneția. Reluîndu-l pe istoricul roman Appianus (cca. 100-162 e.n.), Ioan Zonaras, fost demnitar al împăratului Alexios I Comnen (1081-1118), face o descriere a Imperiului roman sub Traian, vorbind și despre războaiele acestuia cu dacii, pe care „abia și cu mare primejdie i-a învins”.

Mulți dintre ofițerii români din secolul XIX, printre care locotenent-colonelul A.G. Asachi, generalii E. Pencovici și G. Adrian, Alexandru Tell, locotenent-colonelul Papazoglu, au donat instituției propriile biblioteci.

Biblioteca păstrează două exemplare din lucrarea lui G. Adrian *Idee rapide despre reșelul de partizani*, tipărită în limba română la Bruxelles, în 1853, prima carte românească despre posibilitatea desfășurării războiului de partizani în condițiile țării noastre. În capitolul *Despre trupe și reșelul de partizani*², autorul scrie: „Românii, prin tradițiile lor militare, care sînt legate de o mulțime de lupte îndrăznețe... sînt una dintre națiunile cele mai îndemnatice pentru reșelul de partizani. Pozițiile geografice cele mai favorabile pentru acest reșel sînt chiar acelea care se află mai la toate provinciile românești, adică locuri muntoase, acoperite de păduri, dealuri, văi și riuri”.

Biblioteca deține și prima lucrare din lume, prin care au fost puse bazele unei ramuri noi a psihologiei, cea militară: *Încercare de psihologie militară și colectivă*. Lucrarea a apărut la Focșani, în 1906, și este semnată de un român, ofițerul medic M.

Cîmpeanu. Prima ediție a văzut lumina tiparului în 1902, în limba franceză, cu o prefață a profesorului Théodule Ribot,³ membru al Institutului Francez și fondator al publicației pariziene *Revue de psychologie*. Caracterizînd lucrarea, prefațatorul ei îi relevă meritul de a fi deschis calea „cercetărilor în domeniu, printr-un studiu amănunțit, metodic și sprijinit pe o bună cunoaștere a faptelor”, pentru a sublinia „rolul capital al dispozițiilor morale și intelectuale în compunerea armatei lor și în singeroasele lor lupte”.

Cel mai vechi regulament militar românesc aflat în Biblioteca Centrală a Ministerului Apărării Naționale este *Regulamentul ostășesc pentru miliția pămîntenească a Principatului Valahiei*, tipărit la București, în *Privilegiata Tipografie*, în anul 1831. Numeroase opere despre războiul de independență — cum ar fi *Reșelul Oriental ilustrat* (Graz, 1878) de A.P. Alessi și M. Popu,⁴ *O pagină din istoria românilor din 1877* de un martor ocular (Craiova, 1878), apărînd lui Al. Candiano Popescu, sau *Arta în timpul reșelului* (1879), de francezul Frédéric Damé, stabilit la București, precum și culegerea de documente privind războiul din 1877-1878, în 100 volume, tipărită la Marele Stat Major al Imperiului rus (1898-1910) — se află și ele în fondurile instituției.

Biblioteca pune la îndemîna cititorilor și o serie de lucrări despre primul război mondial. Mai edificatoare în ce privește luptele românilor este *Le Drama roumaine, 1916-1918* (Drama românească), cartea generalului Pétin, fostul șef al Statului major al misiunii militare franceze în România din 1916-1918, apărută în 1932. Ea se deschide cu aprecierea: „Noi [francezii M.A.] n-am uitat și nu vom uita niciodată că România a intrat în război alături de noi într-o vreme cînd acesta era departe de a fi cîștigat, la puțin timp după

Verdun și în ajunul bătăliei de pe Somme. Ne vom aminti că intervenția sa a determinat deplasarea de pe Frontul de Vest către Est a unui mare număr de divizii germane”. Tot de această perioadă se ocupă și teza de doctorat susținută de Michel Roussin la Sorbonna, în 1972: *La Mission militaire française en Roumanie pendant la première guerre mondiale*. Despre Mărășești, autorul notează: „Germanii ca și la Verdun au lansat atac după atac, dar nu au reușit să treacă de pozițiile românești. Cu toate pierderile grele ce le suferiseră, românii păreau ținuți de pămînt prin voința de fier de a nu ceda.” Concluzia autorului este că „aproape două mii de ani au fost necesari pentru ca acest popor [român — M.A.] să se găsească reunit pe același teritoriu, într-un stat independent, capabil să-și asigure singur condițiile de dezvoltare”.

Din literatura istorică germană, biblioteca are numeroase opere memorialistice, aproape toate lucrările privind istoricul unităților și marilor unități germane care au acționat pe teritoriul României în primul război mondial, precum și sinteza *Der Weltkrieg 1914 bis 1918*. (Războiul mondial din 1914-1918), în 11 volume (Berlin, 1925-1938). Despre vitejia armatei române, istoricul Schwarte notează: „Printr-o rezistență înverșunată, opusă unei ofensive bine pregătite, și prin numeroase atacuri energice, mergînd adeseori pînă la lupta corp la corp, fără a ține seama de pierderile grele, diviziile românești... și-au apărut patria de o invazie completă”.

Numeroase lucrări de istorie militară, studii, monografii, memorialistică, culegeri de documente, aflate în bibliotecă, se referă la războiul antihitlerist, reliefînd în acest context participarea României la lupta pentru înfrîngerea forțelor fasciste. „Eliberarea Bucureștiului de către armata română, sprijinită de rezistența civilă, încheiată la 28 august — scrie istoricul belgian Roger Gheysens, în nr. 83/19 iunie 1969 al publicației *His-*

¹⁻² Magazin istoric, nr. 3/1970; 1/1973.

³ Somitate în domeniu, Ribot (1839-1916) a semnat numeroase studii de psihologie experimentală și patologică: *Maladiile memoriei*, *Maladiile voinței*, *Maladiile personalității*, *Psihologia sentimentelor*.

⁴ Magazin istoric, nr. 3/1977.

2050 de ani de la crearea
primului stat dac centralizat
și independent

REGI ȘI CĂPETENII GETO-DACICE (II)

Decebal

Coson

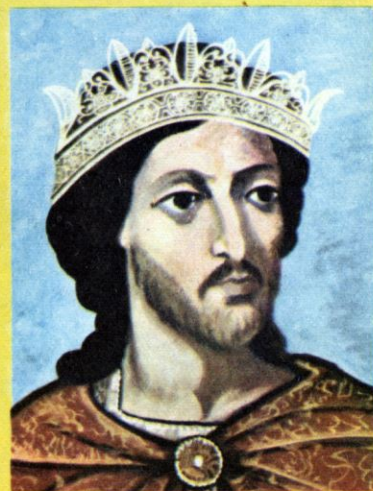
Thiamarcus

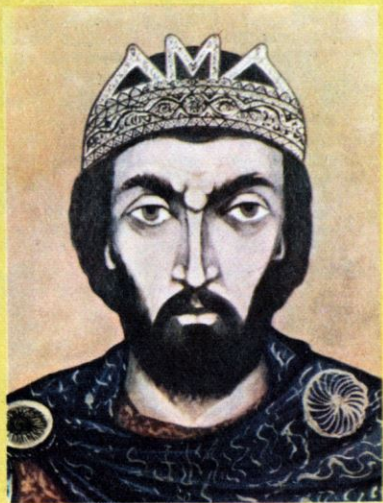
Dicomes

Cotiso

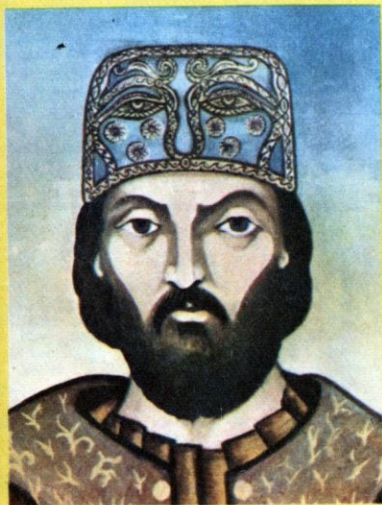
Rholes

Dapyx

Zyraxes

Comosicus

Scorilo

Duras-Diurpaneus

Constituirea statului dac centralizat și independent sub domnia marelui rege Burebista a marcat apogeul civilizației geto-dacice. După domnia marelui rege, viața statală nu a încetat pe teritoriul Daciei. Către sfârșitul secolului I e.n., odată cu creșterea pericolului roman, statul dac a cunoscut o nouă perioadă de înflorire sub domnia gloriosului rege Decebal, care a opus o dîră rezistență celui mai puternic imperiu al acelei vremi. Prezentăm, în continuare, pe ceilalți regi și căpetenii geto-dacice, care au urmat lui Deceneu, succesorul lui Burebista, pînă la Decebal, ultimul rege geto-dac, cu al cărui tablou deschidem suita imaginilor alăturate, continuînd dispunerea lor în succesiunea cronologică a domniilor respective.

Coson

Un urmaș al regelui Burebista a fost Coson, rege a cărui existență este dovedită de descoperirile monetare (monede de aur, date între 40 și 29 î.e.n. și purtînd inscripția Coson). Statul său se întindea în zona subcarpatică a Munteniei și Sudul Transilvaniei. Coson a fost aliat al lui Brutus (căpetenia complotului împotriva lui Cezar din anul 44 î.e.n.) și l-a ajutat pe acesta în bătălia din anul 42 î.e.n. purtată la Philippi, împotriva armatelor lui Octavian August. După înfrîngerea lui Brutus, Coson a continuat politica de ostilitate împotriva romanilor, împăcîndu-se cu aceștia în preajma anilor 32-31 î.e.n.

Thiamarcus

Cercetările arheologice efectuate la Ocnița, în județul Vîlcea, au dus la descoperirea unei importante așezări, identificată de prof. dr. docent Dumitru Berciu cu Buridava dacică. Între vestigiile găsite aici se află și unele bucăți de ceramică, pe care se păstrează fragmente de scrieri. Dintre acestea, cele mai importante sînt cele care cuprind inscripțiile „basileus” și „Marc”. Titlul basileus indică, fără îndoială, calitatea de conducător, iar particula „Marc” a fost reconstituită de prof. dr. docent I.I. Russu, cu numele Thiamarcus, propriu și tracilor nordici. Descoperirile de la Ocnița atestă că formațiunea politică condusă de Thiamarcus ar fi existat în Nord-Estul Olteniei de azi și, probabil, a succedat stăpînirii lui Burebista.

Dicomes

Succesor al lui Burebista a fost și regele Dicomes, a cărui stăpînire se întindea în centrul și Sudul Moldovei. După izbucnirea noului conflict de la Roma, ce opunea pe triumvirii Octavian și Marc Antoniu, Dicomes s-a aliat cu acesta din urmă. În anul 31 î.e.n., el a participat la bătălia de la Actium, alături de oștile lui Marc Antoniu. Retragera Cleopatrei, urmată de Marc Antoniu, a dezorganizat armata acestuia, care, astfel, în frîntă de Octavian. Între prizonierii luați s-au aflat și daci, duși apoi să lupte ca gladiatori în amfiteatrele din Roma.

Cotiso

Lupte îndelungate cu romanii, în vremea împăratului Octavian August (31 î.e.n.-14 e.n.) a purtat și un alt rege dac, Cotiso. În legătură cu aceste războaie, istoricul latin Annaeus Florus spune: „Dacii stau nedeslipiți de munți; de acolo, sub conducerea regelui Cotiso, de cîte ori Dunărea îngheață, leînd cele două maluri, obișnuiesc să năvălească și să devasteze ținuturile vecine, ajungînd pînă în Macedonia”.

Această indicație a lui Florus, referitoare la munții unde locuiesc dacii lui Cotiso, a făcut ca regatul lui să fie plasat de istorici în Banat și Oltenia, pe ambele versante ale munților. Numele său este menționat și de poetul latin Horațiu, care, într-o odă către Mecena, arată că „la Roma nu se vorbește decît de daci”.

Rholes

Rege geto-dac în partea de Sud a Dobrogei; l-a ajutat pe Octavian împotriva celorlalți triumviri, Antoniu și Lipidus. În urma bătăliei de la Actium (31 î.e.n.), pentru contribuția lui la victorie, a primit titlul de „prieten și aliat al poporului roman”.

În anul 29 î.e.n. între Rholes și vecinul său de la Nord, Dapyx, a izbucnit un conflict, prilej folosit de generalul roman Marcus Licinius Crassus pentru a pătrunde în Dobrogea și a cuceri formațiunile politice de aici, indiferent de relațiile lor cu Roma.

Dapyx

Stăpînea, în anii 29-28 î.e.n., centrul Dobrogei, în regiunea Capidava, la Nord de Axiopolis (Cerna-Vodă) — Carsium (Hîrșova) — Ulmetum (Pantelimonul de Sus) — Histria. Intrînd în conflict cu Rholes (aliat al romanilor), acesta a cerut ajutorul lui Crassus. Lupta este descrisă de Cassius Dio, care arată că, după ce romanii au învins cavaleria lui Dapyx, l-au determinat să se refugieze în cetate. După ce și cetatea a fost

cucerită, populația luînd ce avea mai de preț, inclusiv turmele, s-a refugiat într-o mare peșteră, Keiris. Crassus a zidit intrarea peșterii și i-a silit pe cei dinăuntru (Dapyx pierise în luptă) să se predea.

Zyraxes

După cucerirea țării lui Dapyx, Crassus nu a cruțat nici celelalte formațiuni politice daco-getice din Dobrogea, înaintînd spre fortăreața Genucla, cea mai puternic întărită de pe teritoriul dobrogean aflat sub stăpînire al lui rege dac, Zyraxes. Motivul acestei incursiuni era, cum arată Cassius Dio, acela că „aici s-ar fi aflat steagurile capturate de bastarni de la Caius Antonius, în preajma Histriei [62-61 î.e.n.]”. Cetatea Genucla, ridicată pe malul Dunării, a fost cucerită de Crassus cu mari greutăți, deși regele Zyraxes nu era de față, deoarece se retrăsese la Nord de fluviu, „la sciți”, spune Cassius Dio, în căutare de aliați. Zyraxes stăpînea partea dinspre miază-noapte a Dobrogei, cu localitățile Troesmis (Iglița), Dinogetia (Garvăn), Aegyssus (Tulcea).

Comosicus

Despre acest rege geto-dac, istoricul Iordanes scrie: „Iar după ce Deceneu a murit, [dacia] l-au avut în aproape aceeași venerație pe Comosicus, deoarece acesta nu era mai prejos în iscusință. El era socotit, datorită priceperii sale, și rege pentru dînșii, și preot, și judeca poporul ca judecător suprem”. Lipsa altor indicii împiedică plasarea în timp a domniei lui Comosicus. Știm numai — așa cum rezultă din textul de mai sus — că statul său avea capitala la Sarmizegetusa.

Scorilo

Potrivit informațiilor lui Iordanes, urmașul lui Comosicus la tronul statului dac transilvănean a fost Scorilo, rege pe care scriitorul got îl numește Coryllus: „Și după ce a lăsat el [Comosicus] cele omenești, a venit la domnie Coryllus, regele gotilor [al geților] și timp de 40 ani a stăpînit peste neamurile lui în Dacia”.

Menționi despre Scorilo ne-a lăsat și scriitorul latin Frontinus care, în lucrarea *Strategemata*, lasă să se înțeleagă că regele dac domnea în vremea cînd Roma era sfîșiată de războaiele civile (probabil frămîntările interne din timpul lui Caligula). Frontinus relatează că regele dac a temperat dorința supușilor săi de a ataca Roma.

În legătură cu regele dac Scorilo trebuie menționat că descoperirile arheologice de la Sarmizegetusa au scos la iveală două fragmente de ceramică, avînd două inscripții: prima cuprinde numele *Decebalus*, iar a doua *Per-Scorilo*.

Relatînd evenimentele din primele luni ale anului 69 e.n., istoricul latin Tacitus aminteşte şi de o expediţie a dacilor în Moesia. Faptul că geto-dacii renunţaseră la politica de prudenţă promovată de Scorilo ne îndeamnă să credem că la acea dată, în fruntea lor se afla un alt rege al cărui nume este menţionat de Cassius Dio, care arată că, sub împăratul Diocleţian, regele dac Duras-Diurpaneus, „văzînd greutăţile situaţiei din război dă de bună voie domnia lui Decebal”. Numele regelui dac este scris în diferite feluri: Dorpaneus (de Iordanes), Diurpaneus (de Orosius).

Cînd a cedat domnia lui Decebal (în anul 87), Duras-Diurpaneus era bătrîn şi nu se simţea în stare să ţină piept ameninţărilor romane. Aşadar, Diurpaneus a domnit din anul 69 pînă în 87.

Decebal

Statul dac a cunoscut o nouă perioadă de mare înflorire sub domnia gloriosului şi înțeleptului rege Decebal (87-106 e.n.). Prominentă personalitate a lumii geto-dacice, Decebal a preluat puterea de la unchiul său Duras-Diurpaneus, în anul 87, după ce a condus armata dacilor în luptele din Moesia, împotriva romanilor. Întreaga activitate a regelui dac a fost orientată în direcţia centralizării şi întăririi statului geto-dacilor, pentru a face faţă pericolului iminent al expansiunii romane. În anul 89, Decebal a zdrobit oştile invadatoare ale generalului roman Cornelius Fuscus, obligîndu-l pe împăratul Domiţian să accepte un tratat favorabil dacilor: aceştia primeau instructori militari şi constructori, cu ajutorul cărora au fost reînălţate cetăţile din Munţii Orăştiei.

Urcarea pe tron a împăratului Traian (97-117) a redeschis conflictul dintre daci şi romani. Învins în primul război (101-102), Decebal a găsit totuşi calea spre încheierea unei păci care să-i permită reorganizarea oştirii. Calităţile sale i-au atras elogii din partea istoricului grec Cassius Dio: „Era ultimitor în întocmirea planurilor de război şi în realizarea lor, priceput în alegerea momentului celui mai potrivit pentru atac ori pentru retragere, meşter în a întinde curse, ager în luptă, ştiind deopotrivă să folosească o biruinţă şi să iasă cu bine dintr-o înfrîngere; drept care multă vreme a fost pentru romani un adversar de temut”.

Noua campanie a lui Traian din 105-106 e.n. s-a încheiat cu ocuparea capitalei dacilor, Sarmizegetusa. Pentru a nu cădea viu în mîinile duşmanilor, Decebal s-a străpuns cu pumnalul.

După moartea lui, o parte din Dacia a fost transformată în provincie romană. Figura lui Decebal se înscrie în panteonul marilor eroi ai poporului nostru; el rămîne un strălucit înaintaş, ctitor şi apărător de ţară, în care se regăsesc intruchipate trăsături fundamentale ale celor mai vechi strămoşi ai noştri.

TREPTELE UNIRII

A II-A SERIE DE ÎNTREBĂRI

1. *În care articol al Hotărîrii Adunării Naționale de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918, se conșinșea unirea românilor transilvăneni „și a tuturor teritoriilor locuite de dînsii” cu patria mamă, România?*
2. *Un viteaz rege dac a fost asemuit de enciclopedia franceză Le Million cu Vercingetorix, eroul care s-a opus cuceririi Galiei de către romani.*
Știți despre care rege este vorba?
3. *„Sîntem în pragul celui mai mare eveniment pe care a putut să-l vizeze românimea: unirea tuturor țărilor române”, scria la 29 octombrie 1918 ziarul bucareștean Izbinda.*
Cum se intitulază articolul din care am extras acest citat?
4. *Din reprezentanții căror partide politice ale românilor din Transilvania a fost constituit, inițial, Consiliul Național Român Central?*
5. *Mottoul de pe frontispiciul ziarului Tribuna — publicație apărută la 14 aprilie 1884 la Sibiu — exprima simțăminte unanime de unire ale românilor transilvăneni cu frații de peste Carpați.*
Care era acest motto?
6. *Ziarul socialist Adevărul relatea că în istorica zi de 1 decembrie 1918 la Alba Iulia a avut loc și un alt „act de foarte mare însemnătate pentru muncitorimea română”.*
Despre ce act este vorba?
7. *Numeroși istorici, cărturari, cartografi europeni din evul mediu au ogîndit în scrierile lor unitatea românilor, folosind același nume pentru a desemna țările locuite de aceștia — Transilvania, Valahia, Moldova.*
Care este acest nume întîlnit și în lucrările lui E.S. Piccolomini, A. Bonfini, J. Honterus, A. Ortelius?
8. *Cîți delegați ai românilor transilvăneni, aleși de organizațiile politice, economice, culturale, religioase, militare și sportive de pe întreg teritoriul Ardealului, au fost prezenți, la 1 decembrie 1918, la Alba Iulia, pentru a da glas dorinței unanime de unire cu patria mamă?*
9. *Cum denumea Mihail Kogălniceanu, în lucrarea sa Dorințele partidei naționale în Moldova unirea Moldovei cu Țara Românească?*
10. *Ce societate întemeiată în anul 1866 și din rîndurile căreia făceau parte fruntași ai științei și culturii naționale din toate provinciile istorice românești a fost supranumită „Parlamentul daco-român”?*

RĂZBOIUL TABLOURILOR (II)

RUTH și MAX SEYDEWITZ

„Niciodată pînă acum în istorie nu a fost adunată o colecție [de artă] atît de mare, cu atît de puține scrupule”.

(Din dezbaterile Procesului de la Nürnberg)

La 10 mai 1940, trupele Grupului „B” de armate germane intrau, fără declarație de război, în Olanda și Belgia, călcînd cu obîșnuta brutalitate hitleristă neutralitatea acestor țări, pe care Hitler o recunoscuse în repetate rînduri și în modul cel mai solemn. La 14 mai, cădea Rotterdamul. A doua zi, regina Wilhelmina și guvernul se refugiau la Londra, iar armata capitula, naziștii ocupînd astfel întregul teritoriu. Prezența lor avea să dăinuie acolo mai bine de patru ani.

Formațiile specializate în jaful de artă au însoțit îndeaproape trupele fasciste, urmărind să transporte tot mai multe comori artistice la muzeul Fûhrerului de la Linz¹. Maniera de lucru a jefuitoarelor diferea de la caz la caz,

în funcție de poziția geografică a țării respective și de încadrarea ei în aberanta ideologie rasistă a celui de-al treilea Reich.

Olanda, veritabil pămînt al făgăduinței, prin abundența de comori artistice, avea în ochii naziștilor două calități. Situată în Occidentul continentului, se afla, ca să spunem așa, sub ochii Statelor Unite, al Suediei, al Elveției și al altor țări încă neutre, față de care Hitler vroia să-și păstreze un anumit prestigiu de gentleman; olandezii înșiși erau considerați ca aparținînd rasei nordice ariene, într-o măsură destul de apropiată de germani. Iată motivele pentru care, spre deosebire de ceea ce se întîmplase în Polonia cu cîteva luni în urmă și avea să se întîmple în U.R.S.S. peste un an și ceva, aici tîlhăria în domeniul artistic s-a efectuat cu mînușile unei respectări aparente

¹ Magazin Istorie, nr. 1/1979.

a convențiilor. Cumpărarea, mai mult sau mai puțin silnică, la prețuri adesea derizorii, a luat locul confiscării fățișe și negocierile politice s-au substituit descinderilor Gestapoului. Bineînțeles, cu numeroase excepții, în care forța a primit totuși.

La extrema cealaltă s-a situat comportarea nazistilor în teritoriile cotoprite din Uniunea Sovietică. Departate de privilegiile neutrilor, locuită de o populație care se înscria printre „submenirea” decretată de concepțiile rasiale, U.R.S.S. a reprezentat terenul pe care sălbăticia dezlănțuită a fascismului s-a putut exercita din plin, până și în sectorul jafurilor artistice.

După cum arată Marea Enciclopedie Sovietică¹, în condițiile în care Germania hitleristă se pregătea de război împotriva U.R.S.S., autoritățile militare sovietice au luat măsuri pentru ridicarea capacității de luptă a forțelor armate și, îndeosebi, pentru apărarea frontierelor. În mai-iunie 1941, divizii și corpuri de armată au fost dislocate mai aproape de graniță, iar altele, din interiorul țării, s-au deplasat spre Apus.

Multe dintre aceste măsuri importante n-au fost însă realizate cu urgența necesară. Astfel, în momentul atacului din 22 iunie 1941, trupele masate la frontiera de Apus nu erau pregătite de război, desfășurarea strategică nu era încheiată. Ele se aflau dispersate pe un front de

450 000 km și pe o adâncime de 400 km. Majoritatea unităților militare se găseau încercăruite în garnizoane sau se aflau pe drum. Numărul lor, ca și mijloacele de comunicație erau insuficiente; artileria multor divizii și tunurile antiaeriene staționau în poligoane; munițiile, combustibilul și alte mijloace materiale nu erau nici ele de ajuns. În aceste condiții extrem de neprielnice, trupele sovietice au intrat în război cu un dușman puternic și experimentat, la dispoziția căruia se aflau resursele economice din aproape întreaga Europă. Curînd, Leningradul, supranumit Veneția Nordului, s-a aflat în bătălia tunurilor Wehrmachtului. Coloane de tancuri fasciste au înaintat pînă la marginea lui, ocupînd numeroase localități, asupra cărora istoria Rusiei își pusese o veche apărare. La 9 septembrie 1941, naziișii au pus stăpînire pe Schiselburg, aflat în împrejurimi. Orașul fondat de Petru cel Mare a rezistat unu asediu de 900 zile; echipele lui Rosenberg (șeful Direcției operative omonime, devenit și Reichskommissar al teritoriilor sovietice ocupate) și Ribbentrop, neputîndu-și realiza visul de a ajunge la Ermitaj, au făcut prăpăd în zona limitrofă.

Despre cele întimplate acolo ne vorbește cartea Die Dame mit dem Hermelin (Doamna cu hermină), a cărei traducere va apărea la Editura Meridiane și din care am publicat în numărul trecut o serie de fragmente.

Titlul și subtitlurile aparțin redacției.

D.C

¹ *Boislaia Sovietskaia Entiklopedia*, vol. IV, ed. III, 1971, p. 389.

Cu un milion de franci elvețieni mai puțin

În secolele trecute, unele dintre cele mai valoroase lucrări de artă au fost create în Italia și în Țările de Jos. De aceea, în sec. XX, Olanda, ca și Italia, avea din abundență opere ale vechilor maeștri. În muzeele de stat, în colecțiile particulare și în proprietatea unor cetățeni olandezi înstăriți, existau, alături de capodopere ale pictorilor olandezi și flamanzi, pinze valoroase de maeștri italieni, spanioli și francezi. Pentru jafurile lor de lucrări de artă, Hitler și Goering descoperiseră în Olanda ocupată un adevărat Eldorado. Ei au obținut de la olandezi, constrînși de forța ocupantă și în schimbul unor bancnote în continuă devalorizare, lucrări de artă de primă calitate care, în condiții normale, nu le-ar fi fost vindute niciodată și a căror ieșire din țară n-ar fi fost aprobată în nici un caz de un guvern olandez independent.

Nu mai în perioada martie 1942-iulie 1943 au fost golite 22 623 locuințe. Pentru transportul mobilierului furat au fost necesare 586 șleperi și 176 vagoane de marfă.

Pe olandezi, jefuitorii de artă i-au tratat altfel decît pe evrei, polonezi și cehi. Motivul era că serviciul lui Hitler pentru politica rasială îi așeza pe olandezi între popoarele germanice, urmînd ca ei să fie asimilați ca cetățeni legitimi în marele Reich. Însărcinatul special al lui Hitler, dr. Hans Posse, a „cumpărat” în Olanda pentru Führermuseumul din Linz foarte multe lucrări de artă valoroase. Una dintre sursele des exploatare de el a fost proprietatea artistică evreiască sechestrată, din care a selecționat piesele cele mai bune. Ca să achiziționeze lucrări de primă calitate de la proprietarii neevrei, Posse a depus multă energie. El s-a străduit, din răspuneri, să cumpere aceste valori la prețuri de departe mai mici decît cele obișnuite pe piața internațională de artă. Iar dacă nu i-ar fi făcut concurență alți „amatori” de artă,

ar fi cumpărat, probabil, și mai ieftin și ar fi dictat prețuri și mai scăzute. Cel mai periculos rival al lui Posse a fost „regele tuturor piețelor negre”, Goering, care trimisese în Olanda, ca însărcinat special al său, pe dr. Kaj Mühlmann — după ce acesta se distinsese prin activitatea sa din Polonia. Nu o dată, persoanele de încredere ale lui Posse s-au plîns de faptul că, din cauza concurenței, erau nevoite să ridice prețurile de cumpărare propuse inițial.

O imagine grăitoare a modului cum făcea achiziții dr. Posse în Olanda găsim într-un material foarte voluminos despre cumpărarea colecției cetățeanului elvețian prof. dr. Otto Lanz. Încă înainte de ocuparea Olandei, colecția a fost adusă din Elveția la Amsterdam, pentru a fi expusă publicului la Rijksmuseum. Din mai 1940, transportul colecției înapoi, în Elveția, nu a mai depins de autoritățile olandeze, ci de forța de ocupație, care l-a interzis. Cînd a aflat că valoarea posesiunii elvețiene este blocată în Olanda, Posse s-a

străduit din răsputeri să o obțină pentru Führermuseum. Colecția Lanz era o pradă grasă. Cuprindea nu mai puțin de 431 piese, dintre care putea fi 60 lucrări de artă plastică din teracotă, piatră și lemn, peste 60 bronzuri și plachete italienești, apoi obiecte de mobilier antic italian și felurite lucrări artizanale. Piese principale ale colecției erau 132 tablouri de maeștri italieni, printre care picturi de Jacopo Bassano, Tintoretto, Palma il Vecchio, Veronese, Dosso Dossi, Annibale Carracci, Lodovico Carracci, Giacomo Francia, Lorenzo di Credi și Giotto.

Într-o scrisoare din 6 ianuarie 1941, Posse, care avusese o întrevedere cu Hitler în problema Lanz, scria șefului cancelariei Reichului, dr. Lammerers: „În urma expunerii mele, Führerul-m-a împunericat acum citva timp să angajeze tratative în vederea achiziționării colecției dr. Otto Lanz, expusă actualmente la Rijksmuseum din Amsterdam”. La 24 ianuarie, Posse îl ruga pe secretarul cancelariei partidului nazist, Bormann, printr-o scrisoare, să aibă grijă să-i fie puse la dispoziție devizele necesare cumpărării colecției Lanz, pentru a cărei achiziționare trata „de luni de zile din împunericarea Führerului”. După primirea acestei scrisori, Bormann i-a transmis grafic comisarului general german din Olanda, Schmidt-Münster, următorul ordin: „Directorul Posse m-a informat despre cursul tratativelor sale referitoare la colecția Otto Lanz. Vă rog să comunicați consilierului de ambasadă Wickel să fie încheiată tranzacția. M. Bormann”. Delegatul lui Posse în Olanda, care ducea tratativele pentru cumpărarea colecției și pentru dobândirea altor lucrări de artă, era consilierul de ambasadă Wickel. Reichskommissarul din Olanda era fosta căpetenie nazistă austriacă Arthur Seyss-Inquart, viitor acuzat în Procesul de la Nürnberg. Funcționarii săi l-au sprijinit activ pe dr. Posse, care a obținut colecția Lanz mult sub prețul la care ar fi fost cumpărată, în condiții normale, fiecare dintre piesele ei. Proprietarii au primit cu un milion de franci elvețieni mai puțin decât acceptaseră la ultima discuție, sumă

care, și ea, din cauza presiunii exercitate în Olanda, era mult sub pretenția lor inițială.

Contractul de cumpărare a fost încheiat la 20 aprilie 1941. Declarația referitoare la contract a fost semnată de dr. Posse și de avocatul olandez al familiei Lanz, C.G. Pov. Exact trei luni mai târziu, consilierul de ambasadă Wickel ordona expedierea colecției Lanz din Amsterdam.

Un colaboraționist sui-generis și hoțul păcălit

În mîna hitleriștilor a intrat și așa-numita colecție „K”, a bancherului evreu german Franz Koenigs, care se refugiase în Olanda. Ea conținea 2000 desene ale unor vechi maeștri, printre care 22 desene de Dürer, 7 de Grünewald, 43 de Rembrandt, 27 de Rubens, 30 de Tintoretto, 45 de Tiepolo, 18 de Watteau, 20 de Delacroix, 23 de Daumier, 21 de Degas, 23 de Cézanne, 2 albume cu 500 desene de Fra Bartolommeo, desene ale unor maeștri venetieni, francezi din sec. XVIII și XIX, precum și ale unor artiști din Țările de Jos. Cu puțină vreme înainte de invazia fascistă în Olanda, un milionar din Rotterdam, van Beuningen, achiziționase colecția, pe care Franz Koenigs o încredințase unei bănci olandeze. Astfel Posse a putut alege din ea, cu ajutorul experților și agenților săi, 600 desene deosebite de valoroase, pe care le-a achiziționat pentru Führermuseum.

Însărcinatului special al lui Hitler nu i-a fost întotdeauna ușor, deoarece împunericii lui Goering i-au opus o concurență îndrăjită. O luptă aprinsă s-a dus și în jurul colecției Lanz, după cum reiese din ampla corespondență dintre Wickel și Posse. La 17 octombrie 1940, Goering a plecat personal în Olanda pentru ea. Wickel l-a informat imediat pe dr. Posse că „șeful suprem al spațiului aerian” a venit la comisarul general. După vizita lui Goering, însărcinatul special al acestuia, dr. Kaj Mühlmann,

a început „intense strădanii pentru achiziționarea colecției Lanz”. Consilierul de ambasadă Wickel îl informa de acest lucru pe Posse la 14 noiembrie 1940, iar, două săptămîni mai târziu, la 29 noiembrie, îi scria: „Cealaltă parte, care se interesează și ea de colecția Lanz, depune în continuare eforturi, ca, de pildă, mici dejunuri în compania lui Lanz ori a avocatului acestuia etc.”. La 10 ianuarie 1941 Wickel se plîngea din nou de concurență, care îi sufla în sărcinatulul special al lui Hitler numeroase afaceri. În continuare, el îi sugera lui Posse ca, „în interesul prestigiului Führerului — dat fiind că s-a răspîndit probabil zvonul că dumneavoastră cumpărați în numele său — precum și pentru a face posibil sau cel puțin pentru a ușura viitoarele tranzacții ale dumneavoastră”, să stabilească la Berlin niște termeni clari.

Zece zile mai târziu, Posse îi mulțumea lui Wickel pentru informațiile asupra achizițiilor concurenței. „Voi face cu dragă inimă uz de ele, pentru ca activitatea acestor persoane să fie, pe cît posibil, împiedicată”, scria Posse. Și adăuga de mină: „Totmai am discutat la telefon cu Reichsleiterul B [Bormann — M.R.S.] despre această problemă”.

Bormann a dat stricte instrucțiuni lui Seyss-Inquart să împiedice alte imixțiuni ale concurenței în strădanile lui Posse de a obține colecția Lanz. În fața acestei situații, nici chiar Goering nu a mai putut schimba ceva, deși s-a deplasat din nou în Olanda, la 29 ianuarie 1941, pentru a întări poziția negociatorilor săi. Cum s-a încheiat lupta pentru colecția Lanz reiese dintr-o notă redactată de consilierul de ambasadă Wickel, la 27 februarie 1941: „Așa cum mi-a comunicat ieri dl. Lanz, pînă în ultima clipă, negustorul de tablouri Paech a încercat, din ordinul secretarului de stat Mühlmann, să zădărnicească perfectarea achiziționării colecției de către dr. Posse, făcînd o serie de contraoferte. Pe baza celor comunicate anterior de mine d-lui Lanz, și anume că, dacă dînsul continuă să negocieze cu alte părți germane interesate, noi ne retragem și, în acest caz, o altă vînzare către

Germania nu va mai fi aprobată, dl. Lanz a refuzat să mai primească oferte din partea lui Paech”.

Prin acest act de forță, lupta pentru colecția Lanz a fost încheiată cu victoria însărcinatăului special al lui Hitler. Dar agenții lui Goering au continuat să cumpere cu dezinvoltură, pentru patronul lor, obiecte de artă nedescoperite la timp de către reprezentantul lui Hitler, Posse.

Goering nu avea însă în Olanda un sfătuitor atât de competent cum era cel al lui Hitler, de aceea, citeodată, el a fost înșelat. Astfel, a cumpărat de la un anume Han van Meegeren un tablou de Vermeer van Delft. Prea multe tablouri de acest pictor olandez, din sec. XVII, nu există, de aceea ele au o mare valoare, prin raritatea lor. În timpul ocupației, van Meegeren a vândut unor personalități din Germania hitleristă șapte tablouri necunoscute ale lui Vermeer van Delft. După război, un tribunal olandez l-a acuzat de colaboraționism și înaltă trădare. Ca piesă incriminatorie a figurat un tablou al lui Vermeer van Delft, vândut de van Meegeren lui Goering și restituit Olandei, după 1945, de Austria, unde fusese descoperit. Procesul a ținut sub tensiune nu numai lumea artistică, ci și întreaga opinie publică, pînă dincolo de granițele Olandei, deoarece acuzatul a mărturisit că, nici lui Goering, nici altor șefi nazisti, nu le vînduse tablouri autentice de Vermeer van Delft, ci falsuri, pictate de el însuși. Și Han van Meegeren a demonstrat că nu mințea. Studiase atent tehnica lui Vermeer van Delft și, datorită aptitudinilor sale artistice, îl imitase atât de fidel, încît chiar specialiștii de artă germani le consideraseră autentice. Tribunalul l-a achitat pe van Meegeren de acuzația de înaltă trădare și l-a condamnat numai la un an închisoare, pentru fals în acte publice.

Și alte lucrări de artă, de data aceasta autentice, s-au întors în patrie, după ce dispărușeră din Olanda, în timpul ocupației germane. De exemplu, în catalogul din 1956 al picturilor expuse la Rijksmuseum se spune: „Din fondul olandez inițial au fost aduse

înapoi din Germania 15 piese, printre care două lucrări de Rembrandt”.

Obuze asupra Petrodvorețului

Acționînd în zona ocupată de Grupul de armate Nord, SS-Obersturmführer dr. Förster anunță că Compania 2 a Batalionului special Ribbentrop „a sechestrat obiecte valoroase în palatele din suburbiile Leningradului”. La Tarskoe-Selo, compania a confiscat decorațiunile interioare din marile muzee al palatului împărătesei Ecaterina. Naștiții au smuls de pe pereți tapetele de mătase chinezești și ornamentele sculptate aurite, au demontat și transportat pardoselele cu intarsii artistice. Pe de altă parte, din ordinul lui Rosenberg, camera de chihlimbar, dăruită de regele prusac Frederic Wilhelm I tatălui Petru I și instalată de arhitectul Bartolomeo Rastrelli în palatul Ecaterinei, a fost demontată și transportată la Königsberg. Ea nu a fost găsită nici pînă astăzi. Din palatul țarului Alexandru I, fasciștii au jefuit piese vechi de mobilier și o bibliotecă de cca 16-17 000 volume în limba franceză și peste 5 000 manuscrise în limba rusă.

La Procesul de la Nürnberg s-a stabilit că, imediat după ce a fost ocupat Petrodvorețul, la 23 septembrie 1941, s-a și trecut la jefuirea lui. Au fost duse în Germania 34 000 piese de muzeu din Marele Palat, din castelele Marly, Monplaisir și Bauernhof, printre care 4 950 mobile rare, precum și piese de artă artizanală italiană, engleză, franceză și rusă, din timpul împărătesei Ecaterina cea Mare, al lui Alexandru I și Nicolae I; numeroase servicii de masă rare, din porțelan străin și rusesc, din sec. XVIII și XIX. Golenurile de mătase au fost smulse.

După ce au transportat toate comorile muzeale din Petrodvoreț, fasciștii au incendiat Marele Palat, capodopera arhitectului Bartolomeo Rastrelli. Înainte de a devasta Petrodvorețul, ei au distrus, cu bombe cu explozie întîrziată și castelele Marly, decorat cu superbe

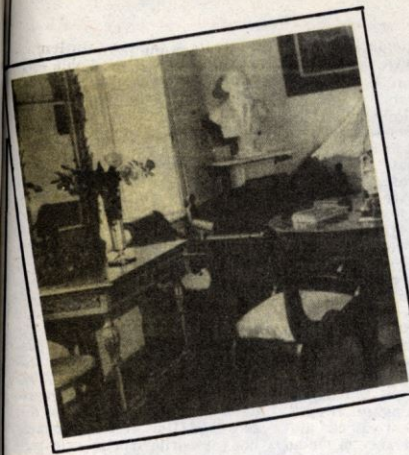
stucaturi și sculpturi în lemn. Au aruncat în aer vila lui Nicolae II, au scos din uz celebrele fîntini arteziene ale parcului, au minat instalațiile centrale de aducțiune a apei, pe toată lungimea lor.

Divizia 291 germană a tras 9 000 obuze asupra Palatului Englez de la Vechiul Petrodvoreț, construit din ordinul Ecaterinei II.

La 18 zile după atacul prin surprindere împotriva U.R.S.S., diviziile naziste au intrat în Minsk. Acolo și-au dat curînd întîlnire și organizațiile specializate în jaful de artă, căutînd să obțină, fiecare pentru patronul ei, crema patrimoniului artistic al capitalei bielorus. Minskul deținea o colecție de pictură, pe care Posse a sechestrat-o de îndată, în vederea selecționării pentru Führermuseumul din Linz.

Smolenskul, cu numeroasele sale monumente de istorie a culturii, este unul dintre cele mai vechi orașe rusești. Începînd de la 17 iulie 1941, timp de 26 luni, el a fost ocupat de cotorpitorii nazisti. Despre destinul tragic al bunurilor artistice și culturale ale orașului, în Procesul de la Nürnberg, s-a spus: „Înainte ocupației germane, în Smolensk au existat patru muzee, avînd fonduri prețioase. Muzeul de Artă deținea colecții bogate, de valoare internațională, în primul rînd de artă veche rusă... tablouri, icoane, bronzuri, porțelanuri, figurine de metal. Cotorpitorii au distrus muzeele, expediînd în Germania cele mai prețioase exponate... Au profanat și ars monumente vechi. Au ars pînă în temelii toate bibliotecile orașului și 21 școli. Odată cu ele, au pierit în flăcări 646 000 volume”.

Pe teritoriul temporar ocupat în regiunea Moscovei, cotorpitorii au distrus 4 muzee, 54 teatre, peste 1 000 școli, aproximativ 700 săli de lectură, cluburi și alte așezăminte culturale, precum și 117 biblioteci, totalizînd trei milioane de cărți. La 29 iunie 1941, Goering a fost însărcinat de Hitler să „ia toate măsurile necesare pentru exploatarea la maximum a rezervelor găsite și a capacităților economice, în interesul economiei de război germane”. Astfel Goering a devenit comandantul suprem

Victimă a barbariei fasciste, casa-muzeu a lui Lev Tolstoi a trebuit să se refacă după război

În p. 35: la Novgorod, nazistiții au distrus picturi de valoare inestimabilă, care, ulterior, n-au mai putut fi reconstituite decât parțial.

Imediat după ce au ocupat Petrodvojețul, nazistiții au și trecut la jefuirea și distrugerea lui. Între alte obiective au fost distruse și celebrele finții arțesene ale parcului, repuse apoi în funcțiune

al jafurilor organizate în toate domeniile în Uniunea Sovietică, ceea ce i-a dat mână liberă și în domeniul furtului de comori artistice.

La Kiev au fost jefuite multe rarități în domeniul manuscriselor persane, abisiniene și chineze, cronici rusești și ucrainene, incunabilele primului tipograf rus, Ivan Fiodorov, și ediții rare ale operelor lui Șevcenko, Mickiewicz și Ivan Franko. Din muzeele orașului, și anume din cel de artă ucraineană, de artă rusă occidentală și orientală și din Muzeul Central Șevcenko, au fost trimise la Berlin numeroase exponate de Repin, Verșceagin, Fedotov, Ghe, sculpturi de Antokolski și alte lucrări.

Din Muzeul de Artă Rusă a fost furată o colecție inestimabilă de icoane rusești. La Muzeul de Artă Ucraineană, în Secția de artă națională, din cele 41 000 exponate nu au mai rămas decât 1 900. Muzeul Șevcenko și Muzeul de Istorie au fost devastate, iar din Catedrala Sf. Sofia au fost furate 14 picturi-frescă din sec. XII. Muzeul de Artă Vest-Europeană și Orientală a fost și el complet jefuit.

Din Biblioteca Korolenko de la Harkov, nazistiții au selecționat și transportat la Berlin

cîteva mii de volume, în ediții de lux. Restul cărților au fost distruse. Din galeria de pictură a orașului Harkov au confiscat cîteva sute de tablouri, printre care 14 semnate de Aivazovski, Repin, numeroase lucrări de Polenov, Șişkin și alții.

La Cernigov fasciștii au pradat cunoscuta colecție de antichități ucrainene, iar la Mănăstirea Kiev-Pecerska documentele arhivei mitropoliei kievene și cărți din biblioteca personală a lui Petru Movilă, care adunase cele mai de preț monumente ale literaturii universale. Din bibliotecile Kievului s-au luat peste 4 milioane de cărți. Numai Biblioteca Academiei de Științe a R.S.S. Ucrainene a pierdut peste 320 000 cărți, periodice și manuscrise valoroase, în parte unice. La 5 septembrie 1943, Universitatea de stat T.G. Șevcenko, din Kiev, fondată în 1843, a fost minată și incendiată. Cu această ocazie, au ars materiale importante pentru activitatea didactică-științifică: biblioteca, însumînd peste 1 300 000 cărți, Muzeul Zoologic al Universității, cu peste două milioane de exponate, și o serie de alte muzee cu caracter științific. Au mai fost distruse Institutul de artă

teatrală, Conservatorul, unde existau numeroase instrumente muzicale de valoare, precum și alte lăcașe de cultură.

Cele mai importante colecții ale muzeelor din Lvov și Odesă au fost transportate în Germania. Aceeași soartă au avut-o muzeele și bibliotecile din Vinnița și Poltava, unde se păstrau exemplare rarissime de manuscrise medievale, primele cărți tipărite, din sec. XVI și XVII, și cărți bisericești.

82 000 școli nimicite

Naziștii n-au iertat nici orașele rusești străvechi, ele însele monumente ale vechii arte ruse. Novgorod și Pskov se numără printre centrele istorice în care s-au pus bazele statului rus. Ambele au fost jefuite, apoi transformate în ruine. La Novgorod, din 88 construcții de însemnătate istorică și artistică, doar 2 au fost mai puțin avariate, restul distruse. La Pskov, abia dacă a rămas neavariată vreuna din multe clădiri istorice ale orașului. Mănăstirile Antoniev, Hutniski, Tverin, Derevianski, cunoscuta biserică Spas-Neredița și multe

alte din Novgorod au fost arse. Unul dintre cele mai frumoase monumente ale vechii arhitecturi ruse era Catedrala Sf. Gheorghe, a Mănăstirii Iuriev, ridicată la începutul sec. XII. Din această perioadă datează și frescele de pe turnul catedralei și de pe boltă, care au fost complet distruse. Catedrala Sf. Sofia, ridicată încă în sec. XI, era o operă de artă unică, de renume universal. Aici se găseau un număr mare de sculpturi în lemn, icoane, policandre și pereți de altar. Toate piesele de ornament au fost date jos. Din foaia de aur ce căptușea cupola mediană s-au confecționat porttigaret, cutii și casete. În sfârșit, catedrala a fost și ea prefăcută în ruine, ca și biserica Înălțarea Mariei de pe Cîmpia Volotov, de la Novgorod, o piesă arhitectonică din sec. XIV-XV. Din aceeași perioadă datează și biserica Schimbarea la Față, cunoscută mai ales prin pictura sa murală, realizată de un mare maestru bizantin, grecul Theophanes. A fost și ea distrusă. În biserica Bunavestire, ridicată în sec. XII și împodobită cu fresce din aceeași perioadă, naziiștii și-au instalat postul de comandă și o cazarmă. Din toate bisericile au fost furate odorele, draperiile de altar și candelabrele, printre care unul ce aparținuse lui Boris Godunov.

Un monument bisericesc valoros din sec. XI era Catedrala Sfîntului Kiril. Ea a fost jefuită complet; fasciștii au ars și o colecție de hrisoave de valoare științifică incalculabilă și o bibliotecă de 20 000 volume. Au fost distruse Catedrala Borisoglebski din Cernigov, construită la începutul sec. XII, Catedrala Mănăstirii Efrosinieva din Polotk, ridicată în anul 1160 și biserica Parskeva-Piatnița, monument deosebit de valoros al arhitecturii ruse, biserica Uspenski, a Mănăstirii Kiev-Pecerska, cu opt clădiri, datînd din anul 1073. În timpul ocupării orașului Istra [din regiunea Moscova], trupele fasciste au făcut depozit de muniții în vechia mănăstire rusă, construită la 1654 și cunoscută sub numele de Noul Ierusalim.

Locurile în care s-au născut și au creat scriitorii Lev Tolstoi, Pușkin și Cehov, compo-

zitorii Ceaikovski și Rimski-Korsakov, savantul K.E. Tiolkovski au căzut și ele pradă barbariei naziste.

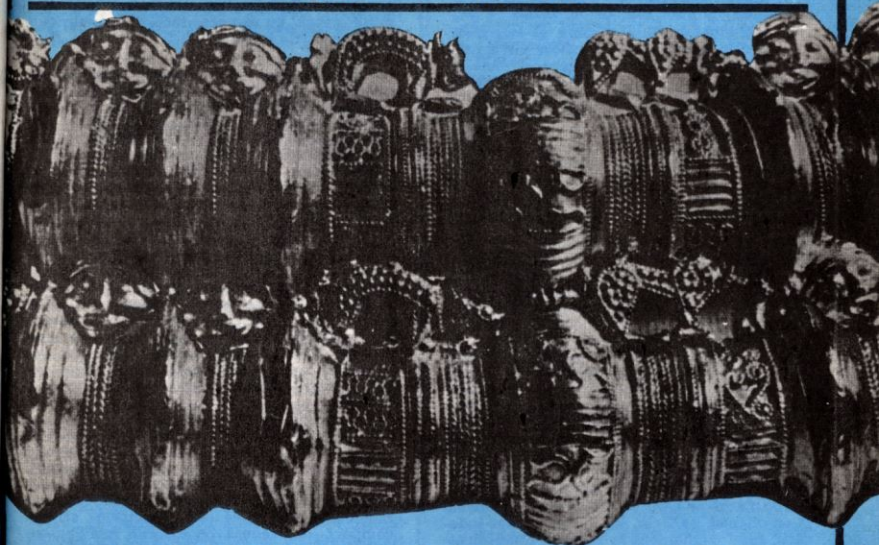
La Iasnaia Poliana, naziiștii au furat manuscrise, cărți, tablouri, au făcut focul cu mobile și cărți personale ale lui Lev Tolstoi, i-au profanat mormîntul. Ei au distrus și Muzeul Aleksandr Sergheevici Pușkin, întemeiat de statul sovietic pe moșia scriitorului din Mihailovskoe, unde se afla și mormîntul său, la mănăstirea de călugări Sviatie Gori. „Timp de trei ani, au trăit aici ca niște stăpîni, au ruinat totul și au distrus monumentele lui Pușkin”, a declarat acuzarea în Procesul de la Nürnberg. „Jefuirea muzeului a început încă din august 1941... În toamna anului 1943, nemții au încărcat valorile muzeale în camioane și le-au expediat în Germania”. În martie 1943, deci cu multă vreme înainte de izgonirea armatelor hitleriste din această regiune a Uniunii Sovietice și de apropierea frontului, ocupanții au trecut la distrugerea sistematică a Mănăstirii Sviatie Gori. Cu puțin timp înainte de retragerii lor, la începutul anului 1944, au incendiat Muzeul Pușkin.

La 23 august 1944, șeful comandamentului Direcției operative Rosenberg, Utikal a comunicat că, la 21 august același an, Reichsleiterul Alfred Rosenberg ceruse Haupt-einsatzführerului Friedrich Schüller „un raport asupra posibilităților de evacuare existente chiar în acest moment a bunurilor culturale de pe teritoriul răsăritean...”. Pe baza acestui raport, Reichsleiterul a hotărît ca bunurile culturale cele mai de preț să fie transportate de Direcția sa operativă, în măsura în care acest lucru era posibil, fără a prejudicia interesele trupelor combatante. Reichsleiterul a desemnat ca deosebit de valoroase următoarele bunuri culturale: din Riga arhiva orașului; din Revel [fosta denumire a orașului Tallin], arhiva orașului, piese de la Primărie, de la Consistoriul evanghelic-luteran și biserica Sf. Nicolae etc.

La 24 septembrie 1944, despre un asemenea transport relata și conducătorul grupei de comandă P 4, a Ministerului pentru teritoriile răsăritene o-

cupate, „domnului ministru al Reichului”: „Reichskommissar pentru Ucraina a adăpostit picturile și obiectele de artă duse de la Kiev și Harkov în Prusia Orientală, în următoarele ascunzătorii: 1. Domeniul Richau bei Wehlau; 2. Castelul seniorial Wildenhoff (proprietar contele Schwerin). Este vorba de 65 lăzi; anexăm alăturat un inventar exact al conținutului lor. Nu există încă o listă de inventar pentru alte circa 20 lăzi, 57 mape și un sul de gravuri. Printre picturi se află un număr mare de icoane foarte vechi, lucrări ale unor maeștri cunoscuți, aparținînd școlilor germană, olandeză și italiană din sec. XVI-XVIII, precum și lucrări ale celor mai buni artiști ruși din sec. XVIII și XIX. În ansamblu, stocurile conțin cele mai prețioase piese ale patrimoniului artistic public din Ucraina, care, chiar și la o estimare superficială, reprezintă o valoare de multe milioane”. La 17 octombrie 1944, Rosenberg raporta plin de mîndrie șefului cancelariei Reichului, dr. Lammers, că, pentru transportul bunurilor artistice și culturale, „adunate” de organizația sa, au fost necesare 1 418 000 vagoane și că, în plus, 427 000 tone au fost transportate pe calea apei. În comunicatul Comisiei extraordinare a statului sovietic pentru stabilirea și anchetarea crimelor săvîrșite de coteropitorii fasciști germani, se afirmă următoarele: „Coteropitorii fasciști germani au distrus, pe teritoriul ocupat, 427 muzee, din totalul de 992, cîte are Uniunea Sovietică, dintre care 173 în R.S.F.S.R., 151 în R.S.S. Ucraineană, 26 în R.S.S. Bielorusă, 15 în R.S.S. Lituaniană, 26 în R.S.S. Estonă, 30 în R.S.S. Letonă, 2 în R.S.S. Karelo-Finică și 4 în R.S.S. Moldovenească”. Comunicatul arată, în continuare, că au fost distruse sau avariate 1 670 biserici ortodoxe și 237 romano-catolice, 69 capele, 532 sinagogi și 258 alte clădiri, proprietate a diferitelor organizații cu caracter religios, 189 cluburi și palate ale culturii, 82 000 școli elementare și medii, cu bibliotecile lor, 334 facultăți și 137 institute de învățămînt, însumînd în bibliotecii sute de milioane de cărți.

În românește de Ileana RAUS

DISPARIȚIA NORMANZILOR DIN GROENLANDA

GHENRIH ANOHIN

doctor în istorie

La începutul secolului XVIII, 47 negustori din portul norvegian Bergen, ieșiți de sub tutela Uniunii hanseatice¹, pe cale de dispariție la acea dată, au întemeiat o companie comercială, interesată mai târziu și în valorificarea de produse rezultate din vânatoarea de balene, focă, morse și narvali². Deosebit de rentabil era, în special, comerțul cu fildeşul de morskă și narval.

Din măturii vechi, transmise din generație în generație, negustorii au aflat că, în urmă cu aproximativ 300 ani, fildeşul era adus din Groenlanda, unde trăiau compatrioții de-ai lor — normanzii, emigrați acolo din Norvegia. Un pastor, Hans Egede, a avansat ideea de a se trimite o expediție în Groenlanda, între altele cu scopul de a restabili legăturile comerciale de altădată. Astfel, în anul 1721, câteva corăbii au pornit într-acolo. Dar când, după multe peripeții, negustorii și pastorul au debarcat pe țărmurile insulei, n-au găsit decât ruinele, de mult părăsite, ale fostelor așezări normande. Oamenii, pușini, pe care i-au întâlnit vinind reni, nu erau compatrioți de-ai acestora, ci eschimoși.

Unde dispăruseră vechii locuitori, normanzii? Ce s-a întâmplat cu ei?

Autorul acestui articol, Ghenrih Anohin, doctor în istorie, cercetător științific principal la Institutul de etnografie „Mikluho-Maklai” al Academiei de Științe a U.R.S.S., este specialist în istoria popoarelor scandinave, domeniu în care a elaborat mai multe lucrări. A semnat, singur sau în calitate de coautor, și alte cărți privind civilizația și modul de viață ale unor alte popoare europene, studii de etnografie etc.

¹ Hanseatică, nr. 9/1975.
² Narvali: mamifere cetacee marine, lungi de cea 2 m, cu un canin în formă de lance.

Erik cel Roșu debarcă pe insula de gheață

La sfârșitul primului mileniu al erei noastre, cete de războinici ai mărilor, plecați din Scandinavia cu corăbii cu pinze și visle au navigat de-a lungul țărmurilor Europei, ajungând până în Mediterana, Marea Neagră și Marea Caspică. Ei au fost denumiți vikinki sau normanzi. În cursul unor asemenea incursiuni, normanzii din Danemarca și Norvegia au cotoplit Apusul Franței și o parte din insulele britanice. Cei din Vestul Norvegiei au populat insulele pustii, sau aproape pustii, din Atlanticul de Nord, printre care și Groenlanda.

Istoria colonizării acestei insule de către normanzi a început odată cu călătoria întreprinsă acolo de Erik cel Roșu. În *Saga despre Erik cel Roșu*, păstrată în componența culegerii manuscrise *Hanksbook*, se spune: „Erik cel Roșu era fiul lui Thorvald. Thorvald și Erik au fugit din Jaeren [Norvegia] în Islanda, fiind învinuți de asasinat”... Cînd cei doi au ajuns acolo — ceea ce s-a întîmplat aproximativ pe la anul 970 e.n. — cele mai bune pămînturi erau ocupate, ei fiind nevoiți să se așeze pe niște terenuri aride, în Nord-Vestul insulei. După moartea tatălui său, Erik s-a căsătorit și s-a mutat mai în Sud, destelenind pămînturile din Hanka-dalj. Aici însă a intrat în conflict cu un vecin, Ejubo Saur, pe care l-a ucis. Rudele acestuia „l-au chemat pe Erik, la Jovre, în fața judecării, fiind condamnat la izgonire din Hanka-dalj” — fapt petrecut pe la anul 980. La vreo doi ani după aceea, stabilindu-se pe o insulă în vecinătatea Islandei, Erik, împreună cu ceata lui, s-au încăierat cu alți normanzi, drept care „adunarea obștii l-au pus pe Erik și pe oamenii lui în afara legilor și i-au condamnat la izgonire”. În anii care au urmat, Erik cel Roșu a cutureierat zona din apropierea Groenlandei, unde a acostat și a făcut incursiuni în interiorul insulei. El s-a întors în pragul iernii anului 985 în Islanda. În vara care a urmat a plecat, în fruntea unei flote de 35 corăbii, către Groenlanda. Pe nave erau cîteva sute de oameni — bărbați, femei și copii — precum și animale: vaci, oi, cai, cîini, ca și rezerve de hrană și furaje, unele și arme. Dintre cele 35 corăbii, numai 14 și-au atins ținta; unele s-au scufundat, iar altele s-au întors în Islanda.

Erik a împărțit pămînturile cu însoțitorii săi. El și-a ales pe cele mai bune, construindu-le cu conacul Brattahild, ceea ce înseamnă „Pantă abruptă”. Mai târziu au sosit alte grupuri de normanzi, formîndu-se două mari zone populate: Eystribygd, în Sud-Vestul insulei, la 60°-61,5° latitudine nordică, adică de la Capul Farvel pînă la actuala localitate Frederikshaab, și Vestribygd, mai la Nord, la aproximativ 64,5° latitudine nordică, unde se află azi localitatea Godthaab. Terenurile, deși se găseau în apropierea ghețurilor, erau acoperite cu pășuni foarte bune; pe alocuri creșteau mestecei, arini și brazi. Pe uscat rătăceau turme de reni și urși albi, iar în ma-

re se găseau din belșug morse, foci, narvali și balene. Normanzii groenlandezi au început să se ocupe cu creșterea vitelor, vînatul și pescuitul. Deși pe atunci clima era mai puțin aspră, nu se putea face, totuși, agricultura, cerealele trebuind să fie aduse din Norvegia.

Organizarea socială, existentă în Norvegia pînă la începuturile populării de către normanzi a insulelor din Atlanticul de Nord, s-a păstrat și în Groenlanda. Societatea locală era alcătuită din mari familii patriarhale de stăpînitori de pămînturi. În componența acestor mari familii — în afară de soție și copiii necăsătoriți — intrau și familiile fiilor maturi, precum și cei aflați în stare de dependență și robii.

În Groenlanda nu a existat nici un fel de stat. Mărturiile istorice care atestă că „acolo toți țineau seama de sfatul lui Erik cel Roșu și asta a continuat atît timp cît a fost el în viață” nu înseamnă nicidecum că el ar fi fost șef de stat. Informația arată doar că cel mai experimentat, mai curajos și mai puternic din punct de vedere economic reprezenta o mare autoritate în treburile obștei, ai cărei membri se străduiau să-i urmeze sfaturile.

Normanzii trăiau în condiții naturale aspre. Pentru construirea caselor de locuit și anexelor gospodărești, trebuiau găsite alte terenuri decît pășunile, și așa destul de rare. În acest scop erau incendiate terenurile acoperite de păduri, de copaci pitici. Despre asemenea incendieri stă mărturie stratul compact de cenușă pe locurile fostelor conace, descoperite între anii 1921-1964 de către arheologii danezi. Ca materiale de construcție se foloseau bolovanii de pe țărm, șlefuiți de valuri, trunchiurile de copaci pitici, cît și buștenii aduși de curenți, din Oceanul Înghețat, de pe țărmurile Siberiei, pe coastele Groenlandei. Cu timpul, vechile rezerve de bușteni s-au epuizat și trunchiurile de copaci trebuiau să fie aduse din Norvegia sau din alte părți. Drept combustibil, normanzii utilizau lemnele din păduricile locale și turba. Pentru confecționarea armelor și a inventarului gospodăresc se folosea fierul. Diferitele saga stau mărturie faptului că normanzii veniți din Norvegia și Islanda erau iscusiți în obținerea fierului din minereurile argiloase. Rămîne să se dovedească dacă toți noii veniți îl fabricau pe insulă, deoarece urme de cupțor de topit minereu s-au găsit în numai cîteva gospodării, sau îl aduceau de pe continent. Normanzii groenlandezi aveau mărfuri proprii de schimb: colți de morsk și fildeș de narval, piei de animale marine, unt, brînză și „vadmæl” — o pinză din lînă, țesută în casă.

Înflorire și decadență

Pe la anul 1000, fiul lui Erik cel Roșu, Leif Eriksson — care fusese în slujba regelui norvegian Olaf I Triggvesson (950-1000) — s-a întors în Groenlanda pentru a introduce creștinismul. Mama lui, Tjódhilda, a îmbrăți-

șat imediat noua religie, pe cînd Erik cel Roșu a rămas păgîn. Tjódhildă a înălțat o biserică în apropierea conacului, la Brattahild. Mai tirziu, numărul lăcașurilor de cult a crescut, așa încît, în anul 1124, regele norvegian Sigurd Jorsalfar a permis normanzilor groenlandezi să aibă un episcop propriu. În acest timp s-au intensificat legăturile Groenlandei cu Europa, datorită și contactelor dintre episcopii de aici cu papa. Pe un cîmp din apropiere de Gardar, pe malul Einarfjordului, au fost construite o catedrală și o mare curte episcopală. Biserica a acaparat multe din pămînturile familiilor scăpătate, membrii acestora găsindu-și adăpost în două mănăstiri.

În anul 1152, biserica groenlandeză a intrat în subordinea episcopului norvegian din Trondhejm; în anul 1261, sub regele Haakon IV (1217-1263), Groenlanda a devenit posesiunea de peste mare a Norvegiei. Nu s-a păstrat nici un document scris care să stea mărturie despre condițiile acestei anexiuni. Se poate presupune însă că normanzii groenlandezi au cerut regelui norvegian, care solicitase să i se plătească un tribut, să le trimită în fiecare an cîte o corabie cu mărfuri în schimbul produselor locale. Din puținele mărturii scrise, datînd din secolele XII-XIV, cît și din faptul că printre ruinele așezărilor normanzilor groenlandezi arheologii nu au descoperit nici o monedă, reiese că schimbul se făcea sub formă de troc.

După cît se pare, viața economică a insulei a atins cea mai mare înflorire în sec. XII-XIII. În jurul anului 1300, în Groenlanda existau 280 curți (reședințe ale marilor familii patriarhale) din care 190 în Eystribygd și 90 în Vestribygd; Eystribygdul avea, de asemenea, 12 biserici. Oamenii de știință apreciază că, la acea dată, numărul total al

locuitorilor din Groenlanda era de 3 000-5 000 oameni.

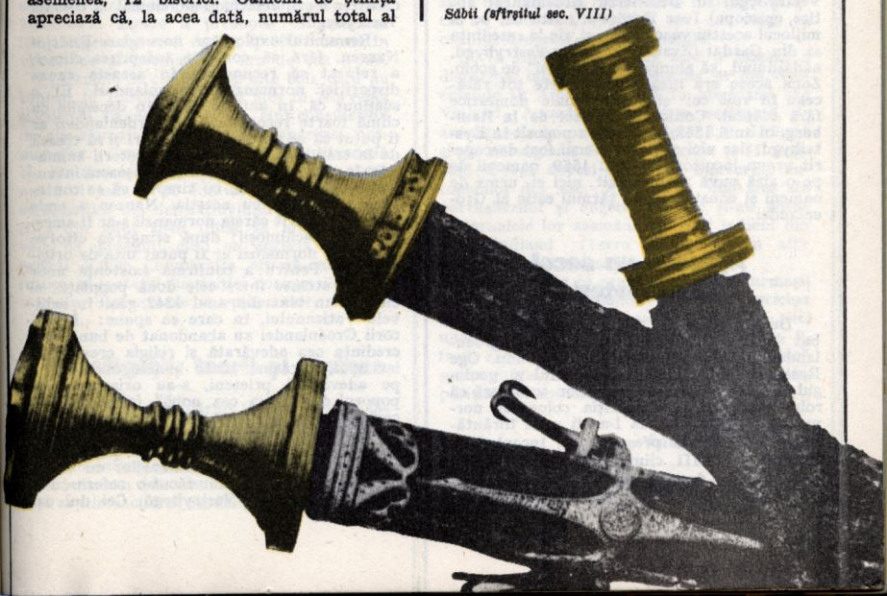
În secolul XIV, comerțul din Nordul Europei a intrat în mîinile Uniunii hanseatice, care, în anul 1344, a refuzat să mai facă negoț cu Groenlanda. În locul colților de morskă și al fildeșului de narval din insulă, negustorii hanseatici vindeau fildeșul de elefant, adus în Europa din India, de comercianții arabi și italieni. Blănurile groenlandeze au fost înlocuite cu cele provenite din Rusia; în locul „vadmelui” se vindeau țesături de lînă engleze și daneze mai ieftine. Legătura cu Groenlanda s-a întrerupt aproape complet; în documentele din sec. XV se întîlnesc ecouri foarte vagi ale evenimentelor de pe insula de gheață.

La sfîrșitul sec. XIV, Norvegia, care stăpînea Groenlanda, a intrat în subordonarea Danemarckii, în cadrul Uniunii danezo-suedezo-norvegice [Uniunea de la Kalmar — 1397]¹. Regii uniunii au impus și Norvegiei principiul danez privind interzicerea legăturilor cu posesiunile din Feroe, Islanda și Groenlanda. De aceea, aceasta din urmă a rămas complet izolată. În plus, luptele pentru putere din interiorul Uniunii și epidemiile care bîntuiau acolo distrăgeau atenția monarhilor de la îndepărtata lor colonie. Atunci cînd, în timpul domniei regelui Magnus III Eriksson (1319-1371), au ajuns în Norvegia zvonuri alarmante despre atacul eschimoșilor asupra normanzilor groenlandezi, se pare că monarhul ar fi încercat să întreprin-

¹ Magazin istoric, nr. 1/1977.

În p. 41: mărturie ale artei normande; colter de aur din sec. V (detaliu)

Săbii (sfîrșitul sec. VIII)

dă o expediție de salvare a supușilor săi. Dar nu se știe dacă această expediție a avut, într-adevăr, loc.

O sursă istorică ne face cunoscut că, în anul 1382, a sosit în Norvegia o corabie care trecuse prin Groenlanda; echipajul ar fi adus „noutatea” că episcopul groenlandez Alv murise cu 6 ani în urmă. Un alt document ne informează că, în anul 1406, o altă navă a pornit din Norvegia spre Islanda și Groenlanda. Echipajul a participat la o nuntă în Hvalþöe, zona Eystribygd, unde mai exista — deși pustie — curtea episcopului. Corabia a adus aceste vești de abia peste 4 ani. După 1410 nu există, în general, nici un fel de mărturii scrise despre sosirea unor corăbii în și din Groenlanda.

Rupți de lume, normanzii groenlandezi au rămas în voia soartei. De unde ar fi putut obține ei lemnul, fierul, cerealele de care aveau nevoie? Poate numai din America, descoperită de Leif Eriksson în jurul anului 1000, și care acostase pe malurile Helhielandei (Țara Pietrelor Plate), Marklandei (Țara Pădurilor) și Vinlandei (Țara Pășunilor sau Țara Strugurilor). În legătură cu această descoperire a continentului american, analele islandeze pe anul 1121 menționează, doar, că episcopul Erik Upsj (?) a pornit pe mare, din Groenlanda, pentru a vizita Vinlanda. În anul 1342, cronicarul islandez Gisle Oddson notează în însemnările sale că locuitorii Groenlandei „au adresat o rugămintă oamenilor din Vinlanda”. Cinci ani mai târziu, același cronicar menționează că, în Islanda, a sosit o corabie încărcată cu lemn din Marklandă.

Încă din sec. XIV, avem o mărturie directă despre dispariția localităților din zona Vestribygd. În **Descrierea Groenlandei antice**, episcopul Ivar Bordsson arată că, pe la mijlocul acestui veac, a plecat, de la reședința sa din Gardar (Eystribygd), spre Vestribygd, nădăjduind „să alunge pe eschimoși” de acolo. Zona aceea era însă pustie; peste tot rățaceau în voie cai și alte animale domestice fără stăpîni. Conform **Cronicei de la Hamburg**, în anul 1542, o corabie a poposit în Eystribygd, dar nici acolo nu a mai fost descoperit vreun locuitor. În anul 1559, oamenii de pe o altă navă nu au găsit, nici ei, urme de oameni și construcții pe țărmul estic al Groenlandei.

Aproape un secol de dezbateri...

De mai bine de 80 ani, specialiștii dezbătau cauzele dispariției normanzilor groenlandezi. Arheologii danezi P. Nöplunn, Oge Rassel și Daniel Brjunn, geograful și geologul islandez Sigurdur Torarjónson consideră că rolul principal în dispariția coloniilor normande din Groenlanda l-ar fi avut înrăutățirea climatei. Ei au presupus că, începînd cu sfîrșitul sec. XIII, clima, destul de blîndă în sec. X-XI, a devenit din ce în ce mai aspră și a atins cote critice, greu de suportat, în

sec. XIV-XV. Limita zonelor cu vegetație s-a îngustat, pășunile s-au uscat; peste ele și peste așezările omenești au început să înaiteze ghețarii, iar blocurile compacte de gheață de pe mare au blocat țărmurile, împiedînd navigația.

Americanul Martin Spence, studiînd modificările ciclice ale climatei Terrei, a stabilit că, după cea mai caldă perioadă de vreme din era noastră, între anii 600 și 700, răcirea cea mai mare a avut loc aproximativ în anul 1433. Sursele istorice notează că în acel an, de pildă la Paris, a fost o iarnă atît de grea, încît lupii din pădurile Boulogne au ajuns pe străzile orașului. În Islanda, în sec. XIV-XV s-au înregistrat cîtiva ani deosebit de grei pentru agricultură, determinați de răcirea vremii, ceea ce a avut drept rezultat decimarea vitelor. Astfel, dacă în anul 1483 în Islanda se numărau 233 000 oi, peste un an, după o iarnă și o primăvară deosebit de reci, au rămas numai 42 000.

O ipoteză originală aparține geobotanistului danez Johannes Iversen. Considerînd că nu a fost vorba de o răcire catastrofală a climatei, el susține că, totuși, clima s-a schimbat. Verile au devenit uscate, ceea ce a favorizat o invazie nemaiîntîlnită în insectelor dăunătoare ierbi; acestea au distrus stratul vegetal, făcînd să dispară atît hrana pentru vite, cît și vitele înseși. De aceea, conchide Iversen, normanzii au fost nevoiți să se mute din părțile interioare ale fiordurilor spre țărmurile mării și să se ocupe cu vînatul maritim. Dar, aici, ei au fost exterminați de eschimoșii veniți din Nord. Cu toate că ipoteza lui Iversen pare să fi fost confirmată de găsirea în pămînt a unor straturi de resturi ale larvelor dăunătorilor, aceste descoperiri au un caracter local, referindu-se numai la colonia Vestribygd.

Renumitul explorator norvegian Fridtjof Nansen, fără să conteste înăsprirea climatei, a refuzat să recunoască în aceasta cauza dispariției normanzilor groenlandezi. El a susținut că, în anii, și chiar în deceniile cu climă foarte rece, normanzii groenlandezi ar fi putut să se apropie de țărmuri și să treacă de la tradiționala ocupație a creșterii animalelor la vînatul maritim, să-și însușească inventarul eschimoșilor și, cu timpul, să se contopească complet cu aceștia. Nansen a emis ipoteza potrivit căreia normanzii s-ar fi amestecat cu eschimoșii; după stingerea cîtorva generații, normanzii ar fi putut uita de originile lor. Pentru a confirma existența unor legături strînse între cele două populații, el citează un text din anul 1342, găsit în arhivele Vaticanului, în care se spune: „Locuitorii Groenlandei au abandonat de bună voie credința cea adevărată și religia creștinilor, iar apoi, părăsind toate bunele obiceiuri și pe adevărații prieteni, s-au orientat spre poporul din lumea cea nouă” (adică, talmăcește Nansen, „evident spre eschimoși”).

Alți cercetători, italienul C. Gini și norvegianul H. Ingstad, au sprijinit și ei ideea posibilității contopirii normanzilor cu eschimoșii. E drept, ei au făcut-o referindu-se numai la regiunea Vestribygd. Cei doi oa-

meni de știință afirmă că într-o regiune atât de aspră, bărbații — în lupta pentru existență — au dispărut mai repede decât femeile. La un moment dat, acestea au ajuns să formeze majoritatea considerabilă și, în ultimă instanță (prin anul 1342, anul menționat și în textul citat de Nansen), „fiind amenințate să rămână fără soți”, s-au unit cu eschimoșii. Savantul danez T. Mathiassen a combătut, în anul 1935, această teză pe motiv că nu este confirmată de cercetările antropologice. Ingstad și-a susținut însă în continuare părerea, motivând că, în profilul antropologic al eschimoșilor n-au apărut modificări, deoarece numărul femeilor normande a fost destul de redus.

Alte ipoteze pun dispariția normanzilor pe seama ciocnirilor armate cu eschimoșii, mult mai numeroși. Spre o asemenea concluzie înclină doi misionari — norvegianul Hans Egede (care a inițiat călătoria în Groenlanda în sec. XVIII), și danezul H.H. Istergor (sec. XIX), cit și savantul T. Mathiassen. Nansen a negat însă posibilitatea exterminării normanzilor de către eschimoși, deoarece — a susținut el — principala caracteristică a acestora din urmă este dragostea de oameni, de pace. Dar, în prezent, și scandinavii sînt la fel. Ceea ce nu se putea spune în epoca vikinilor. Partizanii teoriei exterminării normanzilor de către eschimoși consideră că Vestrybygdul a fost distrus la începutul celei de-a doua jumătăți a sec. XIV. Arheologii au dovedit că, în sec. XIV — probabil, datorită răcirii climatei — a avut loc o mutare în masă a eschimoșilor, de-a lungul țărmului, spre Sud. Misionarul Egede a presupus că numărul lor atingea, în acea epocă, 30 000 oameni, în vreme ce al normanzilor era de cca 3 000.

Epidemiile de ciumă și de alte boli, care au bîntuit în Europa, dar mai ales în Norvegia și Islanda, în sec. XIV și XV, sînt considerate de alți savanți drept cauza dispariției normanzilor. Canadianul de origine islandeză N. Stefanson a comparat, în anul 1906, numărul mic — 30 indivizi — al urmașilor eschimoșilor din delta fluviului Mackenzie cu cifra din anul 1848 (pînă să ajungă acolo valul de epidemii), cînd se aprecia că ar fi existat 2 000. Comparația afirmă caracterul realist al ipotezei dispariției normanzilor groenlandezi ca urmare a epidemiilor.

...Investigații, teorii și ipoteze

Discuții aprinse a stîrnit ipoteza antropologicului danez Fr. H.H. Hansen privind degenerarea fizică și psihică a normanzilor groenlandezi sub influența diferiților factori nefavorabili care au intervenit aici la un moment dat: asprirea climatei, sărăcia alimentației, din

care au decurs anumite boli caracteristice. La baza concluziilor lui Hansen, date publicității în anul 1924, stă studiarea a 25 schelete, cu îmbrăcămintea bine conservată. Scheletele au fost găsite în timpul săpăturilor arheologice din 1921, în curtea bisericii din Herjolfsnes, la 50 km Vest de Capul Farvel.

Îmbrăcămintea purtată de acești indivizi a permis datarea epocii în care au trăit: veșmintele aveau croiala corespunzătoare modelului europene din a doua jumătate a sec. XIV. Cel mai mult au atras atenția pălăriile bărbătești înalte, asemenea model fiind întâlnit frecvent în tablourile pictorilor olandezi din a doua jumătate a sec. XV: Dietrick Bonts (1415-1475), Hans Memling (aproximativ 1433-1494), Gerard David (aproximativ 1460-1523). De aici, savantul a tras concluzia că normanzii — ori măcar cei din această parte din extremul Sud al coloniei Eystribygð — au trăit pînă în jurul anului 1500.

În ultima vreme au fost găsite schelete omenești și în alte părți ale coloniilor Eystribygð și Vestrybygð. Băzindu-se pe descoperirile din 1964, în Eystribygð, în special în curtea bisericii din Brattahlíð, antropologii danezi C. Fischer-Møller și Urgan B. Urgenson, afirmă că la acești indivizi nu se poate vorbi despre o degenerare fizică sau psihică. Într-adevăr, înălțimea medie a bărbaților găsiți în mormintele din cimitirul din Brattahlíð este destul de mare — 174 cm. Datele obținute aici nu pot însă contrazice deducțiile lui Hansen privind degenerarea normanzilor din regiunea Herjolfsnes deoarece aceștia au trăit încă 400-500 ani de viață în condiții deosebit de nefavorabile.

Și, în sfîrșit, mai există încă o ipoteză a dispariției normanzilor: plecarea lor din Groenlanda în America, adică, în Markland sau Vinland. Această teorie este susținută de americanul de origine suedeză I.P. Holand și de norvegienii E. Chr. Turnoe și H. Ingstad. Drept dovezi ei invocă mărturiile europenilor din sec. XVI-XVII, mai ales ale portughezilor și englezilor, care și-au notat în jurnalele lor asemănarea unor indieni din Newfoundland (Terra Nova) și din alte zone din Estul Canadei cu europenii.

Și, totuși, din ce cauză au dispărut urmașii vikingilor în Groenlanda? Poate din pricina tuturor factorilor enumerați mai sus. Nici una dintre ipotezele prezentate nu poate fi, încă, exclusă. Știința mai are nevoie de încă multe fapte pentru a elucida problema dispariției normanzilor groenlandezi.

**În românește de
Valentina POPOVICI**

(Articol primit prin Agenția de presă sovietică „Novosti”).

ECATERINA VARGA — șapte ani printre moși

Dr. CONSTANTIN UCRAIN

În preajma anului revoluționar 1848, amintirea marii răscoale — condusă de Horea, Cloșca și Crișan era încă proaspătă în memoria țăranilor moși de pe văile Arieșului, Crișului, Someșului și Mureșului. Printre cei în inimile cărora, în deceniul al patrulea al veacului XIX, această amintire dăinuia se afla și Ecaterina Varga, „Doamna moșilor”, cum avea să

fie supranumită. Episoadele eroice, încălărările singeroase dintre iobagi și oștile feudalilor, în timpul răscoalei lui Horea, momente ce-i fuseseră povestite de martori oculari ai evenimentelor, produsese o impresie adâncă asupra ei. Horea reprezenta întruchiparea marelui luptător întru binele iobagilor, întru apărarea drepturilor și libertăților lor.

La Bucium, între români

Despre Ecaterina Varga se cunosc puține date biografice. S-a născut la 22 august 1802, în comuna Hălmeag, din districtul săsesc Cohalm (Rupea), o comună locuită în mare parte de unguri de religie evanghelică, de mici proprietari, cu 5 pînă la 30 iugăre de pământ. Părinții ei, Ștefan Varga și Ecaterina Rosondai, erau urmași unor vechi familii maghiare din Hălmeag. Aparținea, potrivit opiniilor unor autori, acelei nobilimi ce își cultiva singură mica pro-

prietate. Alți cercetători susțin că Ecaterina provenea dintr-o familie maghiară săracă de țărani liberi. Alături de ceilalți frați ai ei, a rămas orfană, cunoscînd din copilărie o viață grea. „Pierzînd ocrotirea brațelor iubiților mei părinți la o vîrstă încă fragedă, am ajuns să măntînc plinea amară a orfanului și am fost aruncată în toate părțile de valurile mizeriei, pe marea furtunoasă a vieții”, avea să noteze în însemnările sale de mai tîrziu. S-a căsătorit de foarte tînăr cu un ungur din partea locului, pe nume Kelemen. După moartea soțului, a cultivat puținul pământ care i-a rămas cu cîneapă,

vînzînd-o frînghierilor sași de la Brașov. Aceștia au refuzat să-i plătească suma de 631 florini, pe care i-o datorau, și Ecaterina i-a dat în judecată. Cum procesul în fața instanțelor brașovene se tîrăgăna, ea a plecat în vara anului 1839 la Viena, unde a înaintat Curții imperiale mai multe plîngeri, toate rămase fără nici un rezultat. În vara lui 1840 a plecat din nou în capitala habsburgică, unde a stat cinci săptămîni, în speranța că își va salva mica gospodărie. Justiția imperială nu i-a făcut însă dreptate. Se pare că, în acest moment greu, Ecaterina Varga s-a înclinat cu țăranii mineri din

Bucium, care, și ei, își căutau dreptatea la „bunul împărat”. Solicitată să-i ajute în demersurile pe lângă autorități, Ecaterina le-a redactat cererile, i-a îndrumat, le-a sprijinit cauza. În același an, ea s-a mutat în satul lor, Bucium, sat împrăștiat pe o lungime de 16 km, în inima Apusenilor, cu populație românească.

Aceste succinte date biografice sînt culese din lucrarea istoricului maghiar Tóth Zoltán, *Mișcările jărănești din Munții Apuseni pînă la 1848*, și din cea a dr. I. Bogdan, *Caterina Varga*.

Salvată de țărani

În perioada următoare, a anilor 1840-1847, Ecaterina Varga a cucerit satele și cătunele Munților Apuseni, cunoscînd îndeaproape suferințele celor obidiți. La 14 ianuarie 1841, după șase luni de la stabilirea la Bucium, ea adresa împăratului un memoriu, în numele moșilor din această comună, din Cărpiniș și din Abrud, în care arăta: „Sînt de neîndurat asupririle care ne apasă și neîncetatele stoarceri de bani... Implorăm milosîrdia Majestății Voastre să numească pentru cercetarea plîngerilor noastre o comisie nepărtinitoare care ... să ne repună în vechile noastre privilegii, să ne apere de pedepse truștii nedrepte, de jecmăneli, de robota îndoită”. Au urmat alte petiții, scrise pe un ton tot mai ferm, prin care moșii cereau respectarea vechilor lor drepturi. Funcționarii imperiali au constatat că în fruntea sătenilor se afla o femeie. Cunoscutîndu-le mai bine necazurile și suferințele, Ecaterina Varga a început să-și dea seama că drepturile moșilor nu vor putea fi cîștigate decît prin mobilizarea forțelor populare împotriva tiraniei habsburgice, împotriva nobililor unguri reacționari.

La 3 octombrie 1842, Adam Ujvári, unul dintre slujbașii domeniului fiscal, raporta vice-comitelui: „Este evident că sub numele Ecaterinei Varga se ascunde cineva care ... va agita pe petiționarii pînă cînd va izbucni un pîrjol și mai primejdios decît primul [răscoala lui Horea].”

Și, într-adevăr, la 6 mai 1843, în timp ce oamenii administrației de stat plantau pomi pe un teren expropriat de la locuitorii satului Bucium, Ecaterina, în fruntea a 50-60 iobagi înarmați cu furci, securi, topoare a alungat oamenii administrației, distrugînd puieții. Autoritățile au încercat în cîteva rînduri să o aresteze pe conducătoarea moșilor. Dar de fiecare dată ea a fost apărută de către țărani, de o gardă organizată. Într-un raport din 5 iulie 1844, înaintat comitelui de Alba, organele locale arătau: „Numita femeie șade actualmente mai mult în unele localități ale comitatelor Hunedoara și Turda, vecine cu domeniul de mijloc [Alba] și cu domeniul Cîmpeni [de Sus], de unde numai foarte rar dă pe la Bucium, pe la vreo casă de pădurean, schimbindu-și mereu gazda și stînd ascunsă ... Mai multe iscoade ale ei stau la pîndă, la o anumită distanță în jurul casei unde e găzduită și, îndată ce zărește pe cineva care le strînește bănuiala, îi dau de știre și o ascund în adîncul pădurii. De aceea prinderea ei e foarte grea. Am aranjat spioni cu plată care, îndată ce Ecaterina Varga va sosi, vor da de știre caporalului din Cîmpeni și acesta va merge la fața locului cu mai mulți oameni, ca s-o prindă, și s-o ducă la Aiud. În afară de aceasta, am pus în vedere domnului jude nobiliar de pe domeniul Zlatei, el fiind mai aproape, ca să facă tot ce-i stă în putință pentru a o prinde”.

La 26 august, același an, s-a emis un mandat de arestare care îi dădea semnalmente: „Înălțime mijlocie, păr negru, fața rumenă, ochi negri, vorbește românește, ungurește și nemțește, în ultimele două limbi știe să scrie, își schimbă ținuta, uneori este îmbrăcată în straie frumoase, cu ciorapi, umblă pe jos sau călare”. Dar, ocrotită de țărani, Ecaterina a scăpat de toate capcanele întinse de autorități, timp de peste doi ani.

Din nou la Viena

La 28 februarie 1844, guberniul a emis o hotărîre cu mai multe puncte, dintre care al treilea „era împotriva legii și împotriva obiceiului împămin-

tenit aici de secole”, cum l-au calificat nemulțumiții moșii. La scurt timp, Ecaterina Varga a trimis unui arendaș din Abrud, Mikeș Szakacs, o scrisoare prin care l-a avertizat să facă tot posibilul pentru a determina administrația de la Abrud să anuleze această hotărîre, deoarece, în caz contrar, se va întîmpla o mare nenorocire. În același an, la 9 martie, la Abrud-sat, vorbindu-le țăranilor care ieșeau din biserică despre drepturile lor, ea le-a arătat că pădurile le aparțin lor, nu sînt ale autorităților, că ei trebuie să și le gospodărească așa cum cred. După „instigările” de la Abrud, un funcționar imperial aprecia: „Scopul ei imediat este ... instigare a satelor amintite împotriva fiscului, ca stăpîn de moșie”.

Ecaterina îi îndemna pe țărani să se opună funcționarilor imperiali care pretindeau taxe pentru vitele ce pășteau în păduri. Referindu-se la acest fapt, organele imperiale arătau, într-un raport, că locuitorii celor trei comune „nimicesc ordinea și supunerea datorate autorităților și reprezentanților lor, de unde se poate vedea limpede că puterea Ecaterinei crește în fiecare zi ... Despre supunere nici nu se mai poate vorbi, ordinea s-a stricat”. Țăranii din Bucium și Abrud-sat au ținut, sub conducerea Ecaterinei, o adunare în care s-a hotărît să se retragă judei sătesc gestiunea banilor strîniși din dări și s-o încredințeze unor oameni ai lor. Apoi ea a pătuns cu 50 țărani înarmați, cu ciomege și topoare, în curtea vicejudeiului din Bucium, care îi jecmănea. Acesta a scăpat de mînia lor numai prin fugă. Învinuind-o de cele petrecute, visteria arăta într-un raport: „Această femeie ... dă sfaturi dintre cele mai periculoase iobagilor”.

Nerezolvarea celor cerute a determinat-o pe Ecaterina să plece la Viena în septembrie 1846, pentru a susține revendicările țăranilor. Ea a parcurs drumul lung pînă în capitala imperiului și, după mari stăruințe, a reușit să depună la Cancelaria imperială o petiție. Afîind de prezența ei la Viena, la 22 octombrie 1846, cancelarul aulic Samuil Josika scria

ministrului de Interne austriac să o determine să nu se mai întoarcă în Transilvania. Dar, la sfârșitul toamnei, Ecaterina se afla din nou în mijlocul țărănilor din Bucium.

În celula lui Horea

La 6 ianuarie 1847, Ecaterina Varga a fost arestată și dusă mai întâi la Zlatna, iar la 20 ianuarie la Aiud. Cîteva zile mai târziu, Iosif Teleki, guvernatorul Transilvaniei, dădea dispoziții pentru trimiterea ei în judecată, recomandînd autorităților să fie ținută sub pază severă și să i se interzică orice contact cu cei din afară.

Pentru mai multă siguranță, luptătoarea maghiară a fost transferată în închisoarea cetății Alba Iulia, unde a ocupat celula în care, cu șase decenii în urmă, își trăiseră calvarul ultimelor zile Horea și Cloșca. În temniță, Ecaterina și-a notat cîteva gânduri despre eroul îndrăgît: „Ochiul de temniță în care m-au închis e același în care a zăcut apri-gul Horea. Temnicerul meu n-a apucat vremurile acelea, dar tatăl lui, de la care a moștenit slujba, i-a povestit cum l-au adus în fiare și cum a plecat iobagul din Albac spre moarte, dîr și nelpăcat, fără un strop de lacrimă în ochii lui, care ardeau ca focul

... Privesc alături de mine, în umbră, lucrurile care mă înconjură. Sînt poate aceleași pe care el însuși le-a privit. În strachina aceasta i-a adus gdele fiertura amară a cîinei lui cea din urmă. Din ulciurul acesta au sorbit buzele lui arse de setea de dreptate. De acest perete umed și-a rezemat fruntea lui înfierbîntată. Aceste lanțuri i-au însoțit pașii în drumul spre locul unde a fost dat morții în groaznice chinuri. Am îngemănecat și am sîrutat pămîntul pe care au călcat trîdtele lui picioare. Pînă la o vreme, el a umblat, ca și mine, în căutarea dreptății. Iartă-mă, sfîntă umbră, că îndrăznesc să mă măsoar cu tine”.

La 14 decembrie 1850, după aproape trei ani de detenție, tribunalul provizoriu de la Alba Iulia a pronunțat sen-

tința: trei luni închisoare și suportarea cheltuielilor de judecată, pentru delictul că „a atentat la securitatea și orînduirea publică, pentru instigare a iobagilor împotriva stăpînilor de moși”. Tribunalul hotără, totodată, să fie îndepărtată de pe teritoriul Transilvaniei.

În anul următor, la 10 februarie 1851, Tribunalul Superior din Sibiu a anunțat sentința definitivă, declarîndu-se de acord cu pedeapsa dată, cu excepția alungării din Transilvania. „Faptul că a instigat pe iobagi împotriva autorităților — se arată în motivarea sentinței — declarînd public că vicecomitele, primjudele și judele nobiliar sînt escroci, hoți, tîlhari, precum și acela că, în diferite ocazii, dar mai ales prin cuvîntările ținute în fața bisericilor, i-a ațîțat pe iobagi să nu se supună poruncilor funcționarilor și să-i alunge din sat cu furcile de fier constituie, potrivit codului penal austriac, partea a doua, articolul 7, delictul de instigare împotriva ordinii publice, astfel că merită pedeapsa aplicată de tribunalul provizoriu din Alba Iulia”. Eliberată la începutul primăverii 1851, luptătoarea s-a retras în fosta ei comună, unde a și murit, se pare, în 1858.

Ecaterina Varga face parte din rîndurile acelor luptători maghiari care au înțeles că suferințele țărănilor români sînt aceleași cu ale țărănilor unguri, că țărani din Transilvania sînt frați, legați de aceeași soartă, că numai luptînd împreună, umăr la umăr, vor putea ajunge la bună stare și libertate. Așa cum spunea *Gazeta de Transilvania*, în numărul 80 din 1848: „Românii nu urăsc pe maghiari, ci numai pe tirani, care nu sînt numai maghiari, ci și români și feluri de corcitură; urăsc numai pe partida teroristică, furiată, o urăsc din tot sufletul, iar pe alții nu. Sătenii maghiari încă țin cu românii, o știți bine... Sătenii împreună robiseră din veacuri; să trăiască ca frații; să departe [îndepărteze] pe orice amăgitori.”

De pe aceste poziții a luptat și Ecaterina Varga pentru dreptatea celor asupriți.

ISTORIE ÎN CĂRȚILE UNEI VECHE BIBLIOTECI

(Urmare din p. 32)

torie Magazine. 2-ème guerre mondiale — are o importanță capitală: poarta Europei Centrale a fost deschisă trupelor sovietice, cărora România le va aduce în sprijin 365 000 luptători... De la 23 pînă la 31 august, armata română a provocat inamicului pierderi care se ridică la peste 5 000 morți și 56 000 prizonieri, între care 14 generali și 1 224 ofițeri”.

Referindu-se la consecințele aceluiași eveniment, istoricul vest-german Hans Kissel scrie în studiul *Die Katastrophe in Rumänien, 1944*, apărut la Darmstadt, în 1964: „Lucru unic este faptul că, în România, doar în cîteva zile, nu mai dintre marile unități germane ale Grupului de armate Ucraina de Sud au fost nimicite aproape în întregime 5 comandamente de corp de armată cu 19 divizii de infanterie, o divizie blindată și o divizie de grenadieri blindată... Amploarea și consecințele militare și politice ale acestei înfrîngerii germane n-au fost mai puțin grave decît cele ale bătăliei de la Stalingrad”.

În fondurile bibliotecii se păstrează și o seamă de colecții de ziare și de reviste din sec. XIX: *Magazinul istoric pentru Dacia*, un exemplar care, pare-se, i-a aparținut lui Dimitrie Bolintineanu, cel ce a moștenit biblioteca lui Nicolae Bălcescu.

Conservînd cu pietate fondul vechi de carte, completat prin donații și achiziții, prin schimbul internațional cu instituții militare similare din 27 țări, Biblioteca Centrală a Ministerului Apărării Naționale se îmbogățește continuu astăzi. Dacă, în 1860, la înființare, ea nu deținea nici 2 000 titluri, acum numărul lor s-a ridicat la 100 000, iar cel al volumelor la 200 000. Alături de alte biblioteci din țară, această veche instituție militară de cultură își aduce contribuția la informarea, la documentarea și ridicarea nivelului de cultură al masei de cititori însetați de lectură, în care istoria militară a patriei ocupă un loc de seamă.

JAPONIA ÎNTRE ȘOGUN ȘI ÎMPĂRAT

SUZUKI MANABU

Tînărul japonez Suzuki Manabu își pregătește lucrarea de doctorat cu tema Formarea statului național român. Nu de mult, aflîndu-se la București, a prezentat spre publicare revistei noastre un articol redactat în limba română, în care evocă o perioadă îndepărtată din istoria „Tării Răsăritului de Soare”¹.

Timp de aproape opt sute de ani (secolele XII-XIX), în Japonia a funcționat un sistem de conducere cu două capete: șogunul, care exercita, de fapt, puterea în stat, și împăratul, avînd doar rolul de suveran nominal.

Luptele interne dintre puternicii seniori feudali au culminat cu bătălia navală de la Dan-no-ura (1185) unde Yoritomo, în imaginea alăturată, a învins familiile rivale; el și-a stabilit sediul la Kamakura (oraș situat la 20 km de Yokohama), obținînd titlul de sei-itai-șogun (generalisim) și instaurînd, astfel, o nouă instituție, aceea a șogunatului. Yoritomo a numit drept cirmuitoari ai provinciilor din jurul Kamakurei pe foștii săi camarazi de arme, exercitînd, cu ajutorul lor o adevărată dictatură militară.

Mașina imperială merge în gol

Yoritomo nu a determinat însă prăbușirea regimului imperial, care a continuat, formal, să dăinuiască. În timp ce Kamakura devenise un centru al puterii politice și militare, împăratul cu întreaga curte și consilierii săi își aveau capitala la Kyoto, aflat la o depărtare de aproape 500 km.

Amenințată de două invazii succesive ale mongolilor (1274, 1281), independența Japoniei a fost apărută cu prețul unor

¹ Magazin istorie, nr. 3/1978.

mari sacrificii. Coastele vestice ale arhipelagului au fost fortificate, ceea ce a necesitat un efort financiar deosebit din partea șogunatului. Pe de altă parte, daimyoi din Sud-Estul țării manifestau veleități de independență. Criza a fost declanșată în 1338, de un nou venit, Ashikaga Takauji, care, instalându-se la Kyoto și proclamându-se șogun, a inaugurat perioada numită Muromaci (1338-1573), după numele provinciei în care se afla noua capitală a șogunilor. Ca și Yoritomo, Takauji a acceptat prezența simbolică a împăratului, multumindu-se doar să-l înlocuiască pe Go-Daigo, împăratul legitim, cu unul din rivalii acestuia, supravegheat îndeaproape de rudele lui Takauji.

În ciuda disensiunilor interne și a fărîmării feudale, menținută prin întărirea continuă a puterii daimyoiilor, în perioada Muromaci au avut loc și fenomene de progres: numărul marilor neguțatori a sporit, ca și acela al înlesnirilor de schimburi comerciale, al cămătarilor, sau al antreprenorilor de transport, toți laolaltă constituind primele elemente ale unei burghezii orășenești. Deși neînregistrați cu calități de conducători, Ashikaga s-au menținut la putere pînă în 1573. După această dată, trei războinici de origine modestă au reușit să reunifice Japonia, făcînd-o să intre într-o nouă fază a istoriei ei: Oda Nobunaga a izbutit să ia conducerea, cucerind orașul Kyoto și provinciile centrale. Construind drumuri și încurajînd comerțul și-a asigurat sprijinul maselor; dar, în 1582, a căzut victima unui complot pus la cale de unul din generali săi. Fiu de țaran, Hideyoshi, și el fost general, l-a alungat pe uzurpator, dînd toate drepturile nepotului lui Nobunaga, un copil în vîrstă de doi ani. Nemulțumit, fiul lui Nobunaga a organizat o răscoală pentru a-și recăpăta titlul, dar, în 1583, a fost învins de Hideyoshi, care și-a continuat politica de unificare a Japoniei prin aducerea tuturor provinciilor sub puterea sa. În 1590, întreaga Japonie, de la Kyushu, în

Vest, pînă la Tohoku în Est era controlată de el. Din partea împăratului, ca răsplată pentru protecția acordată, el a primit rangul cel mai înalt, acela de regent. Cariera lui s-a sfîrșit cu o aventură dezastruoasă pentru armata niponă: încercarea, nereușită, de a cucerii Coreea (1598). Cel de-al treilea, Tokugawa Iyeyasu, aparținea micii nobilimii provinciale. După ce, în 1603, a primit titlul de sei-itai-șogun, și-a întemeiat capitala la Edo (actualul Tokio). El a desăvîrșit unificarea Japoniei zdrobind, în bătălia dela Sekigahara (1600) rezistența daimyoiilor și obligîndu-i să-i recunoască autoritatea. Casa Tokugawa, care a dat și numele epocii următoare (1600-1868) avea să guverneze Japonia aproape trei secole.

Pentru țărani... doar apă

În vremea aceea, clasele care alcătuiau societatea niponă erau următoarele: *shisamuraii*; *nou-țărănimea* agricolă; *hoo-mesterii*; *shio-negustorii*. Cele mai de jos categorii erau *eta*, din care făceau parte pielarii și călăii și *hinin* care cuprindea artiștii de teatru și paznicii de închisori. Spre deosebire de cei din *eta* care nu aveau dreptul să-și părăsească clasa, pentru cei din *hinin* exista posibilitatea de a pătrunde în cele superioare. Pentru membrii amîndurora era prevăzută interdicția de a locui în apropierea celorlalte categorii sociale.

La rîndul lor, marii proprietari de pămînturi — daimyoi erau împărțiți în mai multe categorii: 1) *hudai* — vasał dinainte de bătălia dela Sekigahara, 2) *tozama* — vasał după Sekigahara, 3) *shinpan* — rudele familiei Tokugawa și 4) *gosanke* — cele mai apropiate trei familii ale șogunului, avînd dreptul de a-i alege urmașul.

În perioada imediat următoare întemeierii șogunatului, problemele erau rezolvate direct de către șogun. Cu timpul însă a fost creat un aparat de conducere, denumit *Bakufu*,

compus din șogun și cabinetul miniștrilor săi, din care făceau parte *tairo* — marele consilier, trei *roojium* și cinci *wakado-shyori*.

Toată această piramidă socială se sprijinea pe clasa țărănilor, producătorii de alimente.

O serie de precepte, transmise din tată în fiu, unele codificate ca legi, alcătuiau o adevărată știință a exploatarei țărănilor. Unele din aceste „învățăturii” sunau astfel: „Țăranii sînt baza lumii (societății). Pentru a-i domina e bine să existe legi. Trebuie stabilită cu înțelepciune mărimea bucatii de pămînt ce aparține fiecăruia; din roadele ogorului, țăranul să-și păstreze numai strictul necesar, restul să-l dea ca dîjmă. Trebuie avut în vedere ca bunurile sale să nu-i prisoască, dar nici să-i fie insuficiente; roadele muncii țărănilor trebuie adunate direct, nu prin mijlocitori. Aceasta este metoda de a-i conduce”.

Regimul de exploatare intensivă a celor ce lucrau pămîntul reiese și mai clar din denumirea lor: *mizunomi*, ceea ce înseamnă „băutori de apă”, deoarece apa servea la astimpărarea foamei, țărănilor lăsîndu-li-se doar atîtea alimente, cît să nu moară de inanție.

Către sfîrșitul sec. XVII, au început să se dezvolte, în forme incipiente, industriile textile, de uleiuri, hîrtie, porțelan, ceară, băuturi etc... Ca urmare, a crescut și numărul locuitorilor din orașe; la începutul sec. XVIII, Edo avea aproape un milion de locuitori. S-au dezvoltat și căile de transport, mai ales cele maritime. Pe uscat existau cinci drumuri principale, dar ele nu erau prea folosite, deoarece, ca un mijloc de apărare împotriva năvălitorilor, nu aveau poduri.

Această nouă economie a dus la sărăcirea daimyoiilor și a samurailor — războinici care trăiau pe lîngă castelele stăpînilor, fără să producă nimic. Daimyoi au încercat să țină pas cu vremurile, asociindu-se cu marii negustori sau încurajînd atelierele meșteșugărești prin eliberarea, contra cost, a unor patente.

În același timp, păturile suprapuse aveau de furcă cu răcoalele țărănești și ale sărăcimii de la orașe care izbucneau periodic.

Datorită încercării de restabilire a finanțelor prin reforma Kyoho (1721), situația țărânilor s-a înrăutățit și mai mult. Reforma amintită se baza pe principiul că „țărâni sînt ca susanul; de la ei cît storci, atîta scotî”. Calamitățile naturale abătute asupra Japoniei în a doua jumătate a sec. XVIII, cu consecința lor firească, foametea, au adus la exasperare atît pe locuitorii de la sate, cît și populația săracă din orașe. Aceștia au început să atace marii negustori speculanți și magazinele de orez. În februarie 1863 a izbucnit prima răscoală împotriva șogunului, condusă de un vasal, Oosio Heihaciro. Oamenii săi, țărâni și plebe orășenească, cam 300, au atacat marii negustori, ținînd piept și armatei șogunului. Ecoul acestei înfruntări a fost deosebit, determinînd izbucnirea a numeroase alte răcoale în Vestul Japoniei.

După sute de ani, Japonia își deschide porțile

Din exterior, se exercitau tot mai insistent presiuni pentru ca Japonia să-și deschidă porțile occidentalilor. Marile puteri cereau, în special, asistență pentru navele naufragiate și aprobarea de a înțreține depozite de combustibil în porturile nipone, pentru vasele lor în trecere. Primul demers diplomatic a avut loc în 1853, cînd comandantul american Mathew Calbraith Perry, în fruntea unei escadre de patru nave militare — „navele negre”, cum au rămas denumite — a obținut cu greu de la șogunat încheierea unei convenții în privința naufragiaților. Trei ani mai tîrziu, Townsend Harris, primul trimis oficial al guvernului Statelor Unite, a reușit să încheie o serie de tratate, mai mult în avantajul S.U.A. decît al Japoniei,

precum și să determine deschiderea porturilor Shimoda și Sakadate pentru navele americane. Tratatul asemănător a fost încheiat ulterior și cu Rusia, Olanda, Anglia și Franța, urmate de deschiderea altor porturi. Aceste negocieri, duse fără aprobarea împăratului, au provocat o reacție puternică atît împotriva regimului șogunal cît și împotriva străinilor. Purtătorii acestor idei noi se numeau Și-Și „cu idei novatoare, revoluționare”. Deși erau conștienți de necesitatea deschiderii porților Japoniei, nu acceptau politica externă promovată de *Bakufu*. Ei au organizat, în numele împăratului, o serie de atentate împotriva rezidenților străini, și au incendiat consulatele englez și Nord-american din Edo. Replica puterilor occidentale a fost promptă: la 5 septembrie 1864, o escadră mixtă Nord-americană, engleză, franceză și olandeză a bombardat și distrus orașul Shimonoseki și bateriile de coastă japoneze. În plus, forțele aliate au cerut o sumă de trei milioane dolari americani ca despăgubire. Neavînd acești bani, *Bakufu* a fost nevoit să acorde, în schimb, unele privilegii, aplanînd astfel conflictul.

Concesiile făcute străinilor au scos și mai mult în evidență contradicțiile profunde ce existau de multă vreme în societatea japoneză. Daimyoi se împărțiseră în două tabere: pe de o parte era *Bakufu* — adică șogunul cu aparatul său și cu tot mai puțini susținători — care, căuta să strîngă tot mai mult legăturile cu puterile occidentale, pentru a putea obține, mai ales de la francezi, sprijin militar — armament și nave; pe de altă parte erau daimyoi care doreau desființarea șogunatului și întemeierea unui sistem de guvernămint bazat pe autoritatea imperială. În privința opiniei față de puterile străine, atitudinea acestora din urmă devenise mai moderată, datorită aceluiași necesități, obținerea de arme și instructori militari, cu care să reorganizeze, pe baze moderne, armata niponă.

Din Chyoosu (astăzi parte din prefectura Yamaguchi) unde se strînseseră revoluționarii, mulți călătoreau, în secret, în Anglia în scopurile amintite. O serie de atacuri militare ale *Bakufului* (1866) au fost respinse din preajma Chyoosului, cauzînd pierderea puterii și a prestigiului șogunatului. Spre deosebire de Iemochi, predecesorul său, Hitotsubashi Keiki sau Yoshinobu, ultimul șogun înscăunat (1866), disprețuia ideea de a folosi ajutorul francezilor pentru a-și înfrînge adversarii. Somat să părăsească puterea, Hitotsubashi Keiki a preferat să renunțe decît să înfrunte forțele celor din Chyoosu, uniți între timp cu cei din alte două centre, Satsuma și Tosa. Era convins că această atitudine ca și marile proprietăți ce-i aparțineau în Răsăritul Japoniei îi vor asigura un rol important în viitorul aparat de stat.

La 9 noiembrie 1867, el și-a predat puterea noului împărat Mutsu-Hito (1867-1912) în vîrstă de 15 ani. Dar tînrul împărat, influențat de nobilii din preajmă, aflați în strînsă legătură cu liderii din centrele menționate, l-au silit pe Yoshinobu să aleagă între a-și dona pămînturile coroanei, sub pretextul că acolo ar fi fost amenințat de o răscoală a vasalilor săi, sau, refuzînd, să se expună unor pedepse aspre. Yoshinobu a ales lupta. Armatele lui, în drum spre Kyoto, sediul puterii imperiale, au fost înfrînte la Toba-Fușimi (1868). În fața forțelor unite din Satsuma, Chyoosu și Tosa, alcătuită acum armata imperială, centrul șogunal Edo s-a predat fără să opună vreo rezistență. Ciocniri izolate au mai continuat pînă în vara anului 1869. Anul următor, împăratul s-a mutat în vechea capitală a șogunilor, Edo, de atunci cunoscută ca Tokyo („Capitala din Răsărit”), spre deosebire de Kyoto, fosta reședință. Astfel a început perioada Meiji („cîrmuire iluminată”), numită astfel după numele ce și-l luase Mutsu-Hito ca împărat — perioada construirii unui stat modern.

În condiții meteorologice dezavantajoase — o noapte senină, care nu oferea adăpostul norilor — și după o rută foarte lungă și periculoasă, care trecea printr-o zonă foarte bine apărată de aviația și apărarea antiaeriană germană, o uriașă flotă aeriană engleză, compusă din aproximativ 900 bombardiere, a atacat în noaptea de 30 martie 1944, Nürnbergul¹. Raidul, urmărind în princi-

NUME DE COD: „POINTBLANK” (II)

ANTHONY CAVE BROWN

în lucrarea sa Bodyguard of Lies (Platoșa minciunilor).

Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

¹ Magazin istoric, nr. 1/1979.

Bombardarea Nürnbergului

În jurul orei 16.30 generalul Wolfgang Martini, șeful serviciului de cercetare-radio german, după ce a examinat datele rezultate din supravegherea tehnică a sistemelor electronice ale forțelor aeriene britanice, i-a trimis un mesaj generalului Hans-Jürgen Stumpff, comandantul suprem al apărării aeriene a Reichului. Martini își exprima părerea că forțele aeriene britanice se pregăteau pentru un atac de „nvergură în noaptea aceea, dar nu putea să spună unde se va produce acesta. Ceva era, totuși, cunoscut în comunicarea lui Martini. Experții germani în cercetarea tehnică depistaseră, în cursul dinăneiții, intense transmisiuni de verificare. Martini cunoștea tehnica de pregătire a bombardamentelor britanice. Știa că instalațiile radio și radar ale aviației engleze erau verificate întotdeauna înainte de alimentarea avioanelor cu combustibil. Era,

deci, de presupus că forțele aeriene britanice pregăteau un atac pentru acea noapte. În mesajul trimis, Martini aprecia că numărul de avioane care urmau să execute bombardamentul se ridica la cifra de 700-800. Cum a putut fi Martini atât de aproape de adevăr? Era posibil, dar nu și probabil, ca el să fi dedus acest număr din observațiile făcute asupra intensității, sursei și tipului transmisiunilor de verificare britanice. Ceea ce însă nu ar fi putut deduce cu nici un fel de certitudine era faptul că obiectivul din noaptea aceea avea să fie Germania; aviația de bombardament britanică executa acțiuni pretutindeni, din zona Murmanskului pînă la Milano. A avut, oare, șeful serviciului de cercetare-radio german un fler extraordinar sau fusese avertizat asupra atacului? Cartierul general al lui Stumpff de la Berlin-Wannsee, marele port de comandă subteran

aflat la periferia Berlinului a început să pregătească echipajele, să asigure cu armament și combustibil aparate de zbor din nu mai puțin de 6 divizii și să aducă unele escadrile foarte îndepărtate pe aeroporturi mai apropiate de „Otto” și „Ida”.

În noaptea aceea, cu puțină vreme înainte de ora 22, 898 avioane englezești și 10 aparate americane participante la raid, s-au pus în mișcare. Exact la ora 22, din turnurile de semnalizare au fost lansate rachete verzi și primele bombardiere au început să ruleze pe piste, înălțându-se deasupra pămîntului. Curînd însă 55 avioane au abandonat cursa din cauza unor defecțiuni tehnice și s-au reîntors la bază. În momentul în care s-a aflat deasupra Canalului Mîneicii, grupul de avioane ocupa un spațiu lung de 65 mile¹ și lat de 10 — o adevărată falangă infer-

¹ 1 milă = 1,6 km.

nală, ce se deplasa cu o viteză de 4 mile pe minut. Cîrind însă au început necazurile. Aproape imediat, curenții de înălțime au dispersat fluxul de bombardiere, iar echipajele au descoperit cu stupeoare că cerul era senin ca-n nopțile de vară, nebeneficiind, deci, de adăpostul norilor.

În acest timp, 50 avioane Halifax, menite să-l inducă în eroare pe inamic, s-au apropiat de litoralul german în zona insulei Helgoland, simulînd un raid fie asupra Hamburgului, fie asupra Berlinului. Dacă Stumpff nu ar fi știut care dintre cele două grupuri aflate în aer reprezenta forța principală, normal ar fi fost obligat să păstreze două divizii de vînătoare în Europa de Nord și Nord-Vest, iar bombardierele cu destinația Nürnberg s-ar fi putut strecura mai ușor prin Valea Anti-aeriene, către interiorul Germaniei. Stumpff știa însă cum stăteau lucrurile: cercetarea tehnică îl informase că forța din Nord (cele 50 aparate Halifax), nu era prevăzută cu instalații radar H-2-S pentru asigurarea preciziei bombardamentului, așa cum se

întîmpla întotdeauna în cazul unui atac de amloare. Generalul german a putut trage deci concluziile necesare și a ordonat ca toate escadrilele din Diviziile 1 și 2 să facă joncțiunea cu Divizia 3 deasupra semnalizatoarelor radio „Ida” și „Otto”. În aceea noapte, aproape toate forțele de apărare a Germaniei și Europei de Vest au fost concentrate tocmai pe ruta pe care avea s-o urmeze fluxul de bombardiere. Era, oare, o coincidență sau Stumpff aflase dinainte ruta și destinația atacului?

În mod obișnuit, aviația germană intercepta bombardierele inamice mult înainte de acestea să ajungă la țintă; în noaptea aceea însă ele au apărut în mijlocul fluxului de bombardiere britanice, extrem de devreme. Mai târziu, sergentul major Ronald Gardner, din Escadrila 103, avea să-și reamintească: „La puțin timp după ce am depășit litoralul european, vînătoarele ne-au apărut în cale, ca și cum ar fi știut deja care ne erau destinația și ruta. Și erau puzderie. N-am văzut atît de multe adunate la un loc de cînd particip eu la

asemenea operații... (cerul) era plin de avioane Messerschmitt 109 S și 110 S... De regulă, atunci cînd zburam în grupul-cap de formație, eram rareori atacați de vînătoarea inamică înainte de a fi pătruns adînc în spațiul aerian al Franței sau Germaniei... De obicei, avioanele dușmane aveau nevoie de cel puțin o jumătate de oră pentru a ajunge la noi”.

Au apărut și alți factori ce au contribuit la dezastru. Falele raiduri întreprinse de avioanele Mosquito asupra orașelor Köln, Kassel și Aachen au fost interpretate ca atare de Stumpff, așa cum se întîmplase și cu tentativa de înșelare a inamicului, încercată de avioanele Halifax în direcția Hamburg și Berlin. Aceste grupuri au fost lăsate în seama artileriei antiaeriene, în vreme ce vînătoarele de noapte au fost concentrate în direcția fluxului principal de bombardiere. În plus, s-a mai petrecut încă un fapt neobișnuit. În mod curent, controlorii de zbor germani de la sol utilizau comunicațiile radio pentru a sprijini avioanele de noapte în reperarea țintelor; acest fapt determinase avia-

În p. 52: aviația aliată în acțiune

Pregătirea de luptă cu avioanele de vînătoare Mustang pe un aeroport al Aliaților

ția britanică să folosească, pe aceleași frecvențe de unde, niște emițătoare gigant, bruind emițătoarele germane de pe sol cu înregistrări reprezentând zgomete de clopoței, țipete, lungi discursuri ale lui Hitler și Goering, pasaje interminabile din Goethe. De cele mai multe ori, comenzile controlorilor germani de la sol au fost anihilate cu succes; în noaptea aceea însă bruiatul nu a mai fost atât de eficient. De obicei, pentru derutarea bruiajului, germanii schimbau lungimile de undă la întâmplare. De data aceasta, așa cum avea să raporteze ofițerul de transmisiuni al Comandamentului aviației de bombardament: „Inamicul a dovedit ... o subtilitate neobișnuită în evitarea bruiajului nostru, operând, după cite se pare, modificarea lungimilor de undă, nu la întâmplare, ci după programul de transmisii al grupului nostru de bombardiere”. Cum au reușit germanii să realizeze acest lucru continuă să rămână un mister, căci, din punct de vedere tehnic, operația nu era încă posibilă la acea vreme.

Și pînă atunci, vîntoarea de noapte germană folosea instalații radar pentru a ajunge la ținta. În noaptea aceea însă a fost utilizat, pentru prima oară, un tip nou — SM-2. Avioanele noastre Mosquito, care însoțeau fluxul de bombardiere pentru a doborî aparatele inamice cînd se înălțau pentru atac, nu au reușit să se descurce în fața acestui sistem nou. Germanii au evitat vîntoarea noastră nu numai în aer, ci și la sol.

Condițiile atmosferice au amplificat eșecul. Fluxul de bombardiere zbura în lumina strălucitoare a lunii la o altitudine¹ ce favoriza dîrele de condensare luminoase lăsate de avioane. Sergentul major Robert Truman, din Escadrila 625, avea să povestească mai târziu: „Cerul era plin de dîre de condensare. M-am gîndit că, dacă noi le distingeam atât de clar, la fel de bine le vedeau și vîntoarele de noapte inamice și că, dacă acestea erau pe undeva prin apropiere, nu se putea să nu dea peste noi”. Acest lucru s-a și întîmplat în momentul în care fluxul de bombardiere a ajuns la primul dintre cele două sem-

nalizatoare radio, la „Ida”. Stumpff concentrase în zonă între 200-250 avioane și calculase timpul aproximativ al sosirii bombardierelor și avioanelor de vîntoare engleze — ultimele fiind de altfel, în număr foarte mic — cu o precizie remarcabilă. Efectivele germane erau complete și „proaspete”; fiecare aparat de zbor fusese alimentat cu încărcătura maximă de combustibil.

La Kingsdown, post de cercetare radio al aviației britanice aflat în extremitatea peninsulei Kent, toți operatorii știau că era vorba de un dezastru. Benzile magnetice înregistrate ale vîntoarelor de noapte germane reproduceau salutul nazist „Sieg Heil!” (Trăiască victorial), urmat de semnalul de apel al avionului care transmitea, procedeau prin care se anunța doborîrea unui aparat inamic. Cînd forța principală a atins sfîrșitul „pasului mare”, la Fulda, peisajul de dedesubt era marcat de un șirag de 59 bombardiere prăbușite în flăcări. Sergentul major Ronald Holder, din Escadrila 460, care participase la 84 misiuni în spațiul aerian al Germaniei — cifră aproape nemaiîntîlnită — a relatat după aceea: „Ne-am aflat în fața unei adevărate ambuscade aeriene. Controlorii germani de la sol trebuiau să ghicească încotro ne îndreptam, și n-au greșit. Avioanele de vîntoare inamice se aflau pretutindeni. Lipsiți de camuflajul norilor protectori, eram o pradă ușoară”.

Bilanțul atacului: un dezastru

În jurul orei 0.45, primul avion Lancaster sosit la Fulda a schimbat direcția spre Sud-Est, către Nürnberg, aflat la numai 75 mile depărtate, adică 20 minute de zbor. Această modificare de direcție, menită să-i păcălească pe germani, lăsîndu-i să creadă că ținta ar putea să fie Berlinul sau Leipzigul, fusese însă se pare, cunoscută de aceștia. Stumpff adusese forțe proaspete în acest „pas final”, premergător bombardării propriu-zise. Mai mult decît atât, Nürnbergul fusese avertizat că

ar putea constitui ținta unui atac cu puțin timp înainte de miezul nopții, adică cu aproape 75 minute înainte de începerea bombardamentului, într-un moment în care englezii se aflau foarte departe și ar fi putut încă să se îndrepte în altă direcție. Cu aproape 40 minute înainte de ora 1.10, ora 0 a atacului, sirenele au sunat prealarma („Offentliche Luftwarnung”). Alarma propriu-zisă („Fliegeralarm”) a fost dată la ora 0.38, înainte chiar ca bombardierele să fi atins punctul final al „pasului mare”, cu 30 minute înainte de ora 0. Din nou se poate deduce că germanii știuseră că ținta atacului avea să fie Nürnbergul, căci, dată fiind tactica generală a aviației britanice, de regulă inamicul nu reușea să avertizeze orașul respectiv, în cel mai bun caz, decît cu cîteva minute înainte.

În fluxul principal mai rămăseseră doar 673 bombardiere. Și totuși, dacă lucrurile ar fi mers bine, forța ce se apropia de Nürnberg era suficient de puternică pentru a șterge orașul de pe hartă. În afară de aceasta, Grupul Pathfinder și cel însărcinat să marcheze ținta erau practic intacte. Dar totul a mers pe dos. Sub avioane au început să se adune nori albi și ușori; așa cum a relatat ulterior unul dintre piloți, din cauza lor, bombardierile apăreau vîntoarelor de noapte, aflate deasupra, asemeni unor muște pe o față de masă albă. Cînd grupul de marcă a ajuns deasupra Nürnbergului, stratul de nori atinsese o grosime de aproape 2 mile și ascundea cu desăvîrșire orașul. Zonele industriale ale orașului au suferit unele stricăciuni, dar, în general, aviarele provocate au fost minore.

A urmat întoarcerea în Anglia. Vîntoarele de noapte germane își făcuseră datoria, dar ele dispuneau de suficientă forță pentru a doborî alte bombardiere la înșelarea spre baze. Cît de multe, nu se știe exact, căci, deși la întoarcere au căzut zece bombardiere grele, unele fuseseră avariate mai înainte. Aceste pierderi nu au fost însă și ultimele din noaptea aceea. Mai mare a fost numărul avioanelor care s-au prăbușit deasupra țărîmului en-

glez sau în Canalul Mînciei, fie din cauza unor manevre greșite ale piloților epuizați, fie pentru că fuseseră atit de ciuruite, încît s-au desfacut pur și simplu în bucăți. Iată cum a descris acest final tragic ziaristul englez James Campbell: „În dimineța aceea cetoasă, văzduhul Angliei era străbătut de semnale de ajutor, căci radiotelegrafistii lansau apeluri disperate de urgență, anunțînd că nu mai puteau rămîne multă vreme în aer. Din turnurile de control de la bază li se expediau semnale la fel de disperate, prin care erau dirijate către aeroporturi neacoperite de ceață, unde controlorii cu fețele crispate luptau cu minutele pentru a stabili priorități la aterizare și a aduce la sol, — cît mai repede cu putință — avioanele ciuruite de artileria antiaeriană germană”.

Cînd, în sfîrșit, avioanele au aterizat, mulți membri ai echipajelor erau extrem de furioși și bănuitori. Șeful Grupului Pathfinder, locotenent-colonelul de aviație Daniels, l-a găsit pe Bennett, comandantul său, așteptîndu-l să coboare din avion. Daniels a exclamat: „Pe toți dracii, de ce a trebuit să mergem pe ruta aceea?” În cursul analizelor ulterioare, echipajele au avut o atitudine similară. Căpitanul Stephan Burrows avea să-și amintească analiza de la baza Dunholwe Lodge: „Am avut impresia clară că nemții ne așteptau și se vorbea că raidul fusese divulgat. De fapt, lucrul acesta a fost spus deschis în timpul (analizei).” Sergentul-major Ronald Gardner, din Grupul Pathfinder, afectat Escadrilei 103, avea și el să declare mai tîrziu: „Toți cei cu care am vorbit după raid erau convingiți că acesta fusese dezvăluit germanilor”.

A urmat apoi bilanțul. Pentru Comandamentul aviației de bombardament, raidul a fost un dezastru, deși dimensiunea lui avea să rămînă neclară. În legătură cu pierderile emisiunile BBC din 31 martie au informat doar că 96 bombardiere nu se mai întorseseră din misiune. Cînd două din avioanele dispărute, au aterizat, în sfîrșit, totalul pierderilor s-a redus la 94. O statistică oficială avea să

arate că 95 avioane fuseseră pierdute în afara spațiului aerian britanic, 10 se prăbușiseră în Anglia, unul se desfacuse în bucăți ca urmare a avariiilor grave produse în timpul luptei; alte 70 au suferit avarii atît de mari încît au fost scoase din luptă pe perioade de la 6 ore pînă la 6 luni. În plus, un avion Halifax, transportînd agenți SOE¹ în Belgia, fusese doborît în aceeași noapte; la fel se întîmplase și cu un Mosquito, participant la operațiile executate împotriva aeroporturilor germane, acțiune menită să vină în sprijinul raidului de la Nürnberg. Cu acestea, totalul cunoscut al avioanelor distruse, pe ansamblul operațiilor din noaptea aceea, s-a ridicat la cifra de 108. În total, 765 oameni au fost uciși sau răniți, iar alți 159, dintre care unii răniți, au căzut prizonieri. S-ar putea însă ca lista pierderilor să nu se fi încheiat aici. Se spune că documente ale serviciilor de informații cu circuit închis ar fi dezvăluit că, practic, 53 bombardiere se prăbușiseră, în Anglia, ceea ce ridică totalul avioanelor la 160; o altă sursă cu caracter semioficial a indicat drept cifră totală a pierderilor un număr de 178 aparate. Oricare ar fi cifra reală, aviația britanică înregistrează cele mai grele pierderi din cursul războiului, iar pierderile de vieți omenești au fost mai mari decît în întreaga „Bătălie a Angliei”. Pe de altă parte, germanii n-au avut decît cinci avioane doborîte, la care se mai adăugau cinci cu avarii grave și altele două mai puțin grave. Pierderile omenești din rîndul germanilor, civili și militari au fost de 129.

Din perspectiva istoriei

Privind din perspectiva istoriei, istoricilor nu le vine să creadă că raidul de la Nürn-

¹ „Special Operation Executive” (Organizația Operațiilor Speciale): denumire camuflată dată în 1940 unui amalgam de organizații înființate înainte de război, și destinată, după 1941, pregătirii și expedierii de agenți de informații în țările din Vestul Europei, ocupate de hitleriști. Această organizație se afla sub controlul direct sau indirect al Cabinetului britanic.

berg a fost întreprins în condițiile descrise. Distrugerea aviației de vînațoare de noapte germane constituia, desigur, o prioritate militară importantă, iar alegerea Nürnbergului ca obiectiv, precum și ruta și tactica folosite în acest raid, indică limpede că aviația de bombardament britanică a fost folosită drept momeală vie. De ce a trebuit însă să se întreprindă o asemenea misiune într-o noapte cînd vremea promitea să fie în avantajul apărării? Mareșalul Aerului Saunders avea să comenteze mai tîrziu: „Am avut întotdeauna impresia că [Churchill] exercita o anumită presiune asupra lui Harris în sensul ca raidul să fie executat înainte ca aviația de bombardament să fi fost afectată operațiilor și atacurilor premergătoare debarcării în Franța. Nürnbergul era locul unde Hitler își ținea marile întruniri și Churchill insista ca el să fie bombardat”.

Harris avea, totuși, să nege că Churchill i-ar fi cerut ca orașul să fie atacat în noaptea aceea, adăugînd că, într-o anumite împrejurare, primul ministru îi spusese că nu avea pretenția ca aviația de bombardament să lupte și cu inamicul și cu vremea. Harris a mai afirmat că probabil nu ar mai fi insistat asupra operației, dacă ar fi știut mai exact cum avea să fie vremea în noaptea aceea. El a continuat să susțină justetea rutei și tacticii folosite în cursul raidului: „Trimițînd aceste forțe într-un singur flux spre Nürnberg ne-am gîndit că-i vom păcăli pe controlorii de zbor germani. Anterior folosisem atitea tactici și diversioni — lăsam să se creadă că ținta noastră urma să fie cutare sau cutare oraș, pentru ca apoi să ne îndreptăm spre ținta reală — încît speram că un zbor direct spre Nürnberg îi va păcăli pe germani, făcîndu-i să creadă că, așa cum procedasem anterior, vom schimba ruta și vom lansa atacul în altă parte...”

Fără îndoială, este evident faptul că nici Churchill, nici Harris, nici nimeni altcineva implicat în planuirea raidului, nu a vrut ca aviația de bombardament să sufere asemenea pierderi grele în lupta pentru

supremația aeriană din ajunul zilei Z.

De fapt, la scurt timp după raidul asupra Nürnbergului, englezii și-au revocat participarea la operația „Huguenot”. Evident, aceasta era reacția negativă la atacul din noaptea de 30 martie. E adevărat, aviația germană fusese omisă să lupte, dar cea care suferise pierderi extrem de mari fusese aviația britanică, iar orașul Nürnberg abia fusese atins. Totul, se pare, mersese pe dos: vremea, aprecierea complet eronată a reacției germane la noua tactică a raidului, ineficiența atacurilor de diversioni, nereușita avioanelor Mosquito în acțiunea de protejare a fluxului de bombardiere — toate și-au avut contribuția lor la eșecul suferit. Care este însă adevărul cu privire la afirmația că germanii ar fi fost preveniți asupra raidului? Iar dacă a fost așa, oare nu aceasta, înainte de toate, ar fi pecont-luit soarta bombardierelor?

Există mai multe indicii cu privire la faptul că germanii au cunoscut dinainte planurile Comandamentului aviației de bombardament: aprecierea timpurie a amplexării raidului, faptul că vinătoarele de noapte germane au fost concentrate exact în locul și la altitudinea cea mai potrivită pentru o ambuscadă, alarmele date orașului Nürnberg cu mult înainte ca fluxul de bombardiere să fi ajuns în partea finală a zborului. Pe lângă acestea, o serie de piloți britanici, prizonieri la data la care a avut loc raidul, aveau să relateze, după război, că în după-amiaza zilei de 30 martie — cu aproximativ 5 ore înainte ca fluxul de bombardiere să decoleze — anchetatorii din serviciul de informații al Luftwaffe le le spusese că centrul de anchetare din Oberursel, de lângă Frankfurt, că obiectivul raidului din noaptea aceea era Nürnbergul. Unul din prizonieri a pretins chiar că ar fi văzut cum un militar din Luftwaffe marcase ruta ce avea să fie urmată, precum și obiectivul, pe o hartă de perete din camera în care era anchetat. Prizonierii luați în urma raidului asupra Nürnbergului au afirmat că ulterior, anchetatorii lor de la Oberursel

le-au spus că germanii au aflat ruta și ținta la orele 16 în după-amiaza zilei de 30 martie. Deși anchetatorii din ambele tabere susțineau, în mod obișnuit, că știau mai mult decît ceea ce, într-adevăr, cunoșteau defapt — pentru a-i demoraliza pe prizonieri și a-i convinge că nu mai avea sens să păstreze tăcerea — aceste declarații, în cazul în care ele au fost corecte, invitau, după război, la noi investigații în legătură cu atacarea Nürnbergului. Dar, lucru foarte ciudat, nici Comandamentul aviației de bombardament și nici serviciile britanice de informații nu au mai făcut asemenea cercetări. Un document găsit în arhivele aviației britanice, după război, avea să sporească misterul. Era o hartă a desfășurării raidului, pe care erau marcate locurile exacte în care fuseseră doborîte aparatele engleze. Harta fusese întocmită atît pe baza informațiilor și documentelor deținute de Comandamentul aviației britanice cît și a constatărilor echipelor de cercetare care s-au deplasat în Germania după război, precum și pe baza arhivelor capturate de la germani. Persoana care făcuse investigații în legătură cu raidul și întocmise harta scrisese cu litere mari de tipar în partea de sus a documentului: „ȘTIAU CĂ VENIM” și „PĂ-LĂVRĂGEALA COSTĂ VIETI”. În cartea sa despre raidul de la Nürnberg, publicată în 1974, Middlebrook a atras atenția asupra acestei hărți; cînd însă în 1975, Arhivelor publice din Londra le-a fost solicitată harta raidului, documentul cu notațiile menționate nu a putut fi furnizat.

Puțin dintre conducătorii militari și politici englezi implicați în acest dezastru au făcut comentarii în legătură cu raidul. Se spune că vice-mareșalul Aerului Bennett, comandantul Grupului Pathfinder, i-ar fi spus lui James Campbell, care făcea investigații pe marginea acestei probleme, că eșecul „a fost provocat... și nu s-a datorat unui simplu accident”. Lui Campbell i s-a părut ciudat că în memoriile scrise după război, Harris nu pomeneste nimic despre operația din 30 martie 1944. La fel de straniu

i-a apărut și faptul că Churchill, în lucrarea *The Second World War*, i-a acordat doar un mic paragraf. Această reticență ar putea fi atribuită, totuși, faptului că, prin însăși natura lui, raidul era o misiune de sacrificiu.

Și, totuși, afirmația că germanii au fost preveniți în legătură cu raidul — ca stimul suplimentar în a-i determina să părăsească solul și să lupte, și, în același timp, pentru a spori credibilitatea unui agent dublu — nu poate fi trecută cu vederea, mai ales în lumina măturii generalului de Guingand asupra unui asemenea precedent. Dacă așa au stat lucrurile, reiese limpede că Harris era străin de această strategie. Se pare că, din nou, Churchill a fost acela care s-a aflat în centrul acestei acțiuni. Se prea poate ca Harris să fi fost obiectul unor presiuni din partea primului ministru pentru lansarea raidului; orice comandant superior era însă supus unor presiuni similare pentru lansarea unor operații extrem de riscante în vederea asigurării condițiilor preliminare ale debarcării. Harris a acceptat riscurile unei misiuni pe o mare adîncime în teritoriul inamic, chiar și în condiții atmosferice nefavorabile, încercînd să contracareze pericolul prin operații de inducere în eroare a inamicului și asigurarea protecției fluxului de bombardiere. Odată hotărîtă o operație de acest gen, Churchill, ca ministru al Apărării, a făcut parte dintre cei informați din timp asupra obiectivelor Comandamentului aviației de bombardament; de aceea, există probabilitatea ca însuși Churchill să fi avut ideea prevenirii germanilor printr-un agent dublu, aflat în Anglia.

Pericolul pe care-l implica înștiințarea nemților era evident, așa cum, la fel de mare era și cel al întregii tactici folosite în acest raid. După cum Harris spera ca germanii să fie păcăliți de noua sa tactică, la fel și Churchill a gîndit; poate, că inamicul nu va da crezare informațiilor furnizate de agentul dublu și, ca atare, nu vor acționa în consecință. Mai mult decît atît, un asemenea agent nu putea comunica anticipat germanilor mult mai multe

informații decât aveau să-și procure prin intermediul radarului și al cercetărilor radio, odată cu decolarea forței principale.

În schimb, avantajele comunicării unor informații inamicului pe această cale erau numeroase. În perioada aceea germanii erau foarte interesați să obțină date secrete asupra efectivelor aviației engleze și americane. Orice agent care putea să furnizeze asemenea informații, câștiga în aprecierea serviciilor secrete germane. Căci, mai târziu, cine ar fi îndrăznit să pună la îndoială rapoartele unui agent care îi prevenise pe germani în legătură cu vreunul din obiectivele majore ale Aliatilor la data aceea?

În cazul în care s-a apelat la un agent dublu pentru prevenirea germanilor în legătură cu atacul de la Nürnberg, opțiunile logice n-ar fi putut să se îndrepte decât spre doi dintre ei, cunoscuți sub numele de Garbo și Brutus. Germanii credeau că Brutus făcuse, într-adevăr, parte din personalul de aviație; ei mai erau încredințați că Brutus și Garbo, prin agenți proprii, aveau legături cu Cartierul general al aviației aliate. Mai trebuie subliniat că cei doi au avut un rol important în inducerea în eroare a germanilor cu privire la operațiile „Fortitude” și „Quicksilver”¹. Ei aveau să joace un rol important într-o acțiune de diversiune ulterioară și mai îndrăznească, prin care se spera ca germanii să fie împiedicați de a lansa puterica contraofensivă a blindatelor la care se așteptau Aliții imediat după ziua Z. Întrucât succesul unor operații militare în care erau implicați milioane de oameni ar fi putut depinde de credibilitatea unor asemenea agenți dubli, s-ar putea ca Churchill să fi apreciat ca un lucru esențial informarea germanilor — fie și numai în linii mari — asupra atacării Nürnbergului.

În românește de Rodica ȘAFES

¹ „Quicksilver” — numele codificat pentru operațiile de „intoxicare” a inamicului în legătură cu pregătirea unui fals Grup de armate 1, concentrat, chipurile, în Sud-Estul Angliei și destinat invadării Franței în zona Pas de Calais, în iunie 1944.

carti sosite la redactie

● **1918. UNIREA TRANSILVANIEI CU ROMANIA** (sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.; lucrarea apare sub redacția: Ion Popescu-Puțuri, Augustin Deac; autori: Ion Popescu-Puțuri, Augustin Deac, Gheorghe Uncu, Ion Iacoș, Carol Gölner, Iosif Kovacs, Ion Ilincioiu, Gheorghe Bodea, Constantin Botoran, Marin Badea, Natalia Tampa).

Editura Politică, București, 1978, 744 pp., 42 lei: ediția a III-a, revăzută și adăugită, a monografiei istorice despre făurirea statului național unitar român înclinat glorioasă la 1 decembrie 1918 prin unirea Transilvaniei cu patria mamă.

● **Al. Rosetti — ISTORIA LIMBII ROMÂNE**

Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, 925 pp., 58 lei: operă fundamentală — adusă la această a doua ediție revăzută și adăugită cu cercetările la zi — pentru înțelegerea lungului drum istoric al limbii poporului nostru.

● **Ion Horațiu Crișan — BUREBISTA AND HIS TIME**

Editura Academiei, București, 1978, 256 pp., 22 lei: ediția în limba engleză a studiului consacrat epocii și personalității „celui dintîi și celui mai puternic dintre toți regii care au domnit peste Țrăcia”.

● **Alexandru Popescu — ȘERBAN CANTACUZINO**

Editura Militară, București, 1978, 176 pp., 5,25 lei: viața și domnia voievozului (1678—1688) care „așază chivernisit țeara bine și vrednicește cu totu cinstit neamul lui, apărînd-o de toți vrăjmașii”.

● **Aurel Decel — RELATII ROMANO-ORIENTALE**

Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, 248 pp., 20,50 lei: culegere de studii privind legăturile românilor cu armenii, otomanii, iranienii și tătarii în sec. IX—XVI.

● **N. Iorga — ULTIMELE** (ediție și comentariu introductiv de Stelian Neagoe).

Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1978, 227 pp., 23,50 lei: selecție din poeziile și articolele publicate în presă de marele istoric român în perioada 3 septembrie 1939 — 17 noiembrie 1940.

● **60 DE ANI DE LA FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN** (sub egida Universității din București; coordonatori: Matei Vlad, I. Gheorghiu, Ioan Seurtu).

București, 1978, 290 pp.: amplită și semnificativă culegere de studii semnate de cadre didactice ale Facultății de istorie-filozofie și dedicate mărețului eveniment din viața poporului nostru.

● **Gheorghe T. Pop — CARACTERUL ANTINAȚIONAL ȘI ANTIPOPULAR AL ACTIVITĂȚII PARTIDULUI NAȚIONAL CREȘTIN**

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 232 pp., 7,75 lei: analiză critică a ideologiei și activității ultrareacționare, profasiste a partidului rezultat din simbioza grupărilor extremiste Liga Apărării Național Creștine și Partidul Național Agrar (vezi și Magazin Istoric, nr. 11, 12/1973).

● **Mihail Macrea — DE LA BUREBISTA LA DACIA POST-ROMÂNĂ** (studiu introductiv, ediție îngrijită, note, comentarii și indice de Mihail Bărbulescu).

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, 252 pp., 18 lei: culegere din studiile unuia dintre reperații cercetători ai istoriei Daciei.

● **Victor Țircovnicu — ISTORIA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI DIN BANAT PÎNĂ LA ANUL 1800**

Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978, 246 pp., 10,30 lei: contribuții la cunoașterea trecutului școlii românești.

„AFACEREA STROUSBERG” (I)

VICTOR SLĂVESCU

Cunoscutul economist român Victor Slăvescu și-a consacrat ultimii ani ai vieții (încheiată în 1977), reconstituirea pe baze documentare a uneia dintre cele mai agitate și pasionante pagini din istoria economică a capitalismului românesc în ultimele decenii ale sec. XIX: concesiunea dr. Strousberg.

Născut la 5 iunie 1891 în comuna Rucăr, Slăvescu a obținut titlul de doctor în științe economice și financiare la Universitatea din Halle (Germania), după care a intrat în viața bancară și politică, fiind de mai multe ori ministru în perioada 1933-1940. Numele său rămâne însă legat în istoria gândirii economice românești de activitatea îndelungată desfășurată pe tărîm didactic și științific. Numit la 1 iulie 1925 profesor la Academia Comercială din București — funcție în care a fost definitivat la 1 ianuarie 1932 — Victor Slăvescu a contribuit, în perioada interbelică, la formarea a numeroase generații de economiști români. În același timp, s-a făcut cunoscut de tîrziu printr-o intensă activitate publicistică, înfiind, în 1918, la Iași, împreună cu Virgil Madgearu și Ion Răducanu (de care avea să se despartă apoi din punct de vedere politic), revista Independența economică și participînd, în același an și tot la Iași, la începuturile Arhivei pentru știința și reforma socială (din care avea să apară mai tîrziu Institutul Social Român, condus de Dimitrie Gusti).

Un capitol important al activității sale de cercetare științifică este concretizat în numeroasele studii și cărți dedicate organizării și funcționării sistemului bancar din România,

¹ Intrucît această localizare provine din actul de naștere al lui V. Slăvescu, sugerăm viitoare ediții a Mănușii dicționar enciclopedic rectificarea locului de naștere a economistului român — n.r.

între care și un istoric al Băncii Naționale a României (1925), lucrări de referință pentru toți cei care studiază evoluția acestui important sector al economiei naționale în perioada dezvoltării capitaliste a țării.

Dar, poate că principalul merit științific care revine lui Victor Slăvescu decurge din vasta muncă de pionierat desfășurată pe tărîmul istoriei gândirii economice românești. Studiile dedicate (inclusiv o serie de reeditări de texte) lui Nicolae Suțu, Dionisie Pop Marțian, P. Mavrogheni, Ion Strat, Ion Ghica, B.P. Hasdeu etc. sau cele consacrate relațiilor domnitorului Al. I. Cuza cu consulul francez Victor Place, au contribuit nu numai la repunerea în circuitul public a unora dintre ideile economice care au caracterizat sec. XIX, dar au deschis practic, în perioada interbelică, un nou capitol în cercetările românești. Independența de opinii critice care pot fi formulate astăzi cu privire la unele dintre interpretările sale, este indiscutabil că activitatea de pionierat a lui Victor Slăvescu în acest domeniu a facilitat munca celor care, după al doilea război mondial, au trecut la analiza științifică, întemeiată pe concepția materialismului dialectic și istoric, a istoriei economiei noastre naționale și a istoriei gândirii economice românești.

Meritele sale științifice și-au găsit consacrarea prin alegerea sa ca membru corespondent (1936) și apoi ca membru titular (1939) al Academiei Române.

Lucrarea consacrată concesiunii Strousberg încheie astfel contribuțiile sale la cunoașterea trecutului economiei naționale a României.

Pentru înțelegerea fragmentelor din această lucrare înedită, pe care Magazin istoric își propune, începînd din acest număr, să le

publice, cîteva informații cu caracter general-introductiv (la care se referă și autorul) par a se impune.

Înzestrarea țării cu o rețea de căi ferate — acțiune considerată, pe bună dreptate, încă din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, ca avînd o importanță decisivă pentru întreaga dezvoltare economică ulterioară a României — s-a făcut în mai multe etape și cu parteneri diferiți. Astfel, linia București-Giurgiu¹ (care lega Capitala cu Dunărea) a fost dată în exploatare în octombrie 1869, cu participarea grupului englez Barklay-Stanforth; liniile Ițcani-Roman și Pașcani-Iași (care legau Nordul țării cu Imperiul austro-ungar) au fost date în exploatare în decembrie 1869 și, respectiv, iunie 1870, cu participarea grupului concesionar austriac Offenheim; „partea leului” a comenziilor în acest vast proiect de acțiune, adică liniile Roman-Tecuci-Galați-Brăila-Buzău-Ploiești-București și București-Pitești-Slatina-Craiova-Turnu Severin-Vîrciorova, a revenit, la intervenția directă a domnitorului Carol, Companiei concesionare prusiene dr. Strousberg².

Negociată de guvernul Nicolae Goleșcu (prim-ministru)³

— Ion C. Brătianu (ministru de Finanțe), actul de concesione Strousberg a fost votat de Camera Deputaților la 27 mai/8 iunie 1868, dar a întâmpinat opoziția vehementă a Senatului, ceea ce a atras dizolvarea acestuia și efectuarea de noi alegeri, astfel încît aprobarea noului Senat nu avea să fie obținută decît patru luni mai tîrziu, la 20 septembrie/2 octombrie 1868. Între timp, pentru a nu se pierde o campanie de lucru, din perioada lunilor de vară, guvernul N. Goleșcu-Ion C. Brătianu, ministru al Lucrărilor Publice fiind P. Donici, a convenit cu compania Strousberg ca aceasta să poată începe amenajările de teren pregătitoare și de construcție chiar înainte de a se obține și aprobarea concesionului de către Senat (Jurnalul Consiliului de Miniștri din iunie 1868).

Abla rezolvat conflictul de ordin legislativ, a izbucnit o neînțelegere între domnitor și Ion C. Brătianu, în legătură cu numirea comisariatului guvernului român care avea sarcina — potrivit art. 2 și 3 din Actul de concesione — să supravegheze și să controleze confecționarea și emisiunea de obligațiuni de către concesionari. Carol I susținea ca în acest post să fie numit nu un cetățean român, așa cum se

gîndea, pare-se, Ion C. Brătianu, care avea în vedere pe E. Winterhalder⁴, la ceea dată secretar general al Ministerului de Finanțe, ci un cetățean prusian, „consilierul intim superior de finanțe” Ambronn — cunoscut prin vechile sale legături cu familia Hohenzollern și prieten al dr. Strousberg. A urmat căderea guvernului N. Goleșcu — I. C. Brătianu și formarea guvernului D. Ghica — A. G. Goleșcu. Instalată la cîrma țării la 18 noiembrie/2 decembrie 1868, noul cabinet a semnat convenția cu concesionarii germani la 21 noiembrie/5 decembrie 1868 și a hotărît, la 29 noiembrie/13 decembrie, în urma unei ședințe a Consiliului de Miniștri, prezidată chiar de domnitorul Carol, numirea lui Ambronn în calitate de comisar al guvernului român la Berlin.

Începută în condiții atît de obscure, controversate și, sub unele aspecte, neconstituționale, concesionarea Strousberg s-a transformat repede, în cursul realizării ei, în scandalul Strousberg, care a agitat serios viața publică a tînărului stat modern român.

Nu dispunem pînă acum de o lucrare exhaustivă și sistematică de natură să lămurească definitiv încălțita „afacere Strousberg”. Pînă atunci, analiza atentă pe care Victor Slăvescu o face uriașului material documentar cules din arhive, presă, memorialistică, legat de „afacerea Strousberg” începe nu cu negocierea și votarea concesionului, ci cu momentul semnării acestuia de către guvernul Dimitrie Ghica și trecerea la executarea ei. Este o opțiune care concordă cu părerea multor contemporani care considerau că izvorul scandalului Strousberg nu trebuie văzut în însăși acordarea concesionului, ci în modul în care ea a fost împlinită de guvernele ulterioare („O lege — spune, în acest sens, M. Kogălniceanu, în ședința Camerei Deputaților din 4/16 martie 1871 — se execută totdeauna mai bine de acel care o face, de acel care a hrănit-o, a născut-o, decît de altul care vine și o ia ca pe un copil străin”).

Pornind, așadar, din momentul semnării convenției cu concesionarii germani, Victor Slăvescu stabilește următoarea periodizare în istoricul acestui afaceri:

a) Prima etapă, din noiembrie 1868 pînă la 4/16 octombrie 1871, cînd concesionarea Strousberg este anulată la capătul a numeroase conflicte cu concesionarii și a unor violente debateri parlamentare, toate cu rezonanță internațională. Este o perioadă în care la cîrma țării se succed nu mai puțin de cinci guverne prezidate, în ordine, de Dim. Ghica, A.G. Go-

⁴ E. Winterhalder (1808-1889) — ziarist și economist român de origine austriacă; a participat la revoluția din 1848 din Muntenia și a fost colaboratorul apropiat al lui C.A. Rosetti.

Victor Slăvescu

¹ Magazin Istoric, nr. 4/1970.

² Bethel-Henry Strousberg (1823-1884) — finanțier german. Și-a început cariera ca gazetar în Anglia, unde s-a îmbogățit prin cumpărarea revistei London Magazine. Venit la Berlin, a înființat o companie de construcții de căi ferate, cu capital englez, apoi altele cu capital propriu care au operat în Prusia, Austro-Ungaria, Rusia. Manevrele financiare speculative legate de concesionarea construcției căilor de fier în România (1870) au constituit începutul ruinei sale.

³ Despre Golești, vezi Magazin Istoric, nr. 5, 6/1971.

Ilescu, M.C. Epureanu, Ion Ghica și Lascăr Catargiu.

b) A doua etapă (1871-1875) începe odată cu realizarea unei înțelegeri între statul român și societatea acționarilor „formată din detentorii [deținătorii] obligațiilor emise de fostul consorțiu dr. Strousberg, consfințită prin legea din 24 decembrie 1871/5 ianuarie 1872, în vederea preluării obligațiunii de a se continua și desăvârși construcțiunile liniilor ferate concesionate¹”. Este perioada în care se termină și se dau definitiv în exploatare liniile Roman-Tecuci-Galați-Brăila-Buzău-Ploiești-București și București-Pitești, încheindu-se, totodată, unele înțelegeri cu o nouă societate concesionară privind linia Pitești-Slatina-Craiova-Turnu Severin-Vîrciorova.

c) A treia etapă (1876-1879) „corespunde cu un timp de oprire în ducerea negocierilor angajate în vederea unei soluții definitive”, în împrejurări internaționale deosebit de complexe, marcate, pentru țara noastră, în mod special prin cucerirea Independenței de stat și lucrările Congresului de pace de la Berlin. În aceste împrejurări continuă conflictele, neînțelegerile și negocierile dintre guvernul român și societatea acționarilor, încheiate printr-o nouă convenție aprobată cu greutate de Parlament, în decembrie 1879 și ianuarie 1880, convenție în legătură cu care Victor Slăvescu face următoarea remarcă deosebit de importantă: „Este interesant de constatat — pentru a se vedea aspectul politic al lutregii chestiunii — că după câteva zile numai de la votarea și promulgarea legii din ianuarie 1880 și anume la 8/20 februarie, Germania, Anglia și Franța recunoșteau independența României²”. De ce este importantă o atare subliniere? Deoarece evidențiază modul în care marile puteri capitaliste sprijineau pe plan internațional acțiunile societăților capitaliste; în cazul de care se ocupă Victor Slăvescu este evidentă — și consemnată în acte diplomatice — legătura dintre angajamentul asumat de guvernul român de răscumpărare a acțiunilor emise de acțio-

narilor companiei Strousberg și recunoașterea în mod expres de către guvernul german a independenței României. Este, putem spune, un caz tipic de pătrundere a „capitalului străin în economia românească, ceea ce duce la dependență față de marile monopoluri imperialiste internaționale”³.

d) A patra și ultima etapă (1880-1881) începe cu intrarea în vigoare a legii de răscumpărare și este caracterizată prin faptul că, după cum scrie V. Slăvescu, statul român intra în prompitatea și exploatarea rețelei de 920 km de cale ferată aparținând „societății acționarilor — urmașa vechii concesiilor dr. Strousberg de tristă memorie”.

Din toată această lungă istorie, cele două volume (însușind circa 775 pagini dactilografiate) lăsate de Victor Slăvescu nu se referă decât la o parte din prima etapă, respectiv de la constituirea guvernului D. Ghica (noiembrie 1868) pînă la retragerea silită a guvernului Ion Ghica și constituirea, în condițiile unei grave crize dinastice, a guvernului Lascăr Catargiu (martie 1871).

Din amplul studiu inedit publicăm în numărul de față al revistei un prim fragment⁴ deosebit de sugestiv pentru modul în care a început executarea concesiunii dr. Strousberg. Este analiza primului raport pe care Ambrohn — numit, în împrejurările amintite, comisar al guvernului român — îl trimitea la București, raport care exprimă în fapt sintetic începutul operațiunilor oneroase de la Berlin, operațiuni dăunătoare intereselor noastre, așa cum subliniază comentariul plin de demnitate națională al lui V. Slăvescu, conștient de drepturile unui stat suveran.

Costin MURGESCU

¹ Nicolae Ceaușescu: *Expunere prezentată la Sesiunea solemnă a comunei a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naționale și activității centrale de partid și de stat consacrată sărbătoririi centenarului proclamării Independenței de stat a României, 9 mai 1977*, p. 68.

² Titlurile, subtitlurile, intervențiile din parantezele drepte și notele aparțin redacției. Trimiterile la diferite surse aparțin lui V. Slăvescu.

Semnificațiile unui raport inedit și arogant

Așa cum s-a mai amintit, numai în urma invitației formale făcută de ministrul de Finanțe, A.G. Goleșcu, comisarul statului pe lângă Compania Strousberg binevoia să răspundă la întrebările precise formulate de guvernul român.

Textul acestui prim raport poate fi citit și astăzi, în întregime¹. El purta data de 13/25 octombrie 1869, [fiind] redactat după aproape un an de la intrarea în funcțiunea ce i se încredințase [lui Ambrohn] și pentru care primea desigur

o remunerație corespunzătoare, despre care însă nu s-a făcut niciodată nici un fel de mențiune în toate actele oficiale aflate în Arhivele Statului, relativ la această concesiune Strousberg.

Tonul acestui raport purta pecetea funcționarului superior prusian, arogant și îngâmfat, foarte sigur și mîndru de poziția sa și de însărcinarea ce i se dăduse. Vorbea ceva cam de sus, pe un ton necorespunzător unui colaborator subaltern al unui guvern. Era poate tonul unui om-autoritate, care nu uita să amintească

că modestului ministru de Finanțe al României că el nu făcea decât să execute decretul prințului domnitor din 30 noiembrie 1868, îndeplinind funcția de comisar al statului român potrivit unor instrucțiuni primite.

De la prima frază a raportului, Ambrohn dădea informațiunea că numise pe inginerul șef al lucrărilor ce aveau să se execute în țară și anume pe „arhitectul regal prusian von Brandt”, care și depusese în fața sa jurământul de fidelitate, angajându-se să elibereze numai certificate veridice asupra lucrărilor execu-

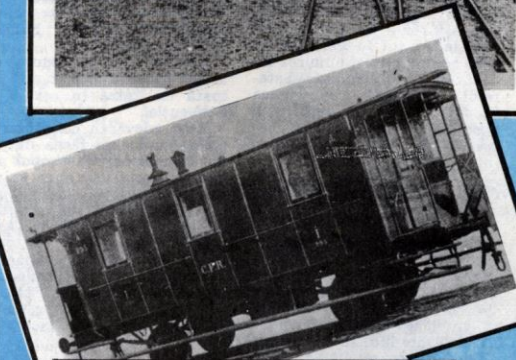
¹ Arhivele statului, dosarul nr. 266/1868, filele 165, 167, 178 și verso.

tate, furniturilor făcute, contractelor încheiate etc. Un asemenea act de început al activității sale era adus la cunoștința guvernului român, tocmai după aproape un an de la săvârșirea lui, după ce între timp statul român, prin Ministerul Lucrărilor Publice, avusese prilejul să conlucreze zilnic cu acest delegat tehnic al companiei concesionare. De altfel și această înștiințare n-avea nici un fel de însemnătate. Guvernul român cunoștea împrejurările și nu avea nevoie să mai fie informat de Ambronn care, de altfel, nici nu avea căderea să facă această desemnare, ci [trebuia făcută de] conducerea concesiunii.

După acest debut, caracterizat prin suficiență și aroganță, Ambronn intra în expunerea activității sale de la Berlin. În acest scop el găsea de cuviință să mai adauge imediat o altă informațiune care însemna, de fapt, o imputare la adresa guvernului român: „Deși lucrările începuseră încă din vara anului 1868, nu s-a început cu confecționarea acestor obligațiuni¹ decât după această epocă”. Cu alte vorbe, deși compania concesionară începuse să lucreze în țară încă din vara anului precedent, totuși guvernul român nu-i pusesese la dispozițiune obligațiunile necesare cu care să-și procure mijloacele financiare trebuincioase.

„Imputarea” lui Ambronn era pe cât de deplasată, pe atât de neîntemeiată. Mai întâi, în vara anului 1868 concesiunea nu fusese încă perfectată, deoarece era aprobată numai de un singur corp legiuitor, de Adunarea Deputaților. De-abia în septembrie următor, primise și încuviințarea Senatului pentru a fi regulat încuviințată de Parlament. Promulgarea legii și semnarea actului de concesiune se făcuse de-abia în octombrie-noiembrie 1868 și de către un alt guvern și chiar el însuși, Ambronn, nu intra în funcțiune decât la 30 noiembrie 1868. Ca atare, cu ce drept, și mai ales cu ce rost judeca el o situațiune și împrejurări asupra cărora nu avea nici o cădere să se pronunțe?

Este adevărat că, printr-o „înțelegere secretă”, guvernul N. Golescu autorizase Con-

Înzestrarea țării cu o rețea de căi ferate a avut o însemnătate hotărâtoare pentru dezvoltarea economică ulterioară a Unității de la 1859. Printre primele drumuri de fier a fost și cel care lega Ploiești de Curtea de Argeș

Vagon de călători fabricat în anul 1869

În construcție, calea ferată Tg. Ocna-Palanca (Biblioteca Academiei R.S. România)

¹ Acțiune bursieră cu dividend fix.

cesiunea Strousberg să înceapă lucrările încă din vara anului 1868, pentru a nu se pierde o campanie de lucru. În nici un caz însă guvernul român nu putea trece la încuviințarea de operațiuni financiare și încă pe piețe străine, prin care el lua anumite angajamente de garanție, fără perfectarea concensiunii și îndeplinirea tuturor formelor legale.

Este iarăși adevărat, deoarece așa reiese din multe acte oficiale, că tot în vara anului 1868 se hotărîse și numirea lui Ambronn drept comisar al statului pe lângă Concesiunea Strousberg și că acesta primise chiar încuviințarea necesară din partea Ministerului de Finanțe prusian.

Și aici, la urma urmelor, care era rostul acestor evocări, așezate de Ambronn în fruntea primului său raport, în care era ținut să dea socoteală, cu atîtă vinovată înfrîiere, către guvernul român asupra activității sale în primul an de funcționare? Ca să facă să înțeleagă guvernul român că el, Ambronn, se afla într-o situațiune personală cu totul specială, dată fiind calitatea sa social-profesională — [funcționar la] Prussische Obere Finanz Geheinar (Consiliul financiar secret prusian) — și bunele sale legături personale cu casa noastră domnitore?

O inutilă provocare, o totală lipsă de tact și o îngrijorătoare prevestire a celor ce aveau să se petreacă în cursul anului viitor, 1870.

Întrînd apoi în prezentarea operațiunilor financiare întreprinse de Compania Strousberg, de care era direct și personal răspunzător, conform prevederilor precise ale actului de concesiune, Ambronn debuta iarăși prin a comunica guvernului român un fapt ce însemna în fond o flagrantă încălcare a concensiunii. Pînă la data raportului, se confecționaseră, cu încuviințarea guvernului român, dar cu o abatere față de actul de concesiune, obligațiuni de cale ferată pentru o valoare de 150 milioane franci, operațiune „executată sub supravegherea și controlul său”. Se amintea doar în treacăt și de modesta asistență dată de Winterhalder.

Potrivit dispozițiilor din actul de concesiune, obliga-

țiunile confecționate fuseseră încredințate lui Ambronn, obligat să le păstreze în condițiuni bine determinate. Ele aveau să fie date în mîna concesiionarilor pentru a fi plasate pe piață, „în mod parțial”, adică în tranșe succesive, pe măsura înaintării lucrărilor, a comenzilor și livrărilor de materiale și pe baza unor certificate eliberate de inginerul șef von Brandt, aprobate și de Ministerul Lucrărilor Publice din București.

Aceasta era procedura de urmat descrisă și precizată cu toată claritatea în art. 9 al Convenției.

Este adevărat că vînzarea obligațiunilor se făcea de către concesiionari la timpul potrivit și socotit de ei ca atare, dar, încă odată [numai] în condițiunile mai sus stabilite ele fiind încredințate lui Ambronn și lui Strousberg pentru a fi vîndute pe măsura executării lucrărilor concensiunii. Numai după împlinirea, în prealabil, a unor anumite condițiuni se putea face vînzarea acestor obligațiuni.

Ambronn, de acord cu dr. Strousberg, încredințase acestuia din urmă totalitatea obligațiunilor pentru suma de 150 milioane franci, așa cum se afirma și în raport, fără ca valorale liniilor efectuate și a celorlalte condițiuni să corespundă cu certificatele emise de inginerul von Brandt, aprobate și de Ministerul Lucrărilor Publice.

Așadar, o evidentă și patentă încălcare a textului convențiunii de concesiune, operațiunea vînzării fiind înfrîșată de Ambronn cu multă abilitate și în termeni generali și evazivi.

Aici își găsește obîrșia prima încălcare a actului de concesiune practică și știrea și cel puțin cu complicitatea lui Ambronn, după care vor mai urma și altele.

În restul raportului se comunicau informațiuni, date și cifre în legătură cu modul de executare a lucrărilor din țară și a comenzilor efectuate în străinătate. În această privință se poate presupune că Ministerul Lucrărilor Publice era oarecum informat mai dinainte asupra mersului lucrărilor prin inginerul von Brandt și prin propriul său control

pe teren, așa că nu era nevoie să primească informațiuni de la Ambronn, aflat la Berlin și sosit de altfel cu atîtă înfrîiere.

Acest prim raport al lui Ambronn, în care se înfrîșau în mod oficial situațiunea și operațiunile financiare ale Concesiunii Strousberg, constituie un document de mare importanță, dezvăluind o stare de lucruri nu numai tristă, dar și profund îngrijorătoare pentru viitor.

Călcarea flagrantă a clauzelor din convențiunea de concesiune cu privire la condițiunile în care urmau să aibă loc plasarea pe piață a obligațiunilor era evidentă. Și totuși, în mod cu totul surprinzător, ministrul de Finanțe A.G. Golescu s-a mărginit în a-i confirma primirea raportului fără să articuleze nici un fel de protestare și fără să ceară nici un fel de explicațiune. Nimic, nimic. Căci este greu de admis sau de presupus ca un om cu mintea ageră, ca aceea a lui A.G. Golescu, să nu-și fi dat seama, de la prim început, de manoperele lui Ambronn.

Chiar Ambronn avea să releveze mai tirziu, în cursul anului 1870, cînd va intra într-un conflict grav cu guvernul român tocmai pe această chestiune, că el anunșase la timp tot ceea ce făcuse sau patronase, referindu-se între altele și la raportul său din 13/25 octombrie 1869, fără ca guvernul român să fi ridicat vreun protest sau să-l fi tras la răspundere.

Și, desigur, din acest punct de vedere, el avea perfectă dreptate. Atitudinea de totală indiferență, pasivitate și inactivitate în această chestiune arătată de guvernul român este cu totul surprinzătoare chiar dacă s-ar putea găsi unele explicațiuni de o natură ceva mai delicată.

Cînd toate aceste împrejurări vor fi cercetate și analizate de la tribuna Parlamentului ceva mai tirziu sau vor fi discutate în coloanele ziarelor, se vor aduce aspre și întemeiate învinuirii guvernului și în special lui A.G. Golescu, îndreptățind măsurile de control și de cercetare ce se vor hotărî în primăvara anului 1870.

„NOBILIMEA SĂ NU MAI FIE...”

În legătură cu articolul Vestitul lobag cu numele Horea, COSTIN DOBRE, din București, dorește să cunoască ultimatul lui Horea, trimis la 11 noiembrie 1784 nobilimii refugiate la Deva. Conținutul recenziilor, vizând obiective sociale, ale luptei de clasă (desființarea nobilimii și împărțirea pământurilor nobililor) conferă documentului un caracter revoluționar, de veritabil program al răscolului. Acesta prevedea următoarele: 1) Nobilul comitat, dimpreună cu toți posesorii și cu toată seminția lor să presteze jurământul sub cruce. 2) Nobilimea să nu mai fie, ci fiecare nobil, dacă va putea să capete vreo funcțiune împărțită să trăiască din aceea. 3) Posesorii nobili să plătească odată pentru totdeauna moșile nobiliare. 4) Că dînșii nobili încă să plătească impozite întocmai ca poporul contribuabil plebeu. 5) Pământurile nobilitate să se împărțească între poporul plebeu în conformitate cu ordinul ce-l va da Majestatea Sa Împăratul. Dacă... primiți condițiile aceste, ei (răsculații) vă promit pace și în semnul acestei păci dînșii cer să ridică steaguri albe în prăjini cît se poate mai lungi, atît pe fortăreață, cît și la capetele orașului /Deva/, cum și în alte locuri.

vremii, oastea țării era compusă din trupe de pedestrimă, cavalerie, și artilerie. Pedestrimă era formată din unități de pușcași, sulitași, arcași, mîdrucași și gloțiști. Artileria (ușoară, grea și de salvă) avea o pondere apreciabilă. Trupele erau compuse, în mare majoritate, din țărani liberi, curteni și boieri cu cetele lor. Din oastea marelui voievod făceau parte și haiduci albanezi, sirbi, bulgari, înolțari spre a lupta împotriva otomanilor, cotropitori ai țărilor lor.

Numeric, oastea Țării Românești a evoluat astfel în timpul domniei lui Mihai: 1595 (Călugărenii): cavalerie — 8 000, pedestrimă — 10 000-20 000; 1599 (Selimbăr): cavalerie — 8 000-10 000, pedestrimă — 14 000-15 000; 1601: cavalerie — 15 000, pedestrimă — 23 000-25 000.

STEUA DUNĂRII

Aș dori să știu cînd a apărut revista Steaua Dunării. (nr. 11/1978), ne scris CORINA TEODORESCU, din Botoșani. Publicația unionistă Steaua Dunării, al cărei director a fost Mihail Kogălniceanu, a apărut la 1 octombrie 1855. Ea își propunea, după cum se sublinia în primul

PRIMUL AVION INAMIC DOBORÎT

Dintr-o scrisoare sosită mai demult la redacție de la D.D. TĂNĂSESCU, din București, aflăm cîteva importante amănunte însoțind această fotografie care a surprins un grup de soldați și ofițeri români îngrădindu-lă primul avion german doborât în România în amia războiului mondial 1916-1918. Fapta de armă s-a petrecut la 9 mai 1917 (data coincide cu a 40-a aniversare a proclamării independenței de stat a României) cînd, în cursul unei recunoașteri, un avion românesc a fost atacat de un avion inamic înzestrat cu două mitraliere. Echipajul românesc (Gonia—Ioanid—Darian) a reușit, la capătul uneia dintre primele lupte aeriene pe cerul patriei, să doboare avionul inecador, în linile armatei noastre, îngrădindu-l.

OASTEA LUI MIHAI

Cum era alcătuită oastea Țării Românești în timpul lui Mihai Viteazul? (nr. 5/1976), întrebă TEODOR DUMITRAȘCU, din Craiova. În vremea domniei marelui voievod, unul dintre străduții comandanți militari ai

noastră: de a ține pre publicul român într-o cunoștință lămurită și conștientă nu numai despre întîmplările cele mai importante ale zilei, dar totodată și despre spiritul și tendințele marilor luptători. Acest jurnal este Steaua Dunării Române; prin urmare, politica sa nu poate să fie decît politica seculară a românilor, politica națională care — spre onoarea publiciștilor noștri — se urmează și se aprijină de întreaga presă românească... cu aceeași neobosită rîvnă și călduros patriotisme, politică care se rezumă în aceste cuvinte: autonomia Principatelor, Unirea Principatelor.

Nicolae MINEI

magazin
istoric

CONTENTS (Romanian History) I.M. ȘTEFAN 1859: The Union of the Romanian Principalities • L. BORCEA 1660: The Town of Oradea Stood the Ottoman Siege for 46 Days • G. TUDORAN Revolutionary Ștefan Gheorghiu (1879—1914) • A. CERNATONI Costache Conachi, a poet and politician (1778—1849) • M. ANDONE From the History of the Army Library • *** Geto-Dacian Kings and Chieftains • C. UCRAIN Ecaterina Varga (1802—1858) and the Peasant Movements in the Apuseni Mountains • V. SLĂVESCU, C. MURGESCU The Strousberg Case

SOMMAIRE (Histoire roumaine) I.M. ȘTEFAN 1859: L'union des Principautés Roumaines • L. BORCEA 1660: La cité d'Oradea tient le siège ottoman pendant 46 jours • G. TUDORAN Le révolutionnaire Ștefan Gheorghiu (1879—1914) • A. CERNATONI Costache Conachi, poète et homme politique (1778—1849) • M. ANDONE La Bibliothèque de l'Armée, pages d'histoire • *** Rois et chefs géto-daces • C. UCRAIN Ecaterina Varga (1802—1858) et les mouvements paysans des Monts Apuseni • V. SLĂVESCU, C. MURGESCU L'affaire Strousberg

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) И.М. ШТЕФАН 1859: Воссоединение Румынских княжеств • Л.БОРЧА 1660: Крепость Орада сопротивляется 46 дней османской осаде • ДЖ. ТУДОРАН Революционер Штефан Георгиу (1879—1914) • А. ЧЕРНАТОНИ Костаче Конаки — поэт и политический деятель (1778—1849) • М. АНДОНЕ Из истории Библиотеки Армии • *** Гето-дакийские короли и главы • К.УКРАИН Екатерина Варга (1802—1858) и крестьянские движения в горах Апусень • В. СЛĂВЕСКУ, К. МУРДЖЕСКУ Дело Струсберг

INHALT (Rumänische Geschichte) I.M. ȘTEFAN 1859: Die Vereinigung der Rumänischen Fürstentümer • L. BORCEA 1660: 46 Tage widerstand die Festung Oradea der türkischen Belagerung • G. TUDORAN Der Revolutionär Ștefan Gheorghiu (1879—1914) • A. CERNATONI Costache Conachi — Dichter und Politiker (1778—1849) • M. ANDONE Geschichtssplitter der Armeebibliothek • *** Geto-dakische Könige und Anführer • C. UCRAIN Ecaterina Varga (1802—1858) und die Bauernbewegungen der Apuseni-Gebirge • V. SLĂVESCU, C. MURGESCU Die Sache Strousberg

SUMARIO (Historia rumana) I.M. ȘTEFAN 1859: La Unión de los Principados Rumanos • L. BORCEA 1660: La ciudadela de Oradea resiste 46 días al asalto otomano • G. TUDORAN El revolucionario Ștefan Gheorghiu (1879—1914) • A. CERNATONI Costache Conachi — poeta y personalidad política (1778—1849) • M. ANDONE De la historia de la Biblioteca del Ejército • *** Reyes y jefes godos-dacios • C. UCRAIN Ecaterina Varga (1802—1858) y los movimientos campesinos de los Cárpatos Occidentales • V. SLĂVESCU, C. MURGESCU El asunto Strousberg

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada
13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex : 11226

istoric magazin

București, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana-Maria Șerbănescu, Vasile Șimandan, Marian Ștefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR: Anton Tănase
CORECTURA: Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

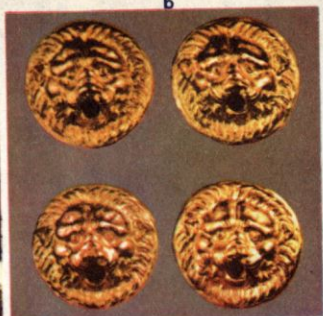
Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

a

b

c

d

